

ISSN 1563-3950

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ім. ШЕВЧЕНКА
ЗАХІДНИЙ НАУКОВИЙ ЦЕНТР НАН УКРАЇНИ ТА МОН УКРАЇНИ

ПРАЦІ
НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА
ім. ШЕВЧЕНКА

Том LXXVIII

ЕКОНОМІЧНИЙ ЗБІРНИК

Том 5

Львів — 2025

SHEVCHENKO SCIENTIFIC SOCIETY
COMMISSION OF ECONOMIC

PROCEEDINGS
of the **SHEVCHENKO**
SCIENTIFIC SOCIETY
Volume LXXVIII

ECONOMIC COLLECTION

Volume 5

Lviv – 2025

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ім. ШЕВЧЕНКА
ЕКОНОМІЧНА КОМІСІЯ

ПРАЦІ
НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА
ім. ШЕВЧЕНКА
Том LXXVIII

ЕКОНОМІЧНИЙ ЗБІРНИК

Том 5

Львів – 2025

Праці Наукового товариства ім. Шевченка. Том LXXVIII.
Економічний збірник. Том 5 / [ред. кол.: П. Куцик (відповід. ред.),
С. Семів (заст. гол. ред.), В. Е. Ааронсон та ін.] – Львів: НТШ,
2025. – 206 с.

**Праці Наукового товариства ім. Шевченка. Економічний збірник
Том 5**

*Спільне видання Наукового товариства ім. Шевченка та
Західного наукового центру НАН України і МОН України.
Свідоцтво державної реєстрації КВ № 16781-5353 Р від 21.05.2010 р.
Друкується за ухвалами Видавничої ради Наукового товариства
ім. Шевченка та Ради Західного наукового центру НАН України і
МОН України*

Редакційна колегія:

Куцик Петро Олексійович, д.е.н., проф. (головний редактор);
Семів Сергій Романович, к.е.н., проф. (заступник гол. редактора);
Ааронсон Е. Вільям, Ph.D., As.Pr. (США);
Васильців Тарас Григорович, д.е.н., проф.;
Господаровіч Анджей, Dr.hab., As.Pr. (Республіка Польща);
Кундицький Олександр Олександрович, д.е.н., проф.;
Марцин Володимир Степанович, д.е.н., проф.;
Пилипенко Андрій Анатолійович, д.е.н., проф.;
Пилипенко Любомир Миколайович, д.е.н., проф.;
Семак Богдан Богданович, д.е.н., проф.;
Сментина Наталія Валентинівна, д.е.н., проф.;
Шавга Лариса Афанасіївна, д.е.н., проф. (Республіка Молдова);
Шимановська-Діанич Людмила Михайлівна, д.е.н., проф.;
Шевчук Володимир Олександрович, д.е.н., проф.;
Яремко Ігор Йосафатович, д.е.н., проф.

Відповідальний за випуск – д.е.н., проф. Семак Б. Б.

Видання індексується у наукометричній базі
Index Copernicus International

*Том видано завдяки фінансовій підтримці
Львівського торговельно-економічного університету*

© Наукове товариство ім. Шевченка, 2025.

© Західний науковий центр НАН України і МОН України, 2025.

**ІСТОРИКО- ТА СОЦІАЛЬНО-
ЕКОНОМІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ**

**HISTORICAL AND SOCIO-
ECONOMIC STUDIES**

УДК 061.238 (477.83 – 25) (091) “1921/1939”

Гелей Степан Дмитрович, heleystepan@ukr.net,
ORCID ID 0000-0003-4349-9107,

д.і.н., професор, професор кафедри історії і філософії, проректор,
Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

Кущик Петро Олексійович, kutsykpetro@gmail.com,
ORCID ID 0000-0001-5795-9704,

д.е.н., професор, ректор, професор кафедри обліку, контролю, аналізу та
оподаткування, заслужений діяч науки і техніки України,
Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

Семів Сергій Романович, centercoop@gmail.com,
ORCID ID: 0000-0002-4682-7359,

к.е.н., проф., завідувач кафедри економіки,
Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

ДІЯЛЬНІСТЬ ПОЛЬСЬКОГО ЕКОНОМІЧНОГО ТОВАРИСТВА У ЛЬВОВІ В 1921-1939 РОКАХ

Анотація. У статті «Діяльність Польського економічного товариства у Львові в 1921-1939 рр.» йдеться про передумови створення та діяльності однієї з перших установ такого роду у міжвоєнній Польщі. Її головною метою – розвиток економічних знань та їх популяризація, підтримка конкретної економічної політики державних установ. Після відновлення незалежності у 1918 р. польські економісти почали шукати організаційні форми діяльності, які сприяли б відбудові держави. 27 лютого 1921 р. у Львові було створено Польське економічне товариство. Статут Товариства передбачав участь у підготовці польського економічного законодавства, розвиток економічної науки й освіти, популяризацію економічних знань. Розквіт ПЕТ у Львові дослідники пов'язують із діяльністю професора Львівської політехніки Леопольда Каро, який налагодив фінансування Товариства, відновив періодичність дискусійних зібрань, розпочав видання журналу та серії наукових монографій. Учений був схильний до етатизму, вважав, що польське виробництво потребує постійного втручання держави. Товариство заснувало власну бібліотеку, яка в 1938 році налічувала 3118 томів. У 1928 р., на дев'ятий рік свого заснування, ПЕТ почав видавати журнал, на шпальтах якого друкувалися економічні дослідження та звіти Товариства. Тут друкувалися Леопольд Каро, Альфред Галушка, Генрик Корович, Едвін Гаусвальд, Ян Пайгерт, Адам Роза, Кароль Травінський, Генрик Гурський, Владислав Єннер, Станіслав Шатцель, Роман Лоншат де Бер'є, Адам Роуз, Людвік Крушельницький, Костянтин Зебрівський, Едвард Ліпінський, Леон Бігелайзен, Ян Арніцький, Ян Бзозовський, Мар'ян Чеглінський, Генрик Гросман, Францішек Томанек та інші вчені.

Ключові слова: Польське економічне товариство, солідаризм, Леопольд Каро, Академія заграничної торгівлі, міжвоєнний період.

Helei S. D., heleystepan@ukr.net,
ORCID ID 0000-0003-4349-9107,
*Doctor of Historical Sciences, Professor, Vice-Rector, Professor of the
Department of History and Philosophy,
Lviv University of Trade and Economics, Lviv*

Kutsyk P. O., kutsykpetro@gmail.com,
ORCID ID: 0000-0001-5795-9704,
*Doctor of Economics, Professor, Rector, Professor of the Department of
Accounting, Control, Analysis and Taxation, Honored Worker of Science
and Technology of Ukraine,
Lviv University of Trade and Economics, Lviv*

Semiv S. R., centercoop@gmail.com,
ORCID ID: 0000-0002-4682-7359,
*Ph.D., Professor, Head of the Department of Economics,
Lviv University of Trade and Economics, Lviv*

ACTIVITIES OF THE POLISH ECONOMIC SOCIETY IN LVIV IN 1921-1939

Abstract. *The article “The Activities of the Polish Economic Society in Lviv in 1921-1939” discusses the prerequisites for the creation and operation of one of the first institutions of this kind in interwar Poland. Its main goal is the development of economic knowledge and its popularization, and support for the specific economic policy of state institutions. After the restoration of independence in 1918, Polish economists began to look for organizational forms of activity that would contribute to the reconstruction of the state. On February 27, 1921, the Polish Economic Society was established in Lviv. The Society’s charter provided for participation in the preparation of Polish economic legislation, the development of economic science and education, and the popularization of economic knowledge. Researchers associate the flourishing of the Polish Economic Society in Lviv with the activities of Professor Leopold Karo of the Lviv Polytechnic, who established the Society’s financing, restored the periodicity of discussion meetings, and began publishing a journal and a series of scientific monographs. The scientist was inclined to statism, believed that Polish production needed constant state intervention. The Society founded its own library, which in 1938 numbered 3,118 volumes. In 1928, the ninth year of its foundation, the Polish Economic Society began publishing a magazine, in the columns of which the Society’s economic studies and reports were published. Leopold Caro, Alfred Haluszka, Henryk Korowicz, Edwin Hauswald, Jan Peigert, Adam Roza, Karol Trawiński, Henryk Hurski, Władysław Yenner, Stanisław Shatzel, Roman Lonschat de Berrier, Adam Rose, Ludwik Kruszelnicki, Kostyantyn Zebrowski, Edward Lipinski, Leon Bigelaisen, Jan Arnicki, Jan Bzozowski, Marian Cieglinski, Henryk Groszman, Franciszek Tomanek and other scientists were published here.*

Keywords: Polish Economic Society, Solidarity, Leopold Karo, Academy of Foreign Trade, Interwar Period.

JEL Classification: A13, B49, O39, P16, P49, Z10

DOI: <https://doi.org/10.32782/1563-3950-2025-5-1>

Постановка проблеми. На польських землях розвиток організованого економічного руху відбувався в інших умовах, ніж у країнах Західної Європи, зокрема в Англії та Франції. Внаслідок втрати незалежності та поділу польських земель між трьома сусідніми державами обмежувалися можливості для розвитку науки. Проте польські вчені усвідомлювали, що розвиток науки є потужною зброєю в боротьбі за виживання нації. Саме тому в 1800 році у Варшаві було створено Товариство друзів наук. Подібні товариства виникали й на інших територіях. Однак це не були організації, які об'єднували лише економістів, за виключенням Мендзихудського економічного товариства, заснованого в 1802 році на території, зайнятій Пруссією. Воно займалося переважно вдосконаленням сільськогосподарської економіки.

Розвиток організованого економічного руху в ХІХ столітті на польських землях, позбавлених незалежності, був надзвичайно обмеженим. В цих умовах наука стала найпотужнішою зброєю у боротьбі за незалежність, а усвідомлення важливості її розвитку супроводжувало багатьох визначних представників наукового середовища. В цьому сенсі важливим було створення в 1868 році у Кракові Правничо-Економічного Товариства, завдання якого полягало у “формуванні і розвитку юриспруденції”. Товариство підтримувало контакти і тісно співпрацювало з польськими юристами та економістами у Львові, Познані та Кракові. У Львові в 1894 році було створено Польське торговельно-географічне товариство, головною метою якого стало сприяння торгівлі та розширенню знань про економічне становище країн, до яких прямували польські емігранти. Незважаючи на вкрай важкі й несприятливі умови, суспільно-професійний рух економістів розвивався дуже динамічно. До початку Першої світової війни відбувалися з'їзди юристів та економістів: у 1893 році – у Познані, у 1906 році – у Кракові, у 1912 році – у Львові [2, с. 29].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Польський дослідник Артур Поллок відносить створення перших об'єднань економістів в Європі до другої половини ХVІІІ ст. Йдеться, зокрема, про Англійське економічне товариство в Глазго, до якого належав Адам Сміт. У 1765 році Вільне економічне товариство було засноване в росії, а у 1767 році Партія економістів – у Франції.

Головна мета діяльності таких товариств – розвиток економічних знань та їх популяризація, підтримка конкретної економічної політики

державних інституцій. У другій половині XIX століття об'єднання фахівців економічної науки уже існували в більшості країн, зокрема в таких, як Велика Британія, Німеччина та Австрія. На американському континенті осередок економічної думки почав формуватися дещо пізніше, наприкінці XIX ст., результатом чого стало заснування в 1885 році Американського економічного товариства [7, с.1].

Ґрунтовну інформацію про діяльність Польського економічного товариства у Львові опублікував у Наукових зошитах історичного факультету Львівського університету Роман Масик [5]. Він звернув увагу на те, що в нових умовах польська економіка зіткнулася з новими реаліями.

По-перше, складовими економіки країни стали господарства територій, які раніше входили до складу різних держав: Австро-Угорщини, росії та Пруссії. У них неоднаковою була структура економіки, по-різному розвивалися галузі виробництва. З цієї ж причини після 1918 року господарське законодавство вимагало уніфікації. При цьому необхідно було врахувати неоднаковість економіки в різних регіонах держави.

По-друге, після війни зменшилася кількість фахових управлінців, банкірів, промисловців тощо. Це особливо відчувалося у колишніх пруській та російській частинах Польщі й меншою мірою торкнулося Галичини. До цього передовсім спричинилася еміграція з Польщі росіян та німців, яких до Першої світової війни була більшість на таких посадах. Саме тому перед відродженою Польщею постало завдання виховати нові кадри для економіки.

По-третє, у 1920-1930-х роках все активніше дискутували щодо практичного виокремлення економічних науки та освіти від правничих. Це мало призвести до низки позитивних змін: розвитку методології економіки та відділення вищої економічної освіти від юридичної. Планували, що такі заходи посприяють зростанню фаховості працівників економічної сфери [5, с. 187].

Виклад основного матеріалу. Після відновлення незалежності Польщею в 1918 році економісти почали шукати організаційні форми діяльності, які б сприяли відбудові держави. Перший після війни VI з'їзд польських правників та економістів відбувся в 1920 році у Варшаві. На цьому зібранні Александр Щепанський запропонував, щоб економічні товариства, які тоді засновували у різних університетських містах, об'єдналися в єдиний союз. Він репрезентував би органам влади погляди польського економічного середовища й організував щорічні наукові з'їзди. Варшавський з'їзд обрав Організаційний комітет такого союзу, однак цей проект залишився нереалізованим [6, с. 22].

Через три роки після закінчення Першої світової війни в незалежній Польщі було створено дві перші асоціації економістів – Польське економічне товариство, яке виникло 27 лютого 1921 року у

Львові, а через два дні – 1 березня того ж року - Економічне товариство в Кракові. Ці товариства відіграли важливу роль у розвитку польської економічної думки в міжвоєнний період, а також у зміцненні відродженої польської держави.

Інституції, що займалися економікою, організували й в інших містах Польщі: Товариство правників і економістів у Луцьку (Towarzystwo prawników i ekonomistów, 1920), Польське товариство підтримки торговельних знань у Вільні (Polskie towarzystwo krzewienia wiedzy handlowej, 1923), Сілезький гурток економістів (Śląskie koło ekonomistów, 1926), Економічне товариство в Любліні (Towarzystwo ekonomiczne, 1926), Гурток колишніх студентів і випускників Вищої школи суспільних та економічних наук у Лодзі (Koło byłych słuchaczy i absolwentów Wyszej szkoły nauk społecznych i ekonomicznych, 1929), Товариство підтримки торговельних знань у Катовіце (Towarzystwo krzewienia wiedzy handlowej, 1929) та ін. [6, с. 15-22].

Польське економічне товариство у Львові заснували з ініціативи адвоката Станіслава Кжеміцького. Восени 1920 року він запропонував організувати товариство, яке б досліджувало актуальні проблеми економічного життя Польщі [13], а вже 7 грудня 1920 року С. Кжеміцький разом із генеральним директором Галицького крайового банку Єжи Міхальським та старостою Альфредом Галушкою повідомили місцеву владу про свій намір і 31 грудня до Львівського воєводського правління надійшов на затвердження перший статут Товариства [12], який невдовзі й ухвалили.

Статут Товариства чітко визначав основні цілі: плекання сільськогосподарської науки та освіти в усіх її галузях із урахуванням сучасних явищ економічного життя; участь у підготовці польського економічного законодавства; оцінка законодавчих і нормативних актів, що стосувалися всіх сфер діяльності суспільства; популяризація економічних знань [2, с. 30].

Статут також передбачав заходи для досягнення вищезгаданих цілей. Це насамперед наукові дискусії у різних формах, наукові публікації в фахових журналах, субсидування економічних видань, подання експертних висновків до органів влади.

До складу керівництва (Виділу) Товариства входили голова, троє заступників голови (обиралися раз на два роки) та вісімнадцять членів (обиралися щороку). Затверджували склад Виділу Загальні збори Товариства. З-поміж своїх членів Виділ обирав секретаря, скарбника, в разі потреби – редактора видань, бібліотекаря та господаря [49; 60, с. 217]. Водночас 5 квітня 1921 року за пропозицією Є. Міхальського сформували бюро з оплачуваними посадами керівника, канцеляриста, референта з фінансово-податкових справ та двірника [16, арк. 14].

У вересні 1921 року Є. Міхальський став міністром фінансів і 2 лютого 1922 року на цій посаді його змінив банкір Марцін Шарський.

Тоді ж Є. Міхальського номінували почесним головою ПЕТ [35; 37, с. 130].

Дослідники зазначають, що ні М. Шарському, ні його наступнику професорові Львівської політехніки Стефану Павліку (обраний головою 25 січня 1926 року) [37, с. 130] не вдалося подолати негативні тенденції у ПЕТ. В той час інституція переживала фінансову і наукову кризу. Більше того, після смерті С. Павліка (23 листопада 1926 року) аж до червня 1927 року Товариство не скликало Загальних зборів. Розквіт ПЕТ у Львові пов'язують із діяльністю професора Львівської політехніки Леопольда Каро, який очолив інституцію 12 червня 1927 року [37, с. 130]. Відтоді вдалося налагодити фінансування Товариства, відновити періодичність дискусійних зібрань, почати видавати часопис та серію наукових монографій.

Л. Каро, на відміну від найяскравішого представника краківської економічної школи А. Крижановського, що відстоював розбудову польської економіки на засадах вільного ринку, почав активно впроваджувати власні погляди на розвиток економіки у львівське ПЕТ. Він жорстко критикував лібералізм і вважав ліберальну економічну політику польських урядів причиною поширення небезпечних пролетарських настроїв, які, своєю чергою, могли породити соціальні конфлікти. Запобігти тому, на думку Л. Каро, могла заміна принципу економічної вигоди християнською етикою. Економічна справедливість у розумінні Л. Каро полягала у забезпеченні роботою всіх працездатних громадян Польщі. Вчений вважав: кожен поляк повинен зрозуміти, що жебрак, якого помічали на вулиці, почав вести такий спосіб життя не з власної ініціативи, а через постійну лібералізацію польської економіки. Лише солідарність, усвідомлення себе частиною польського соціуму, де живуть люди різних соціальних прошарків, допоможуть Польщі вийти з кризи [5, с. 190]. При цьому вчений схилився до етатизму та вважав, що польському виробництву необхідне постійне втручання держави [12, с. 7-12].

У ПЕТ були звичайні, підтримуючі пожиттеві, почесні члени та члени-кореспонденти. Звичайним членом міг стати кожен, хто займався суспільно-господарськими справами. Підтримуючим членом вважали того, хто платив Товариству 200 злотих у рік, а підтримуючим пожиттевим – хто вніс до інституції одноразово щонайменше тисячу злотих. Членами-кореспондентами вважалися ті, що мешкали поза Львовом. Почесними членами ставали найвідоміші дослідники економічних проблем. Члени-кореспонденти та почесні члени не платили внесків [49, с. 119-120].

Збереглися деякі відомості про чисельність ПЕТ. На час інавгураційного засідання 27 лютого 1921 року в інституцію вже записалося 14 організацій та 114 осіб [16, арк. 4]. На 20 квітня 1933 року в ПЕТ брали участь 188 місцевих і 200 позамісцевих членів [42, с.

105]. У Товаристві працювали найвідоміші теоретики та практики економіки, які мешкали у Львові: Адам Ѓлажевський, Владислав Єннер, Францішек Замойський, Л. Каро, С. Кжеміцький, Генрик Коровіч, Генрик Лявенгерц, Юліуш Макаревич, С. Павлік, Александр Рачинський, М. Шарський та ін. [13].

Постійним джерелом доходів ПЕТ були членські внески. Збереглися відомості про їх розміри. Зокрема, в 1924 році щорічні членські внески склали 3 злотих [16, арк. 44 зв.]. У 1925 році – 5 злотих для фізичних осіб та 30 – для організацій. Тоді ж визначили вступне – 1 і 5 злотих відповідно [16, арк. 52 зв.]. Від 1 липня 1930 року ПЕТ підвищило на 6 злотих внески для всіх членів на видавничі потреби. Товариство отримувало кошти від місцевих банків, Ради міста Львова, Міністерства промисловості та торгівлі [32, с. 61-65; 42, с. 104; 25, с. 206; 46].

Найбільше допомагала Промислово-торговельна палата у Львові, яка виділяла приміщення у своєму будинку для проведення наукових зібрань (нині – проспект Шевченка, 17) [30, с. 129; 46]. Так було до часу, коли 7 грудня 1932 року Товариство за підтримки президії Банку крайового господарства урочисто відкрило двері до власного приміщення на вулиці Міцкевича, 3 (нині – вулиця Листопадового Чину). ПЕТ отримало три кімнати, в яких розмістило секретаріат, редакцію та бібліотеку [41, с. 123].

Товариство зуміло заснувати власну бібліотеку. Ще 5 квітня 1921 року воно вирішило виписувати всі польські економічні видання. Водночас виділяти 10% з власних фондів на бібліотеку [16, арк. 14 зв.]. Для її поповнення сформували спеціальну комісію, яка купувала книжки та обговорювала їх на засіданнях ПЕТ [16, арк. 14 зв.]. У 1938 році бібліотека нараховувала 3118 томів [20, с. 74].

Велику увагу Товариство приділяло забезпеченню бібліотеки журналами, які читальня отримувала безкоштовно в обмін на “Економічний огляд”. З Варшави отримували: Статистичні новини, Місячний огляд В. Г. Краї, Поляки за кордоном, Наше майбутнє, Новини географічної служби, Бюлетені еміграційного відомства, Банківський і фінансовий огляд, Праця та соціальна опіка, Прорив, Сучасний світ, Кооперативний науковий огляд, *Spółem*, Фермер-економіст, Журнал сільськогосподарських кооперативів, Банківський працівник, Наші справи, *Gazeta Rolnicza*, *Gospodarka Narodowa*, Політичні справи, Щотижневий бюлетень Інформаційного агентства Варшавської преси, Муніципальний працівник, Завтра на роботу; з Кракова: Географічний огляд, Наша думка, *Gazeta Literaska*; з Познані: Літопис сільськогосподарських і лісових наук, Часопис ощадних кас, Господарське життя; з Любліна: Електрика; з Торуня: Буксир, Записки; з Лодзі: Бюлетені Товариства Економічна політика *Włókiennictwa*

Polskiego; зі Львова: Економічні вісті J. P. H.; Економічний тиждень, Кооперативний огляд, Журнал судді, Соцогляд.

Іноземні журнали надходили з Рима, Женеви, Чикаго, Берліна, Вашингтона та інших міст [42, с. 107].

Міністерство казначейства, праці та соціального забезпечення, Центральне статистичне управління, всі державні банки, промислово-торговельні палати та численні промислові та кооперативні асоціації надсилали в бібліотеку щорічні звіти про свою діяльність та багато інших публікацій.

Основною ділянкою роботи ПЕТ було опрацювання пропозицій до органів влади щодо економічного законодавства. Тим мали займатися чотири наукові секції: податкова (очолили Є. Міхальський та голова Фінансової палати у Львові Едвард Бутна), фінансова (М. Шарський), аграрна (правник А. Рачинський) та кооперації (Л. Каро). Їх заснували вже в перші місяці діяльності Товариства [30, с. 129].

Найефективніше запрацювала податкова секція, яка у 1921-1923 роках стала аналітичним центром ПЕТ із вивчення економічних законів [15, арк. 2; 16, арк. 17-18, 20]. З інших підрозділів інституції діяла лише секція кооперації. Вона вивчала проект закону про кооперації, організувала тематичний цикл доповідей, провела конкурс на підручник із науки кооперації [16, арк. 26 зв., 27 зв.; 30, с. 130].

Найбільше Товариство обговорювало податкові закони: про державний промисловий податок (1921), оподаткування кооперативів (1921), оподаткування переробки нафти (1921), податок із майна та прибутків (1921, 1923), судові податки (1921, 1930), компенсаційне оподаткування та податок на розкіш (1922), гербовий збір (1923-1925) [14, арк. 2, 56 зв., 69 зв. – 70; 16, арк. 15, 22 зв. – 23, 26 зв., 27 зв., 44 зв.; 17; 30, с. 30-31; 4, с. 92].

Крім податків, Товариство вивчало реформування нафтового законодавства (1921), закони про чековий обіг (1921), шляхи подолання валютних спекуляцій (1921), запровадження тютюнової монополії (1922), питання транзиту з росією (1922), ініціювало розвиток будівництва через заснування у Львові першої будівельної кооперації (1922), розглядало проблеми банків (1923-1924), знецінення валюти (1924), східних торгів (1924), акційних спілок (1925), становище нотаріату та примусу нотаріальних актів (1925), водних шляхів (1927), картелів (1928-1929), введення розпорядження Президента Речі Посполитої від 24 червня 1927 року про господарювання в лісах, які не є власністю держави (1930), суспільні роботи (1931), державних позик (1933), будови майбутньої водної дороги Балтійське – Чорне море (1937) [15, арк. 2; 30, с. 129-130; 24, с. 152-153; 19, с. 121; 48, с. 99].

Поряд із аналізом економічного законодавства, Товариство пропагувало Польщу для інвесторів в іноземних виданнях. Так, С.

Кжеміцький у 1922 році написав статтю для німецьких часописів про економічне становище Польщі.

Товариство провело низку циклів дискусій із питань валюти (1922), санації грошового обігу (1925) тощо [37, с. 130-131]. Назагал за перші десять років у ПЕТ виголосила доповідь 61 особа [19, с. 23-24], а до кінця 1938 року заслухали 109 доповідей 84 вчених [35, с. 4-6].

У 1928 році члени Товариства польських економістів і статистів скликали Конференцію порозуміння економічних товариств та інституцій. Конференція окреслила тематику I з'їзду польських економістів і сформувала його Організаційний комітет [6, с. 22-23]. Активну участь у підготовці зібрання взяло ПЕТ у Львові. З'їзд провели у Познані 24-26 травня 1929 року [30, с. 132]. Він мав непересічне значення для польської економічної науки. Вперше економісти засідали окремо від правників. До Познані з'їхалося понад 200 учасників. Делегати визначили три проблеми, кожній із яких присвятили один пленарний день: економічної освіти, господарської кон'юнктури та картелей. Головував на засіданнях з'їзду професор, колишній ректор Варшавського університету Антоній Костанецький, а одним із співголів був Л. Каро. На з'їзді доповідали й члени ПЕТ у Львові – Францішек Буяк, Е. Гаусвальд, Л. Каро, К. Пайгерт та Адам Яжина [32, с. 59].

Товариство брало участь і в інших наукових зібраннях, де обговорювалися проблеми економічної науки та освіти. Зокрема, на З'їзді публіцистів-економістів у Львові (1925), на Міжнародному сільськогосподарському з'їзді у Варшаві (1925), на Міжнародних конгресах організації праці у Римі та Варшаві (1927), в засіданнях Колегії міжнародних університетських лекцій у Гдині (1933) [5, с. 196].

Ще у 1929 році з ініціативи Л. Каро в Товаристві жваво обговорювали необхідність економічної програми, що мала б сприяти зменшенню кризових явищ в економіці держави [44, с. 112]. Пізніше про намір сформувати власну стратегію економічного розвитку Польщі Л. Каро заявляв 16 травня 1930 року. Він висловив власне бачення господарської програми й зауважив, що такої в Польщі доти не витворено [19, с. 5-6].

Члени Товариства заслуховували численні доповіді відомих економістів, підтримували контакти з науковими товариствами: Краківське економічне товариство, Товариство економістів і статистів і Товариство соціальної політики у Варшаві та з економічною секцією Познанського юридичного та економічного товариства.

Серед нових комітетів (секцій), які в Товаристві розпочали активну роботу, слід назвати: сільськогосподарський (президент К. Пайгерт), промисловий і гірничий (президент В. Стеслович), торговельно-банківський (президент М. Шарський). Було також створено редакційний комітет, до складу якого увійшли президент і

віце-президент Товариства, а також президенти окремих комітетів [30, с. 33].

Звіти про діяльність Товариства у Львові містили детальну інформацію про тематику лекцій, що читалися на його засіданнях, а також про отримані субсидії. Так, у 1930 році Міністерство промисловості і торгівлі надало допомогу на видавничий фонд у розмірі 100 злотих, а Львівська міська репрезентація – одноразову дотацію 500 злотих. Названим сумам не вдалося покрити всіх витрат, на видавничу діяльність, а тому були розіслані листи з проханням до “освічених мешканців” надати необхідну допомогу.

В 1928 році, на дев'ятий рік від заснування, ПЕТ вирішило друкувати часопис. Його започаткували неперіодичним виданням, на шпальтах якого розміщували дослідження з економіки та звіти Товариства, й назвали “Праці та звіти Польського економічного товариства” (“Rozprawy i sprawozdania Polskiego towarzystwa ekonomicznego”). В 1932 році часопис перейменували на “Економічний огляд” (“Przegląd ekonomiczny”). У 1928-1939 роках вийшло 26 зошитів цього видання.

“Przegląd Ekonomiczny” спочатку з'являвся двічі на рік обсягом 16 друкованих аркушів. Головним редактором став Л. Каро. У журналі публікувалися статті, слухання, рецензії, хроніка, доповіді, Сейм і Сенат з господарських справ, З країни і світу.

Після смерті головного редактора відповідальність за “Przegląd Ekonomiczny” перебрала редакція. Статті, опубліковані в журналі, були високо оцінені фахівцями з даної тематики. Товариство всупереч загальному застою громадської думки підтримувало свої праці на високому рівні. Журнал нагадував високий науковий рівень журналу “Economist” – таку думку висловив Тадеуш Дверницький [24, с. 156].

Продавали видання три книгарні у Львові та дві – у Варшаві. Тираж “Przeglądu” – 600 примірників. Прагнучи розширити економічні знання і зробити доступними видання Молодіжного товариства, Товариство запропонувало дирекціям ряду комерційних і сільськогосподарських шкіл комплект видань за ціною 1/5 власних коштів, які до цього часу використали приблизно 30 шкіл [39, с. 208]. Також було започатковано обмін виданнями з промислово-торговельними палатами.

З 1937 року за постановою Управи від 24 листопада 1936 року журнал виходив щоквартально. З кожного тиражу 80 примірників було призначено для обміну журналами, 25 для оглядових примірників, 50 для оригінальних примірників і 190 для членів Товариства. Комісійні продажі здійснювала переважно книгарня А. Mazuccato, колишня книгарня “Książnica-Atlas”, як наголошувалося, з хорошою організацією в провінції. Додатковими способами пошуку джерел фінансування були

розміщення реклами різного типу установ та інші журнали в індивідуальних зошитах.

Видання Товариства стали предметом дедалі більшого інтересу в економічній та науковій сферах, про що свідчило розширення їх продажу. “Економічний огляд” може пишатися зростаючим інтересом сфер, які охоплюють економічні та соціальні проблеми, все частіше і ширше з’являються повідомлення про окремі праці, що входять до “Економічного огляду” [27, с. 136].

Від 1937 р. ПЕТ збільшило обсяг часопису з 20-24 до 28-32 друкованих аркушів [22].

Керівні органи Товариства мали на меті вести спостереження за науковим рівнем статей, що надходили, не втручаючись у їх зміст. Опубліковані окремі праці та статті стосувалися широкого спектра економічних проблем міжвоєнної Польщі. Серед них слід виділити статтю Л. Каро “Втручання держави в економічні справи” та Л. Зусвайна “Польський банкінг у сучасності”, які були надруковані у 1929 році.

Друге число названого видання вийшло у тому ж році і містило текст лекцій Г. Коровіча на тему: “Про концентрацію капіталу в польській банківській системі”. Раціоналізація виробництва і пов’язана з ним організація праці, за словами вченого, неминуче ведуть до процесів концентрації. На це не може не впливати фактор капіталу, який має обслуговувати такі виробництва. Як наслідок, капітал, який слідує за названими виробництвами, також повинен бути зосереджений. Концентрація виробництва повсюдна, вона виникає з невблаганною необхідністю як наслідок конкурентної боротьби та її згубних наслідків; це також продиктовано необхідністю задовольняти потреби все більшої кількості споживачів найкращим і найшвидшим способом [31, с. 117].

Велика промисловість у високоіндустріальних країнах, на думку Г. Коровіча, підпорядкована процесу концентрації; її форми змінюються, вдосконалюються, від примітивних до досконаліших. У результаті в цих країнах зосереджується капітал як найпотужніший фактор виробництва. Існуючих резервуарів капіталу - банків, кожен із яких окремо обслуговував окремі підприємства, - вже недостатньо для рівноправного обслуговування.

Співвідношення капіталу з іншими елементами виробництва залишається в такій диспропорції, що якби виробництво забезпечувалося лише внутрішнім капіталом, воно не могло б існувати. Проте, заявляв автор статті, навіть у вітчизняних банках із іноземним капіталом капіталу недостатньо, і тому ми постійно спостерігаємо кризу виробництва, що в немалій мірі є результатом поганого співвідношення капіталу до загального виробництва.

Вчений стверджував, що капітальні ресурси, розпорошені в численних слабких банківських установах, не можуть служити підприємствам, які змушені вдаватися до іноземного капіталу. Але й іноземні банки з різних причин не могли безпосередньо підтримувати польське виробництво. Пройде чимало часу, поки польське виробництво матиме в своєму розпорядженні достатній капітал. Необхідною умовою отримання більшої підтримки виробництва повинно бути оздоровлення національного банківського бізнесу та створення великих банківських утворень, які можуть відігравати більш серйозну роль резервуарів капіталу. Шлях до цього веде через концентрацію капіталу, що за своїми наслідками має створити інституції, які стануть сильнішими або через злиття, або через значне збільшення власного капіталу існуючих банків [31, с. 117].

26 листопада того ж року лекцію на тему “Економічні тенденції Пан Європи” прочитав А. Галушка. Його лекція цікава тим, що в ній вчений представив намагання європейців уникнути нової війни. Для цього, на його думку, необхідно було сприяти їхньому економічному зближенню шляхом створення європейського митного союзу. З огляду на розвиток засобів зв'язку сучасну економічну систему Європи А. Галушка назвав анахронізмом. У такому стані Європа не в змозі конкурувати зі Сполученими Штатами, які завдячують своїм економічним зростанням величезному внутрішньому ринку.

Економічне об'єднання Європи не мало ні антибританських, ні антиамериканських тенденцій. Америка як кредитор могла бути задоволена лише тим, що боржник зможе погасити борги, реорганізувавши свою внутрішню співпрацю. Справа в тому, що економічна роздробленість Європи перешкоджає розвитку економічного життя. Про це свідчать міжнародні картелі, які перетинають митні кордони і з'єднують один із одним раніше ворогуючі табори. А. Галушка підтримав ідею де Бріана, що запропонував скликати конференцію в Женеві восени 1930 року з метою економічного об'єднання Європи. Жоден представник із 30 країн не виступив проти цієї пропозиції [31, с. 117].

Представляючи ставлення Польщі до Митного союзу США, доповідач зайняв оптимістичну позицію. Він стверджував, що сільське господарство і всі пов'язані з ним галузі можуть тільки виграти, як і всі галузі, що базуються на власній сировині. Виробництва, що переробляють сировину, імпортовану з інших частин світу, маючи кредити на тих самих умовах, як й інші європейські промисловці, і дешевшу робочу силу, також витримають конкуренцію та одержать доступ до розширеного ринку. Галузі, що базуються лише на високому тарифному захисті, матимуть час адаптуватися до нових умов у результаті поступового скасування тарифів і, крім того, можуть отримати компенсацію при створенні картелів. У будь-якому разі

вітчизняна промисловість завжди буде захищена державними та місцевими поставками, а пропаганда вітчизняної продукції може частково замінити митний захист. Зі створенням європейського митного союзу всі подібні труднощі в Європі та європейських колоніях будуть усунені, і капітал буде вільно текти всюди. Нинішня європейська виробнича криза була, на думку лектора, результатом занадто низької споживчої потужності і зникне, коли економічне життя всієї Європи почне розвиватися. Тоді безробіття буде подолано, і Польща, маючи величезні невикористані людські ресурси (щонайменше третина сільського населення є цим великим резервуаром невикористаних людських сил), має попереду велике майбутнє [31, с. 117].

22 листопада 1930 року в залі Торговельно-промислової палати у Львові Г. Коровіч прочитав лекцію на тему: “Сутність торговельного та платіжного балансу”. У розлогій лекції вчений висвітлив окремі статті платіжного балансу, згодом зупинився на поясненні механізму міжнародного обороту, зокрема причинно-наслідкового зв'язку між міжнародним переміщенням капіталу, товарів і послуг. Кожне переміщення капіталу, на його думку, обов'язково супроводжується передачею матеріальних благ, а переміщення капіталу у формі грошей, як правило, скромне. Звідси зв'язок між імпортом капіталу у вигляді позик і імпортом товарів. Таким чином, країна, яка позичає за кордоном, матиме активний борговий, але пасивний торговий баланс. І навпаки, під час експорту країна-експортер капіталу буде прагнути до активного торговельного балансу і пасивного платіжного балансу, а в наступні періоди ця тенденція буде змінюватися. В результаті погашення процентів країною-боржником платіжний баланс зміцниться, а торговий баланс погіршиться, тому що країна-боржник буде платити товарами.

Проф. Г. Коровіч торкнувся валютних проблем, пов'язаних із вирівнюванням платіжного балансу, а потім, переходячи до польських реалій, підкреслив важливість для Польщі торговельного балансу на основі аналізу економічної структури країни [33, с. 99].

Після доповіді, уважно вислуханої обраною аудиторією, розгорнулася дискусія, в якій взяли участь такі вчені: проф. Е. Гаусвальд, д-р Я. Пайгерт, реж. Фельштин і суддя д-р. Овочевий.

Доцент Львівської політехніки та директор економічного департаменту Мінагрополітики д-р Адам Роса запропонував для обговорення тему: “Східноєвропейська аграрна угода”. Перша угода про більш тісну співпрацю належить дунайським державам, які домовилися про єдині правила експорту пшениці та кукурудзи. Ці держави, а саме: Угорщина, Румунія та Югославія, зустрілися в липні 1930 року в Бухаресті та ухвалили низку резолюцій, які розгорталися в двох напрямках. По-перше, вони вирішили спільно вимагати тарифних преференцій щодо закордонної сільськогосподарської продукції від

європейських країн, які імпортують цю продукцію, а по-друге, домовилися про співпрацю у сфері експорту сільськогосподарської продукції.

Згодом Румунія та Югославія, зібравшись у Синаї, оголосили, що мають намір розпочати конкретну роботу “для створення об’єданого економічного органу на основі далекоюсяжного митного союзу” [33, с. 99].

Через місяць ідея співпраці між аграрними країнами була поглиблена на Міжнародній сільськогосподарській конференції, скликаній польським урядом у Варшаві. Польська ініціатива виявилася логічним продовженням зусиль, докладених у більш вузькому масштабі, і спрямована на заключення сільськогосподарської угоди не лише на ширших територіальних засадах. До Варшави було запрошено 8 країн Центральної та Східної Європи, за винятком такого важливого експортера сільськогосподарської продукції, як радянська росія, і північних країн. Пояснювалося це тим, що для налагодження справді раціонального співробітництва між аграрними країнами необхідно було вибирати країни зі схожою економічною структурою, країни, що становлять самостійне територіальне ціле. Якби польський уряд запросив Данію, Нідерланди або ж навіть Францію, то Варшавська конференція перетворилася б на щось дуже схоже на Женевську, де обговоренню конкретних заходів постійно заважала величезна розбіжність інтересів [33, с. 99]. Тому, скликаючи Варшавську конференцію, польський уряд прагнув організувати співпрацю явно регіонального характеру. Цей факт певною мірою визначив ставлення конференції до радянської росії. Включення в угоду сільськогосподарських штатів величезної російської території значною мірою позбавило б її регіонального характеру, не кажучи вже про той факт, що важко говорити про застосування аналогічних заходів у державах, одна з яких мала б комуністичну систему, а інша – капіталістичну.

Аналізуючи економічне становище країн-учасниць Варшавської конференції, тобто Естонії, Латвії, Литви (яка не прийняла запрошення), Польщі, Чехословаччини, Румунії, Угорщини, Югославії та Болгарії, організатори бачили, що майже всі ці країни мали одну спільну характеристику, тобто вони були бідні на капітал. Причини такого стану речей виявилися різні. Переважна більшість згаданих вище країн протягом ряду років стали зоною безпосередніх бойових дій, і накопичений перед війною оборотний капітал був використаний переважно для відновлення збитків від війни. Ці ж самі країни пройшли через масштабну інфляцію, не кажучи вже про те, що більшість із них протягом останніх років провели глибоку реконструкцію сільськогосподарської системи, яка також поглинула значні капітали. Загальний брак капіталу означав, що в усіх цих країнах напрям сільськогосподарського виробництва більшою мірою,

ніж у Західній Європі, залежав від положень аграрної політики. У західноєвропейських і північних країнах напрям сільськогосподарського виробництва автоматично пристосовувався до економічної ситуації: наприклад, коли є хороший ринок збуту молочної продукції, необхідно будувати молочні заводи за безпосередньою ініціативою зацікавлених економічних кіл, коли є хороший ринок збуту, для бетону, – потрібно будувати бетонні фабрики. Для тих, що брали участь у Варшавській конференції, таких перспектив не було. Там фермери не мали необхідного капіталу, щоб адаптувати своє виробництво до мінливої економічної ситуації, а держава повинна прийти їм на допомогу. За такого стану речей угода між керівниками напрямку аграрної політики 8 країн, представлених у Варшаві, набувала особливого значення і могла легше, ніж у Західній Європі, привести до конкретних економічних результатів [33, с. 101-102].

Варшавська конференція мала дві категорії завдань. Завданням першої категорії притаманний скоріше тактичний характер. Досвід останніх років переконливо вчить, що в міжнародній економічній політиці інтереси аграрних країн недостатньо оцінюються та належним чином не враховуються. Конференція прагнула передусім організувати спільний захист інтересів сільського господарства на міжнародному просторі за участю 8 країн Східної Європи. Хоча ця мета є надзвичайно важливою, було б серйозною помилкою обмежувати завдання угоди цим обсягом. Слід визнати, що хоча наслідки нерозуміння специфічних потреб аграрних країн є серйозними, вони аж ніяк не є єдиним джерелом кризи, під якою зараз перебувають країни Східної Європи. Навпаки, ці причини значною мірою полягають у небажанні організувати економічне життя в тих країнах, які були запрошені до Варшави, а поліпшення становища в цій галузі є другою категорією завдань сільськогосподарської Антанти [33, с. 102].

У такому стані речей завоювання відкритих кордонів для експорту сільськогосподарської продукції на міжнародному просторі не може бути достатнім. Програма співпраці між сільськогосподарськими державами і водночас на території окремих сільськогосподарських держав передбачає далекосяжну організаційну роботу. Не вдаючись до подробиць роботи, яку варто провести в цьому відношенні, слід сказати, що перш за все слід усунути надмірну конкуренцію між експортерами однієї країни будь-якими способами, оскільки така конкуренція повинна базуватися на торгах мінус експортна ціна, а отже, ціна, сплачена виробникам. Лише впорядкувавши існуючий стан справ у цій галузі в окремих країнах, можна думати про усунення шкідливої конкуренції між окремими країнами. Належним чином усвідомлюючи важливість цих питань, польський уряд вирішив включити їх до порядку денного Варшавської конференції, даючи таким чином зрозуміти, що створення спільного фронту для захисту інтересів

сільського господарства недостатньо і що будь-які міжнародні дії для боротьби з сільськогосподарською кризою мають ґрунтуватися на серйозній організаційній роботі, проведеній у кожній аграрній країні [33, с. 103].

Підсумовуючи наведені коментарі, спрямовані на характеристику цілей Східноєвропейської аграрної угоди, можна констатувати, що її завдання полягали у захисті спільних сільськогосподарських інтересів та у створенні відповідних організаційних форм сільськогосподарського експорту в країнах блоку. Чи можуть окреслені таким чином цілі становити будь-яку загрозу для країн-імпортерів сільськогосподарської продукції або для інших експортерів сільськогосподарської продукції, що не належать до блоку? Навпаки, угода аграрних держав не тільки не була загрозою, а й мала стати надзвичайно важливою ланкою в ланцюжку заходів, що здійснювалися у боротьбі зі світовою економічною кризою.

До 1931 року Товариство заслухало дослідження Е. Гаусвальда “Економічний стан промисловості Східної Малопольщі”, Кароля Травінського “Економічна автономія в Польщі” та Януша Генрика Гурського “Питання рівня сільськогосподарського виробництва” [16, арк. 31].

16 травня 1931 року у великій залі Львівської торгово-промислової палати відбулося урочисте засідання Товариства, присвячене десятирічному ювілею. Президент Товариства проф. Л. Каро, привітавши представників державної та муніципальної влади, науки та економічної сфери, зазначив, що за десять років активної діяльності Товариства з лекціями виступив 61 доповідач, а публікація трактатів зайняла близько 500 сторінок. Діяльність Товариства відбувалася паралельно становленню країни, переважно у сфері “казначейських і фінансових” проблем. “Воно досліджувало широкий спектр сільськогосподарських, промислових, банківських і соціальних питань, а також розвиток ремесла і торгівлі”. “Наша позиція у вирішенні кожної з цих проблем була далекою від догматизму і суто емпіричною”. “Найбільшою проблемою Товариства Л. Каро вважав безпрограмність і нестабільність економічного життя. Це породжувало різні несподіванки і позбавляло ПЕТ прихильників у всіх таборах” [34, с. 6].

Діяльність Польського економічного товариства у Львові в перші роки його існування розгорталася, на думку доповідача, переважно у сфері фіскальних та фінансових проблем. Відповідно до консолідації валюти, яка відбулася в той час, суспільство за останні чотири роки під керівництвом тієї ж президії та ради директорів, які з того часу залишалися майже незмінними, розвивалося. Проте величезний спектр аграрних, промислових, банківських і соціальних, ремісничих і торгових справ не знаходили свого вирішення.

Промовець був переконаний, що польське виробництво мало захищатися державою в усіх сферах. “Ми не вважаємо точним гасло лібералізму про те, що товари завжди повинні імпортуватися звідти, де вони дешевші та кращі, або що митні кордони мають бути скасовані. Адже ми не будемо турбуватися про переваги європейського виробництва і зберігати таким чином старі привілеї Європи над іншими частинами світу. Для нас найважливіше, щоб наше сільське господарство та наша промисловість отримали принаймні повний пріоритет на внутрішньому ринку.

Водночас, зміцнення нашої виробничої потужності не повинно стати джерелом серйозних міжнародних конфліктів, оскільки ми конкуруємо з іншими країнами на світових ринках лише в кількох сферах, задовольняючись прагненням захопити внутрішній ринок. І навіть якщо заморські країни, які постачають нам сировину, зокрема бавовну, на дуже значні суми, робитимуть певні митні поступки Польщі в торгових договорах, сприяючи взаємному експорту нашої продукції до цих країн, наша мета тут теж буде досягнута.

Отже, наша мета суто оборонна, не обмежується подальшим зміцненням наших грошей. Ми не повинні ні на мить забувати, що, особливо в нашому географічному положенні, нас має бути багато, якщо хочемо бути справжньою силою, і якщо хочемо мати шанс на успіх. Це стане можливим тільки в тому випадку, якщо, за прикладом Італії, подальший розвиток сільського господарства і промисловості Польщі дозволить зберегти певну частку природного приросту населення” [34, с. 6].

Л. Каро вважав неправильним розглядати особистий інтерес як єдиний і найвищий стандарт усіх економічних зусиль. Окрім гонитви за прибутком, без якого не може існувати жодне приватне підприємство, основною метою виробництва має бути прагнення задовольняти потреби суспільства.

Відомо, що суспільство критично ставилося до надмірних комерційних витрат підприємств, що, у свою чергу, тягло за собою неможливість виплати дивідендів на акції або їх значне зменшення. Воно також засуджувало той факт, що деякі польські капіталісти зберігали значні суми грошей в іноземних банках або вдома, але в іноземній валюті. В цьому випадку вони служили економічному розвитку інших країн, замість того, щоб приносити свій капітал на користь батьківщини. У будь-якому випадку, зазначав вчений, таке бажане накопичення капіталу, яке навіть стало гаслом політичних партій, тільки тоді принесе суспільству користь, якщо воно відбуватиметься в польській валюті [34, с. 8].

Доповідач зауважив, що втручання держави, необхідність якого вже загально визнана, як у частині сприяння приватній ініціативі, так і в напрямку суспільно необхідного контролю, вимагає особливо тонкої та

вмілої руки. Якщо допомога є нерівномірною, а контроль громіздким, повільним і бюрократичним, це може принести більше шкоди, ніж користі.

Знаючи переваги картельного права в інших країнах, Л. Каро визнав необхідність його впровадження в Польщі. Він згадав, що в травні 1929 року йшлося про це на першому з'їзді польських економістів у Познані. Дана позиція була обґрунтована ним в детальному дослідженні, опублікованому як у спогадах про з'їзд, так і в його останній книзі.

Характеризуючи гостроту соціальних проблем, вчений зауважив, що класові протиріччя повинні поступатися місцем спільних інтересів і потреб, а приклади із Заходу вказують на шлях мирної еволюції відносин. Треба зробити все, щоб зацікавити більшість населення системою приватної власності, а це реально зробити лише шляхом створення більшої, ніж досі, можливості для її участі в досягненнях сучасної культури [34, с. 9].

“Розстановка пріоритетів цілей і засобів відповідно до їх важливості є, – вважав вчений, – нашою економічною і соціальною програмою. Ми не тільки критично ставимося до гасла догматичного лібералізму, не тільки боремося з інфляцією в усіх її формах. Ми виступаємо за те, щоб у разі нестачі власних коштів усі державні інвестиції, вигідні чи необхідні для оборони держави, здійснювалися за рахунок позик чи участі в прибутках іноземного капіталу, які, під відповідні умови, можуть створити певну підтримку наших інтересів з боку наших кредиторів або партнерів, залишаючи нам завжди можливість дострокового погашення” [34, с. 10].

На думку Л. Каро, всі економічні та соціальні питання можна і потрібно розглядати насамперед з точки зору суспільного блага. “Ми переконані у взаємозалежності всіх людей один від одного, а тому розуміємо необхідність урахування інтересів не лише окремої людини, а й усіх співгромадян. Лише так суспільство може існувати як спільнота більшої кількості людей, лише так можлива співпраця, яку ми вважаємо чинником глибше конструктивним, позитивнішим і постійнішим, ніж конкуренція. Співпраця та врахування інтересів інших, як найкраща гарантія нашого власного процвітання, має привести нас до визнання етики як керівної ідеї та міцної основи економічного процвітання та всієї економічної діяльності” [34, с. 10].

Після виступу президента Товариства Л. Каро вітальними словами до учасників урочистих зборів звернулися: воєвода д-р Наконечников-Клуковський, віце-мер міста мгр. Віктор Чайес, заступник голови апеляційного суду, проф. Вітковський, ректор Львівського університету, проф. Мінкевич, голова апеляційного суду д-р Адольф Червінський, проф. Університету Роман Лонгшатрс де Бер'єр, сенатор, д-р Марцін Шатський, президент Асоціації наукових і

політехнічних товариств Стен Рибіцький, президент Колегії адвокатів Владзімеж Годлевський.

В 1932-1933 роках із лекціями у Товаристві виступили такі вчені як: Станіслав Шатцель, Г. Корович, Роман Лонгшатрс де Бер'єр, Адам Роуз, Людвік Крушельницький, Костянтин Зебровський, Едвард Ліпінський, Леон Бігеляйзен, Ян Арніцький, Ян Бжозовський.

22 квітня 1933 року, взявши участь в обговоренні звіту секретаря, скарбника, бібліотекаря та ревізійної комісії, д-р Адольф Червінський, президент правничого товариства та голова апеляційного суду, зробив певні висновки: “Зі справжнім задоволенням я прочитав звіт про діяльність Польського економічного товариства за 1932 рік, вміщений у номері ІХ “Економічного огляду”. Я також з великим інтересом слухав виступи президента Товариства проф. Л. Каро, щодо деяких проблем у сфері соціальної економіки та подальших програмних завдань, і мушу з радістю сказати, що Товариство досягло належного рівня, а його діяльність в усіх відношеннях задовільна.

Будучи членом Товариства з моменту його заснування я брав участь у зборах, на яких було прийнято рішення заснувати це Товариство. І хоча я не міг брати безпосередньої участі в його роботі, уважно стежив за його діяльністю та розвитком. В перші роки ця діяльність була обмеженою і зводилася до влаштування лекцій та обговорення актуальних економічних проблем. Не видавалося періодики, тим більше, окремих праць, не було бібліотеки. Проте, за останні роки, Економічне товариство несподівано розгорнуло ефективну діяльність у всіх напрямках: видає *Przegląd Ekonomiczny*, організовує лекції з актуальних питань у галузі соціальної економіки, підготувало колективний збірник праць, авторами якого є 32 видатних економісти, улаштувало читальний зал, створило бібліотеку на 730 томів і має намір організувати лекції для ширшого загалу, спрямовані на популяризацію економічних знань.

Цей успіх є тим більш значущим, що суспільство пасивно ставиться до проблем економіки і скоріше займається музикою, спортом та іншими справами.

Те, що Економічне Товариство останнім часом так успішно розвивається є заслуга керівництва, зокрема, його президента проф. Л. Каро, який, не дивлячись на свою професорську службу у Львівській Політехніці та на свою літературну діяльність, займається справами Товариства з великим запалом, молодечим ентузіазмом і знанням справи” [42, с. 108].

Найбільший інтерес із шести опублікованих в “Економічному огляді” лекцій за 1933 рік становила лекція Мар'яна Чехлінського та Генрика Гросмана “Економічне виховання в польських школах”. Школи, на думку вчених, не лише професійні, а й загальноосвітні, мають бути більш економічно орієнтованими. “Наслідуючи Захід, ми все

більше дотримуємося принципу, що не лише думка, яка донедавна була альфою й омегою всього, а живе діяння – це доля людини! Тому ми прагнемо, щоб школа була не тільки чимось відірваним від життя, не лише ілюстрацією, а може, іноді і пародією на життя, а й самим життям, яке вона формує. Ці принципи є основою бельгійської школи життя, швейцарської школи дії, німецької школи праці, австрійської соціальної школи, французької нової і, нарешті, польської творчої школи” [42, с. 109].

Уже в початковій школі учні, на думку вчених, повинні отримувати елементи знань, які пов'язують їх із життям, шляхом проведення спеціальних бесід, робочих поїздок, які ознайомлять молодь із виробництвом, поширюючи культ праці з раннього віку.

У середніх школах тогочасної системи не було або було дуже мало місця для вивчення актуальних економічних питань. Можливо, лише за останні кілька років вносилися деякі вкраплення у вивчення сфери кооперації та заощаджень. Більшість молодших школярів йшли в життя, не виявившись повністю готовими до вирішення найважливіших життєвих чи економічних проблем. Тому у зв'язку з новою організацією освіти доречно було б включити економічні предмети у навчальні плани середньої та старшої школи. Якщо в Нідерландах кожен у школі зобов'язаний вивчати подвійну бухгалтерію, кожен намагається “жити з олівцем в руках”, то чому в польських середніх школах не можна було б ввести в навчальні програми базові відомості з економіки, – запитували автори.

Ще одна проблема, яка прозвучала в лекції, – це економічне виховання суспільства. Зрозуміло, що службовці виховувалися в різних установах. І навіть якщо вони володіли елементами економічних знань, то слід пам'ятати: знання швидко змінюються, їх потрібно постійно оновлювати, змінювати, пристосовувати до часу і місця. Цьому завданню Польське економічне товариство у Львові мало приділити більше уваги шляхом організації відповідних коротких економічних курсів, спочатку, можливо, загальних, а згодом спеціалізованих на конкретному матеріалі [42, с. 109].

В обговоренні доповідей взяли участь д-р Адам Загаєвський і д-р Францішек Томанек. Зазначимо, що Францішек Томанек – професор Вищої школи закордонної торгівлі у Львові, у 1933 році опублікував працю “Організація роботи професійної школи”, де визначив основні завдання директора як організатора навчально-виховної роботи торговельної школи, керівника професійної практики вчителів та учнів. Ф. Томанек підкреслював: виховання учнів – планомірний послідовний процес, що відбувається в 1, 2, 3-му класах безперервно [4, с. 121-122]. Він навів цікаві статистичні відомості про працевлаштування випускників торговельних шкіл: конторську роботу обирали в середньому 60% випускників, магазинну – 10%, а 20% – взагалі не

використовували своєї професійної підготовки. Ф. Томанек запропонував систему заходів для зміцнення зв'язків із випускниками торговельних шкіл [11, с. 79].

У 1934 році державне видавництво шкільних підручників у Львові видало збірник “Zagadnienia wychowawcze w szkole zawodowej” за редакцією Кароля Загаєвського, інженера Густава Мюльднера, інженера Яна Навроцького, а також докторів Вищої школи закордонної торгівлі у Львові Казимира Петиняка-Санецького і Францішека Томанека [51, с. 175].

В заключенні слово взяли доповідачі. Д-р М. Чехлінський заявив, що хоче дати дуже коротку відповідь на запитання, порушені в дискусії. “Директор Томанек, описуючи барвистими словами лабіринт шляхів сучасної ідеології та освітніх тенденцій, представлених швейцарською та німецькою доктринами, завершив свій виступ словами: покажіть нам, освітянам, цей єдиний правильний шлях і єдину модель, якою ми повинні йти, з серед багатьох різних освітніх систем, які зараз використовуються.

У відповідь на цей заклик зазначу, що пошук взірців і освітніх ідеалів серед інших народів ніколи не приведе нас до правильної мети. Бо історія освіти вчить, що немає ідеалу, придатного для наслідування та застосування в усі епохи часу і для кожного суспільства. Кожна нація в дану епоху повинна створити свій власний ідеал, пристосований до умов її життя, рівня власної культури, фізичних і моральних властивостей, нарешті до історичних завдань, які вона має виконати. Таким чином, функція всіх цих чинників – окрема, власна доктрина національного виховання. Але оскільки умови постійно змінюються, має змінюватися і освітня система! Таким чином, виховну систему не можна ні відкрити, ні запозичити, ні наслідувати з повним успіхом, бо ідеал національного виховання мусить постати як повільний витік методів і досвіду, набутих на основі глибокого знання психіки народу та його життя. Отже, кожна епоха повинна характеризуватися різною освітньою системою та напрямом. А оскільки сьогоднішня Польща, безсумнівно, відкриває нову історичну епоху в житті свого народу, то створення польського типу освіти має бути результатом нашого спільного життя, воно має бути синтезом польської дійсності” [51, с. 110-111].

Генрик Гросман був переконаний, що всі чітко усвідомлюють: справа, яку ми обговорюємо, дуже важлива. Адже стоїмо на порозі нової ери в розвитку держави, яка вимагає від нас впровадження нової освіти. Впевнені, що покоління, яке прийде після нас, отримає зміцнену, відновлену незалежність, основою чого буде економічна незалежність. Цьому сприятиме виховання молодих людей, що утримуватимуть такий економічний фронт. Йдеться не лише про нову програму навчання, а головним чином про новий тип людини в Польщі [51, с. 112].

5 травня 1934 року у великій залі Торговельно-промислової палати відбулися загальні збори Товариства. На початку до присутніх звернувся голова ПЕТ Л. Каро: “Настав час навести лад в економічній сфері. Зловживання іноземним капіталом у Жирандові та Сілезії, пасивний опір певної частки великого капіталу при сплаті податків уже наштовхнулися на сильний спротив і жорсткі дії з боку урядових органів. Ми з повним розумінням і щирою радістю вітаємо цілеспрямовані дії уряду проти систематичних зловживань, скоєних певними картелями. І тому ми поставили це питання в порядок денний нашої сьогоднішньої зустрічі і запросили професійного експерта з цих питань і їх офіційного секретаря, щоб представити це нашій групі. Крім того, ми очікуємо від уряду низки рішучих наказів на захист кооперативів, сільського господарства та сфери праці, а також реформи закону на захист міноритаріїв в акціонерних компаніях. Новий Закон про страхування банківських вкладів, введений у США це також заслуговує нашої найбільшої уваги” [43, с. 152].

Звіт про діяльність Товариства за період від 1 травня 1933 року до 1 травня 1934 року зробив секретар ПЕТ д-р Тадеуш Гаузер. Він відзначив, що у звітному році діяльність Товариства була спрямована, як і в попередні роки, насамперед на продовження видавничої діяльності. “Ми видали у звітному році X і XI номери "Економічного огляду" обсягом 268 сторінок, що становить майже 17 друкованих аркушів; опублікували праці Адама Яржини "Еміграційна політика", Валеріана Закліки "Баланс ролей готівкового обороту", Леона Бігеляйзена "Освіта і ферма" (2 томи), Яна Зонделя "Селянське господарство і капіталізм”” [43, с. 152].

Щодо організації лекцій, то керівництво намагалося підібрати доповідачів і теми таким чином, щоб дати аудиторії можливість ознайомитися з найновішими досягненнями економічної науки. У звітному році були прочитані такі лекції:

1. Стефан Старжинський “Національна позика в світлі економічної політики” (23.09.1933).
2. Проф. Едвард Ліпінський “У боротьбі за основи економічної політики” (02.12.1933).
3. Д-р Ян Сондель “Межі капіталізму на селі” (08.01.1934).
4. Галина Крагельська “Ставлення польської промисловості до трудового законодавства” (27.01.1934).
5. Проф. Еміль Братро “Технократична економічна система” (10.02.1934).
6. Д-р Валер’ян Закліка “Польські лісові закони у світлі лісової політики” (17.02.1934).
7. Д-р Олександр Кільський “Історичний мацралізм” (03.03.1934).
8. Д-р Ярослав Пелчинський “Що таке гроші і якими вони повинні бути” (17.03.1934).

9. Д-р Альфред Кельський “Картелі перед форумом права” (14.04.1934).

10. Проф. Габріель Сокольницький “Десятиріччя Закону про електрику в Польщі” (14.04.1934) [43, с. 153].

Збори обрали новий склад виділу Товариства: Президент і редактор видавництва: проф. Леопольд Каро; Віце-президенти: Вацлав Дрожановський, проф. Едвін Гаусвальд, д-р Корнель Пайгерт; Члени виділу: д-р Станіслав граф. Бадені, д-р Юзеф Бжеський, д-р Владислав Бирка, д-р Мар’ян Чехлінський, д-р Владислав Фургальський, проф. Януш Генрик Гурський, д-р Тадеуш Гаузер, д-р Адам Яжина, Владислав Єннер, проф. Генрик Коровіч, д-р Марцелі Панет, Влодзімеж Романів, інж. Антоній Санойца, д-р Владислав Стеслович, Людвік Сусвайн, д-р Францішек Томанек, д-р Кароль Травінський, д-р Стефан Ухма [43, с. 157].

Були також обрані особи, що відповідали за окремі ділянки роботи: д-р Тадеуш Гаузер – скарбник, д-р Кароль Травінський – заступник скарбника, Людвік Суссвайн – бібліотекар, Владзімеж Романів – господар і Францішек Томанек – адміністратор публікацій [43, с. 157].

У 1932-1939 рр. Товариство видало 11 томів окремих праць у серії “Бібліотека Польського економічного товариства у Львові” (“Biblioteka Polskiego towarzystwa ekonomicznego we Lwowie”).

Розвиваючи свою наукову діяльність, Товариство увійшло до Союзу польських наукових товариств, що існував у Львові, і щороку видавало французькою мовою “бібліографію виданих праць для наукових кіл за кордоном” (Bulletin de l’Union des Societes Savantes Polonaises de Leopold) [33, с. 60].

Першим томом серії стала праця Владислава Єннера “Економіка кооперативного руху” з передмовою Л. Каро. “Цю роботу я присвячую дослідженню економічних тенденцій, які сформували наші економічні відносини і обговоренню економічних тенденцій кооперативного руху на платформі економічних перетворень світової економіки” [3, с. 3], – зазначив автор. Працю В. Єннера було видано 1932 року у Львові. У 1933 році вийшов наступний том, яким стала збірка статей під загальною назвою “Економічне життя і соціальна економіка”. У цьому об’ємному томі (531 стор.) зібрано статті 32 визначних економістів та експертів із економічних питань. Проблеми, які висвітлювали автори, були присвячені аграрним, промисловим і соціальним питанням. Поручено проблеми житла, соціологічні та демографічні теми, пов’язані з функціонуванням сім’ї, а також концепцію свободи та вплив моральних факторів на суспільство [42, с. 130]. З тієї точки зору важливою була праця Леона Владислава Бігелайзена “Реформа економічних етапів в університетах”. Значний інтерес до проблеми виховання молоді після Першої світової війни проявив Л. Каро –

головний редактор цього тому. Його праця про рівність і свободу в ХХ столітті викликала велике зацікавлення [2, с. 33-34].

У межах нової серії вийшли й інші праці. Так, у 1933 році Адам Яржина опублікував працю “Еміграційна політика”, а Валеріан Закліка – “Баланс готівкового обігу польського сільського господарства”.

П'ятий том “Бібліотеки” – це двотомник (490 стор.) Л. Бігелайзена “Школа і ферма (т. 1 і 2). Аналіз ринку праці з позиції професійно-технічної освіти. Гірничо-металургійна промисловість”. Праця опублікована у 1934 році. В ній автор розглянув питання пристосування освіти і професійної підготовки до потреб народного господарства.

Фактично це виявилася перша спроба представити проблему професійно-технічної освіти з точки зору економічної політики, яка на той час була недооцінена. Незважаючи на те, що така робота проведена в найскладніших умовах, без спеціального статистичного апарату, вона все ж сприяла поглибленню наукових досліджень, які мали вирішальне значення для професійно-технічної освіти й підвищення технічного рівня виробництва [1, с. 18].

Видання публікувало численні рецензії та коментарі як щодо тематики, так і способу висвітлення точки зору авторів. У шостому томі “Бібліотеки” з'явилася праця “Селянське господарство і капіталізм” Яна Сонделя. Рецензія на працю опублікована в “Sociologica Revue”, що виходила у Брно. Одним із важливих питань, що розглядали як економісти, так і соціологи, була соціально-економічна структура селянських господарств. На основі матеріалів, зібраних відділом аграрної економіки дрібних сільських господарств Наукового інституту в Пулавах, висвітлено особливості селянського господарства в Польщі як прибуткового господарства та споживача промислової та власної продукції. Водночас автор зазначає: тогочасна криза зменшила контакт між містом і селом [26, с. 131].

Хоча елементи капіталістичної економіки досягають польської держави, вчений шкодує, що вони не можуть змінити характеру селянських господарств.

Працю “Економічні та соціологічні закони” Л. Каро опублікував у сьомому томі. У сталій і доступній формі він розглянув життєві проблеми в часи великої соціально-економічної кризи та широкого інтересу до пов'язаних із нею явищ. Ідея праці відповідала часу і спрямована проти неприборканої економічної свободи і боротьби за існування [26, с. 130-131].

У 1938 році в ХХІ томі квартальника “Економічний огляд” було опубліковано цікавий матеріал, який стосувався реформування економічних та соціальних проблем польського села. В 30-х роках ХХ ст. ці проблеми викликали глибоку стурбованість як уряду, так і всього суспільства. Одним із найактуальніших завдань вважалося

відновлення сільського господарства та підвищення загальної культури села. Цією важливою справою займалася також Соціальна рада при о. Примасі Польщі. Внаслідок ретельного дослідження названої проблеми та тривалих дискусій між її членами Рада оголосила декларацію, яка на той час мала велике значення. Подаємо в дещо скороченому варіанті її зміст:

1. Економічний і соціальний стан польського села демонструє серйозні недоліки, а) невисокий рівень культури і сільськогосподарської техніки, б) низьку рентабельність господарства, в) надмірну роздробленість сільськогосподарської власності, г) неповноцінність внутрішньої системи дрібного сільськогосподарського майна, д) перенаселення сіл, зумовлене значною мірою неможливістю певної частини сільського населення відтікати в інші сфери суспільного господарства.

2. Внаслідок цих умов аграрне питання в Польщі є джерелом суспільного потрясіння в країні, загрожує внутрішньому спокою, міцності та цілісності держави.

3. Ліквідація названих недоліків має стати предметом турботи католицької церкви, тому що, з одного боку, цей стан певною мірою суперечить постулатам соціальної справедливості, а з іншого боку веде до зниження морального рівня сільського населення і, як наслідок, до ослаблення його релігійних почуттів і прихильності до Церкви.

4. Такий стан потребує цілеспрямованих і системних дій, зокрема, а) підвищення культури і технології землеробства, поліпшення умов господарської праці шляхом сільськогосподарської освіти, меліорації, реформування внутрішньої структури сільськогосподарської власності, сільськогосподарської кооперації; б) збільшення участі сільського населення в соціальному доході за допомогою таких методів, як відповідна цінова політика, розширення та здешевлення шляхів сполучення тощо; в) розвиток народної промисловості та ремесел на селі; г) дозвіл певному відсотку сільського населення виїжджати до міст для праці в промисловості; д) інтенсивна внутрішня колонізація шляхом створення нових самостійних і самодостатніх селянських господарств і побудови карликових господарств.

5. Католицька суспільна думка зацікавлена в реформуванні системи власності селян.

6. Католицька церква дотримується засад, висловлених Папою Левом III у *Rescriptum Novarum* про те, що “добре організована держава повинна забезпечити своїх громадян достатньою кількістю матеріальних і зовнішніх благ”. Папа Пій XI у “*Quadragesimo anno*” вважає, що розподіл земних благ повинен відповідати намірам Творця і принципам соціальної справедливості. “Тільки якщо ми станемо на шлях твердого і нещадного впровадження цих принципів у життя,

можна буде врятувати державний лад, мир і суспільства від стихії революції”. Ці правила поширюються і на право власності на землю.

7. Реформування системи власності у визначеному вище напрямку є одним із головних завдань цілеспрямованої та виваженої аграрної політики держави.

8. Серед шляхів реалізації аграрної політики державою першочерговим є підтримка поступової еволюції у напрямку збільшення дрібної власності.

9. У разі недостатньої неефективності або запропонованих заходів державі не може бути відмовлено у праві примусового відчуження. Однак цей захід слід розглядати як винятковий, а період обов'язкової парцеляції не може тривати вічно.

10. Примусова експропріація повинна забезпечити існуючому власнику належну компенсацію, яка б не дуже відрізнялася від ринкової вартості і дозволяла йому створити іншу господарську структуру. Для продажу землі, отриманої шляхом примусового відчуження, держава не повинна створювати привілейований ринок. Проте допускається надання особливих пільг окремим категоріям покупців як на вільному ринку, так і в разі примусового поділу.

11. Вимоги цілеспрямованої, зваженої аграрної політики дозволяють здійснити трансформацію аграрного ладу (особливо, коли йдеться про примусову парцеляцію) в межах, які створюють потужності сільськогосподарського виробництва, достатнього, щоб годувати і захищати країну.

12. Необхідність реформи польської сільськогосподарської системи не вимагає повного й абсолютного скасування великої власності. Якщо залишати її в певних межах, особливо як установи зі спеціальними завданнями в сільськогосподарському виробництві (експерименти, розведення, породистого молодняка, спеціальних культур тощо), воно відіграє позитивну роль в економічній та культурній сфері. Соціальна корисність визначає межі, в яких вона має залишатися.

13. З огляду на прогресуюче дроблення селянської землі нижче розміру, який може забезпечити матеріальний добробут родини, необхідно застосовувати певні правові норми, підкріплені відповідною фінансовою і кредитною політикою, яка створила б умови для виникнення неподільних сімейних фермерських господарств. Все це сприятиме формуванню родинно-садової традиції польського селянства та позитивно вплине на його моральний, культурний та економічний рівень.

14. Умови польського села створюють особливо благодатний ґрунт для перебудови його суспільно-економічної системи згідно з вказівками енцикліки “*Quadragesimo anno*”, тобто у формі корпоративної організації. Бо корпоративна система має такі властивості, які повинні

усунути багато нинішніх недоліків польського села і підняти його на вищий рівень духовної та матеріальної культури [29].

У тому ж томі квартальника було також опубліковано низку рецензій на праці відомих економістів. Ми зупинимося лише на окремих із них.

Працю Владислава Грабського “Польська ідея” рецензував Л. Каро [10]. Він зазначив, що серед старих традиційних вад польського суспільства В. Грабський назвав “безплідний анархічний індивідуалізм з одного боку і сентиментальне неробство з іншого”.

Цікавими є оцінки вченим відносин Польщі з Францією, які, за його словами, “донедавна вимагали від поляків рабської покори і васалітету”. Союз із Францією автор назвав довгою смугою приниження. “Франція дивилася на нас гірше, ніж на бідного родича... – зазначив В. Грабський. – Я гірко переконався в 1920 році, коли просив військово-дипломатичної допомоги в трагічні моменти не тільки для Польщі, а й для Європи... Тоді я виявив, що вони (*французи*) дбають лише про свої інтереси. А коли стан наших справ вони визнали програшним, допомогу обмежили до мінімуму. Хіба можна отримати кращий урок, як той, що не можна покладатися на різні союзи, а тільки на власні сили” [10, с. 170].

Навіть, якщо врахувати, що “легіонери зробили багато добра і ще Польщі будуть потрібні”, вони не можуть мати виключного права керувати державою. “Атмосфера полювання в поміщицьких маєтках і прийом при дворах представників влади і війська відроджували традиції старої Польщі”. Це не може принести Польщі нічого доброго. Автор монографії засудив як приниження шляхти, так і надання їй привілеїв за те, що вона “скористалася політичним розколом і стала на бік сильнішого” [10, с. 171].

Відзначаючи великі заслуги Дмовського та Падеревського в галузі світової дипломатії щодо розбудови Польщі ззовні, В. Грабський стверджував, що розбудову Польщі зсередини здійснював не хто інший, як маршал Пілсудський, “як володар душ готовий на найбільші жертви”. Коли в Державній раді оборони почали сумніватися, в тому, чи впорається Головнокомандувач зі смертельно небезпечною військовою загрозою, маршал добровільно залишив посаду і пішов в окрему кімнату. І тоді “національний табір не міг висунути іншого кандидата, який був би втіленням і національної ідеї, і військового генія водночас” [10, с. 171].

Вчений дорікав національно-демократичній партії за те, що в ряді дуже важливих справ вона “не досить твердо стояла на ґрунті реальності, що дивилася на розв’язання державних і національних проблем занадто спрощено”. Він також гостро критикував усі військові зусилля в ім’я ідеї Польщі, однобоким назвав альянс Польщі з Францією, недооціненою вважав російську безпеку.

В. Грабський був переконаний, що народна Польща повинна матеріалізуватися в поєднанні з державною ідеєю, яка має об'єднатися з народною і національною ідеєю, інакше вона опуститься до рівня поліцейської держави [10, с. 172]. “Ми хворіємо на відсутність програми, – стверджував автор, – в нас немає ентузіазму і згоди, які бачимо в Італії та Німеччині. Скептики, яких так багато серед нас, не творять життя. А тому ми повинні докорінно відновити соціальну структуру країни та підвищити ефективність економічної діяльності та врегулювати ставлення до національних меншин. Крім того, ми не повинні забувати, що рано чи пізно нас неминуче чекає війна з тим чи іншим загарбником. Тому ми повинні мати не тільки сильну армію, а й виховану стійкість у суспільстві” [10, с. 172].

Книга В. Грабського “Польська ідея”, на думку рецензента, – “це праця патріота і державного діяча, досвідченої людини, яка багато страждала і багато думала, це книга надзвичайної політичної мудрості. Її поміркованість, окрім того, що вона говорить правду всім без винятку, є її найбільшою перевагою. І ця поміркованість, продиктована не вузьким опортунізмом, а переконанням, що тільки так можна досягти добра для нашої держави і народу” [10, с. 173].

Працю Казімежа Штутдентовича “Економічна політика держави” рецензував Ян Стецький. Боротьба за властивий економічному життю розподіл суспільних доходів відбувається, за словами автора монографії, у формі боротьби за систему цін, оскільки джерелом усіх доходів є прибуток, отриманий від виробництва. Всі зміни в системі цін регулюються принципом рентабельності. Найефективніше це відбувається в системі вільної конкуренції. Однак внутрішні властивості такої системи призводять до поступового обмеження вільної конкуренції та до переваги зв'язаної економіки. Ми живемо в епоху взаємного перекриття всіх трьох економічних формацій: вільної конкуренції, самопов'язаної та скріпленої державним інтервенціонізмом. Звідси виникають структурно-функціональні деформації, усунення яких потребує спрямування державного втручання в правильне русло.

Визнаючи структурні та функціональні надмірності системи вільної конкуренції як джерела викривлення принципу прибутковості та системи цін у бік надання переваг окремим групам інтересів, автор вимагає державного втручання. Ідея соціальної солідарності є керівною, її суть полягає в наступному: жоден соціальний прошарок не представляє загальне благо. Через те, що всі соціальні прошарки мають однакові та взаємозалежні інтереси, мають бути обмежені на користь цілого. Держава повинна входити в сферу регулювання приватної власності і системи цін (під цінами автор розуміє не тільки ціни на товари, а й ціну праці, тобто заробітну плату) пропорційно тому, наскільки концентрація виробництва дає їй можливість здійснювати

відповідний контроль. Держава не може бути самоціллю: вона, як і окрема особа, має бути підпорядкована моральному диктату, який визначає напрямок її внутрішньої та зовнішньої соціальної та економічної політики, оскільки вони врівноважують егоїстичні прагнення особистості. “Важливо не те, – цитує автор слова Кейнса, – щоб держава гірше або краще робила те саме, що зараз роблять приватні особи, а те, що вона повинна здійснювати діяльність, якою сьогодні ніхто не займається”[10].

Дуже характерним для автора є погляд на приватну власність, в якій він не бачить абсолютної правової категорії, а лише соціальну функцію, яка найбільш ефективно забезпечує можливість капіталізації, тому твердо виступає за її збереження. При цьому вчений визнає право держави регулювати її з точки зору найвищої продуктивності та найбільшої прибутковості. Водночас він виступає проти тенденцій усупільнення власності, які знищували б духовну і матеріальну незалежність особистості, і зовсім не вірить у можливість докорінного оновлення суспільства.

Загалом конкретне застосування рекомендацій вченого на практиці має, на думку рецензента, призвести до корпоративної системи, базованої на принципах солідарності; фактично це перша спроба прагматичного та популярного представлення проблем, які дають право на державне втручання за умови, що воно є програмним, а не тимчасовим.

Рецензуючи працю Олександра Свентоховського “Нарис історії польського села”, Л. Каро попереджає читача, що автор має славне минуле як філософ і драматург, проте із завданням, яке він поставив перед собою, не впорався. Останній не є ні істориком, ні економістом. Зібрана ним література неповна і лише частково використана, здебільшого припадає на перші роки ХХ століття. Праці інших авторів К. Штутдентович знає лише частково. Крім того, О. Свентоховський часто подає сирий матеріал, який носить суперечливий характер. Із тексту не завжди зрозуміло, чиї погляди автор вважає правильними. До того ж його оцінки окремих осіб часто несправедливі. “Безумовно, я поділяю думку автора про те, що прагнення знизити рівень селянської освіченості були помилковими, – зазначає рецензент. – Проте, протиставлення Юзефа Шуйського “троглодиту”, характеристика “Випробування безладдя” Станіслава Тарновського як “дрібне сміття”, а оцінка Павла Попеля “як знаменитого виродка ретроградства”, що фігурують в книзі, яка претендує на серйозну працю, недопустимі. Тим більше що всі трое, яких критикує автор праці були патріотами, людьми щирої віри і надзвичайних заслуг, насамперед як чудові письменники” [8].

Л. Каро хотів би, щоб за це важливе завдання написання історії селянства в Польщі, – взявся професійний історик і присвятив йому кілька років свого життя, бо ця тема вимагає таких жертв.

Дев'ятий том присвячений економічній політиці III-го рейху: Л. Каро описав економічну революцію в III-му рейху; Антоні Жабко Потопович охарактеризував сільське господарство в III-му рейху, а Тадеуш Гаузер частково представив банківську справу в Першому Рейху. Ця робота була опублікована в 1938 році.

У “Меморіальній книзі на честь Леопольда Каро” (помер 8 лютого 1939 року) за редакцією Корнеля Пайгерта, що є 8-м томом серії, є трактати з соціально-економічних питань. Вони різноманітні та доповнюють один одного. Так, Станіслав Шутковський у “Przegląd Powszechny” пише, що керівний принцип праці професора Леона Бігелайзена, включеної до цього тому, є флагманом усієї меморіальної книги, оскільки він виступає проти ліберальної доктрини, автоматичного переважаючого егоїстичних мотивів в економічному житті та доводить можливість її розвитку. Натомість д-р Г. Коровіч захищає атаковану ліберальну економіку, а проф. Фелікс Конечний ставить питання, пов'язане з історією економіки, – щоб воскресити її з середньовічного стану?

У цій же книзі обговорювалися проблеми біженців у Південній Америці, проблеми сільськогосподарської кризи та кризи золотого. Визначні польські економісти, експерти розглядали економічні та політичні проблеми в країні та за її межами, ратували за те, щоб їхня наука і далі розвивалася і не відкидала зміни своїх основ, які мають відбутися з неминучою реконструкцією економічної та соціальної системи. Інші праці, згадані в огляді, належать Чеславу Кламеру та Євгеніушу Квятковському, які проголошують необхідність нових системних форм, доводять, що лібералізму настав кінець.

Вже в 1939 році появилася робота Дж. Сондла “Зменшення земельних доходів і заходи щодо їх виправлення”, передмову до якої написав Людвік Гурський. Останній том цієї серії мав назву “П'ятдесят років економічного та соціального життя. Пам'ятна книга” [2, с. 35].

Останній том видання містив огляд діяльності товариства з грудня 1938 року по червень 1939 року.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, багаторічна колоніальна залежність гальмувала розвиток економіки, та й розвиток держави загалом, спричинивши значне відставання Польщі від європейських країн. Численні проблеми країни, які проявлялися на багатьох рівнях державотворення, стали викликом для діяльності представників економічної спільноти, яка брала участь у розробці засад інтеграції та розвитку національної економіки. Здобуття Польщею незалежності виявило велику потребу в економічній освіті громадян, у нових фахівцях-економістах. Найінтенсивніша розбудова наукових

товариств, найбільший їх вплив на економічну та освітню політику країни відбулися в період між світовими війнами. Наукова, організаційна та освітня діяльність Польського економічного товариства у Львові в 1921-1939 роках відіграла важливу роль у розбудові польської державності. Товариство формувало нові тенденції в польській економічній науці та освіті, зробило перші кроки на шляху вироблення власної програми господарського розвитку країни. Лідером ПЕТ став професор Львівської політехніки Л. Каро, який сприяв політизації інституції, сповідував принципи солідаризму і гостро критикував лібералізм. Водночас вчений організував видання журналу “Економічний огляд” та серію монографій “Бібліотека Польського економічного товариства у Львові”.

ЛІТЕРАТУРА

1. Biegeleisen L. W. Szkoła a gospodarstwo narodowe, t. 1 i 2. Analiza rynku pracy ze stanowiska szkolnictwa zawodowego. Lwów : Górnictwo i hutnictwo, 1934.

2. Domalewska D. Polskie Towarzystwo Ekonomiczne we Lwowie w latach 1921-1939. Zarys działalności. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia ad Bibliothecarum Scientiam Pertinentia*. 2010. T. 8. S. 29-36.

3. Jenner W. Ekonomia ruchu spółdzielczego / z przedmową Leopolda Caro. Lwów : b. wyd., 1932. 193 s.

4. Гелей С. Львівська комерційна академія. Нарис історії. Львів: Видавництво ЛКА, 2008. 624 с.

5. Масик Р. Польське економічне товариство у Львові (1921-1939). *Наукові зошити історичного факультету Львівського університету*. 2012-2013. Випуск 13-14. С. 187-201.

6. Orłowska J., Orłowski T. Polskie towarzystwo ekonomiczne. Zarys historii. Warszawa, 1985. 175 s.

7. Pollok Artur. Zarys Historii Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego. S. 1. URL: <https://w.pte.pl/pliki/1/87/Zarys%20historii%20PTE.docx>.

8. Recenzje. Caro L. Świętochowski Aleksander. Historia chłopów polskich w zarysie, Lwów-Poznań, 2 t., Wydawnictwo Polskie. *Przegląd ekonomiczny kwartalnik*. 1938. z. 21. nr 96-97. S. 177-178.

9. Recenzje. Studentowicz K. Polityka gospodarcza państwa. Warszawa, 1937. 242 s. *Przegląd ekonomiczny kwartalnik*. 1938. Z. 21. nr 96-97. S. 175-176.

10. Recenzje. Władysław Grabski. Wyd. II. Warszawa, 1935. 190 s. *Przegląd ekonomiczny kwartalnik*. 1938. Z. 21. nr 96-97. S. 170-174.

11. Tomanek F. Organizacja pracy w szkole zawodowej. Lwów: Drukarnia urzędnicza, 1933. 78 s.

12. Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО), ф. 1 (Львівське воєводське правління), оп. 54, спр. 1933, арк. 3, 5-5 зв.
13. Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДАУЛ), ф. 843 (Польське економічне товариство у Львові), оп. 1, спр. 1, арк. 1.
14. ЦДАУЛ, ф. 843, оп. 1, спр. 1, арк. 1.
15. ЦДАУЛ, ф. 843, оп. 1, спр. 7, арк. 2, 56 зв., 69 зв., 70.
16. ЦДАУЛ, ф. 843, оп. 1, спр. 9, арк. 4. 4, 14 зв., 15, 17-18, 20, 22, 22 зв., 23, 26 зв., 27 зв., 29 зв., 31, 31 зв., 32, 34, 44, 44 зв., 50, 52 зв., 57, 62 зв., 70, 89 зв.
17. ЦДАУЛ, ф. 843, оп. 1, спр. 31, арк. 1-2.
18. Dotychczasowa działalność Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego we Lwowie. *Rozprawy i sprawozdania Polskiego towarzystwa ekonomicznego we Lwowie*. 1928. Z. 1. S. 129-133.
19. Dziesięciolecie Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego we Lwowie. *Rozprawy i Sprawozdania Polskiego towarzystwa ekonomicznego we Lwowie*. 1931. Z. 6. S. 5-17.
20. Kronika P. T. E. Walne Zgromadzenie Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego. *Przegląd ekonomiczny Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego we Lwowie*. 1939. Z. 26. nr 122-124. S. 70-75.
21. Nasz konkurs. *Przegląd ekonomiczny*. 1936. Z. 16. S. 114-115.
22. Od redakcji. *Przegląd ekonomiczny*. 1937. Z. 17. S. 1.
23. Posiedzenie Zarządu P. T. E. *Przegląd ekonomiczny Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego we Lwowie*. 1939. Z. 26. nr 122-124. S. 76.
24. *Przegląd ekonomiczny kwartalnik*. 1934. Z. 12. 159 s.
25. *Przegląd ekonomiczny kwartalnik*. 1936. Z. 15. nr. 71-75. 225 s.
26. *Przegląd ekonomiczny kwartalnik*. 1936. Z. 16. 145 s.
27. *Przegląd ekonomiczny kwartalnik*. 1937. Z. 18. nr. 87-90. 154 s.
28. *Przegląd ekonomiczny kwartalnik*. 1928. Z. 26. 209 s.
29. Rada Spoleczna przy Prymasie Polski w sprawie wsl. *Przegląd ekonomiczny kwartalnik*. 1938. Z. 21. nr 96-97. S. 167-169.
30. *Rozprawy i sprawozdania Polskiego towarzystwa ekonomicznego we Lwowie*. 1928. Z. 1. 143 s.
31. *Rozprawy i sprawozdania Polskiego towarzystwa ekonomicznego we Lwowie*. 1930. Z. 3. 122 s.
32. *Rozprawy i sprawozdania Polskiego towarzystwa ekonomicznego we Lwowie*. 1930. Z. 4. 92 s.
33. *Rozprawy i Sprawozdania Polskiego towarzystwa ekonomicznego we Lwowie*. 1931. Z. 5. nr. 13-16. 114 s.
34. *Rozprawy i Sprawozdania Polskiego towarzystwa ekonomicznego we Lwowie*. 1931. Z. 6. nr. 17-21. 129 s.
35. Spis współpracowników i prelegentów. *Przegląd ekonomiczny*. 1938. Z. 21. S. 2-6.

36. Sprawozdania administratora wydawnictw. *Przegląd ekonomiczny Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego we Lwowie*. 1936. Z. 15. nr 71-75. S. 209.
37. Sprawozdania. *Rozprawy i sprawozdania Polskiego towarzystwa ekonomicznego we Lwowie*. 1928. Z. 1. S. 129-131.
38. Sprawozdania. *Rozprawy i sprawozdania Polskiego towarzystwa ekonomicznego we Lwowie*. 1930. Z. 4. S. 59-92.
39. Sprawozdanie z działalności naszego towarzystwa. *Przegląd ekonomiczny*. 1936. Z. 15. S. 199-213.
40. Sprawozdania z działalności naszego towarzystwa. *Przegląd Ekonomiczny*. 1936. Z. 16. nr 76-82. S. 130-136.
41. Sprawozdania z działalności towarzystwa. *Przegląd ekonomiczny*. 1933. Z. 9. S. 118-134.
42. Sprawozdania z działalności Towarzystwa: Nasze walne zgromadzenie. *Przegląd ekonomiczny Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego we Lwowie*. 1933. Z. 10. nr 39-45. S. 103-117.
43. Sprawozdania z działalności Towarzystwa. *Przegląd ekonomiczny Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego we Lwowie*. 1934. Z. 12. nr 54-58. S. 151-157.
44. Sprawozdania z działalności towarzystwa. *Przegląd ekonomiczny*. 1935. Z. 13. S. 111-158.
45. Sprawozdania z działalności towarzystwa. *Przegląd ekonomiczny kwartalnik*. 1935. Z. 14. nr 65-70. S. 129-135.
46. Sprawozdanie z walnego zgromadzenia 16 kwietnia 1932. *Przegląd ekonomiczny*. 1932. Z. 8. S. 120.
47. Sprawozdania z działalności Towarzystwa. *Przegląd ekonomiczny Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego we Lwowie*. 1936. Z. 22. nr 54-58. S. 96-103.
48. Sprawy naszego Towarzystwa. *Przegląd ekonomiczny*. 1938. Z. 22. S. 96-103.
49. Statut Polskiego towarzystwa ekonomicznego. *Przegląd ekonomiczny*. 1932. Z. 7.
50. Statut Polskiego towarzystwa ekonomicznego we Lwowie. *Przegląd ekonomiczny*. 1936. Z. 15. S. 213-219.
51. Wiadomości Gospodarcze Izby handlowej i przemysłowej we Lwowie. 1934. № 13. S. 111-128.

REFERENCES

1. Biegeleisen, L. W. (1934), Szkoła a gospodarstwo narodowe, t. 1 i 2. *Analiza rynku pracy ze stanowiska szkolnictwa zawodowego*. Lwów: Górnictwo i hutnictwo.
2. Domalewska D. (2010), Polskie Towarzystwo Ekonomiczne we Lwowie w latach 1921-1939. Zarys działalności. *Annales Universitatis*

Paedagogicae Cracoviensis. Studia ad Bibliothecarum Scientiam Pertinentia. T. 8. S. 29-36.

3. Jenner W. (1932), *Ekonomika ruchu spółdzielczego* / z przedmową Leopolda Caro. B. wyd., Lwów, 193 s.

4. Helei S. (2008), *Lvivska komertsiiina akademiia. Narys istorii*. Vydavnytstvo LKA, Lviv, 624 s.

5. Masyk P. (2012-2013), Polske ekonomichne tovarystvo u Lvovi (1921-1939). *Naukovi zoshyty istorychnoho fakultetu Lvivskoho universytetu*, Vypusk 13-14, s. 187-201.

6. Orłowska J. and Orłowski T. (1985), *Polskie towarzystwo ekonomiczne. Zarys historii*. Warszawa, 175 s.

7. Pollok Artur. *Zarys Historii Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego*. URL: <https://w.pte.pl/pliki/1/87/Zarys%20historii%20PTE.docx>. S. 1.

8. Recenzje. Caro L. (1938), Świętochowski Aleksander. Historia chłopów polskich w zarysie, Lwów-Poznań, 2 t., Wydawnictwo Polskie. *Przegląd ekonomiczny kwartalnik*, z. 21, nr 96-97, s. 177-178.

9. Recenzje. Studentowicz K. (1938), Polityka gospodarcza państwa. Warszawa, 1937, 242 s. *Przegląd ekonomiczny kwartalnik*, Z. 21, nr 96-97, s. 175-176.

10. Recenzje. Władysław Grabski (1938), Wyd. II. Warszawa, 1935, 190 s. *Przegląd ekonomiczny kwartalnik*, z. 21, nr 96-97, s. 170-174.

11. Tomanek F. (1938), Organizacja pracy w szkole zawodowej. Drukarnia urzędnicza, Lwow, 78 s.

12. Derzhavnyi arkhiv Lvivskoi oblasti (dali – DALO), f. 1 (Lvivske voievodske pravlinnia), op. 54, spr. 1933, ark. 3, 5-5 zv.

13. Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy, m. Lviv (dali – TsDIAUL), f. 843 (Polske ekonomichne tovarystvo u Lvovi), op. 1, spr. 1, ark. 1.

14. TsDIAUL, f. 843, op. 1, spr. 1, ark. 1.

15. TsDIAUL, f. 843, op. 1, spr. 7, ark. 2, 56 zv., 69 zv., 70.

16. TsDIAUL, f. 843, op. 1, spr. 9, ark. 4, 4, 14 zv., 15, 17-18, 20, 22, 22 zv., 23, 26 zv., 27 zv., 29 zv., 31, 31 zv., 32, 34, 44, 44 zv., 50, 52 zv., 57, 62 zv., 70, 89 zv.

17. TsDIAUL, f. 843, op. 1, spr. 31, ark. 1-2.

18. Dotychczasowa działalność Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego we Lwowie (1928), *Rozprawy i sprawozdania Polskiego towarzystwa ekonomicznego we Lwowie*, z. 1, s. 129-133.

19. Dziesięciolecie Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego we Lwowie (1931), *Rozprawy i Sprawozdania Polskiego towarzystwa ekonomicznego we Lwowie*, z. 6, s. 5-17.

20. Kronika P. T. E. Walne Zgromadzenie Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego (1939), *Przegląd ekonomiczny Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego we Lwowie*, z. 26, nr 122-124, s. 70-75.

21. Nasz konkurs (1936), *Przegląd ekonomiczny*, z. 16, s. 114-115.

22. Od redakcji (1937), *Przegląd ekonomiczny*, z. 17, s. 1.
23. Posiedzenie Zarządu P. T. E. (1939), *Przegląd ekonomiczny Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego we Lwowie*, z. 26, nr 122-124, s. 76.
24. *Przegląd ekonomiczny kwartalnik* (1934), z. 12, 159 s.
25. *Przegląd ekonomiczny kwartalnik* (1936), 1936, z. 15, nr. 71-75, 225 s.
26. *Przegląd ekonomiczny kwartalnik* (1936), z. 16, 145 s.
27. *Przegląd ekonomiczny kwartalnik* (1937), z. 18, nr. 87-90, 154 s.
28. *Przegląd ekonomiczny kwartalnik* (1928), z. 26, 209 s.
29. Rada Spoleczna przy Prymasie Polski w sprawie wsl. (1938), *Przegląd ekonomiczny kwartalnik*, z. 21, nr 96-97, s. 167-169.
30. *Rozprawy i sprawozdania Polskiego towarzystwa ekonomicznego we Lwowie* (1928), z. 1, 143 s.
31. *Rozprawy i sprawozdania Polskiego towarzystwa ekonomicznego we Lwowie* (1930), z. 3, 122 s.
32. *Rozprawy i sprawozdania Polskiego towarzystwa ekonomicznego we Lwowie* (1930), z. 4, 92 s.
33. *Rozprawy i Sprawozdania Polskiego towarzystwa ekonomicznego we Lwowie* (1931), z. 5., nr. 13-16, 114 s.
34. *Rozprawy i Sprawozdania Polskiego towarzystwa ekonomicznego we Lwowie* (1931), z. 6, nr. 17-21, 129 s.
35. Spis współpracowników i prelegentów (1938), *Przegląd ekonomiczny*, z. 21, s. 2-6.
36. Sprawozdania administratora wydawnictw (1936), *Przegląd ekonomiczny Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego we Lwowie*, z. 15, nr 71-75, s. 209.
37. Sprawozdania (1928), *Rozprawy i sprawozdania Polskiego towarzystwa ekonomicznego we Lwowie*, z. 1, s. 129-131.
38. Sprawozdania (1930), *Rozprawy i sprawozdania Polskiego towarzystwa ekonomicznego we Lwowie*, z. 4, s. 59-92.
39. Sprawozdanie z działalności naszego towarzystwa (1936), *Przegląd ekonomiczny*, z. 15, s. 199-213.
40. Sprawozdania z działalności naszego towarzystwa (1936), *Przegląd Ekonomiczny*, 1936, z. 16, nr 76-82, s. 130-136.
41. Sprawozdania z działalności towarzystwa (1933), *Przegląd ekonomiczny*, z. 9, s. 118-134.
42. Sprawozdania z działalności Towarzystwa: Nasze walne zgromadzenie (1933), *Przegląd ekonomiczny Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego we Lwowie*, z. 10, nr 39-45, s. 103-117.
43. Sprawozdania z działalności Towarzystwa (1934), *Przegląd ekonomiczny Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego we Lwowie*, z. 12, nr 54-58, s. 151-157.
44. Sprawozdania z działalności towarzystwa (1935), *Przegląd ekonomiczny*, z. 13, s. 111-158.

45. Sprawozdania z działalności towarzystwa (1935), *Przegląd ekonomiczny kwartalnik*, z. 14, nr 65-70, s. 129-135.

46. Sprawozdanie z walnego zgromadzenia 16 kwietnia 1932 (1932), *Przegląd ekonomiczny*, z. 8, s. 120.

47. Sprawozdania z działalności Towarzystwa (1936), *Przegląd ekonomiczny Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego we Lwowie*, z. 22, nr 54-58, s. 96-103.

48. Sprawy naszego Towarzystwa (1938), *Przegląd ekonomiczny*, z. 22, s. 96-103.

49. Statut Polskiego towarzystwa ekonomicznego (1932), *Przegląd ekonomiczny*, z. 7.

50. Statut Polskiego towarzystwa ekonomicznego we Lwowie (1936), *Przegląd ekonomiczny*, z. 15, s. 213-219.

51. Wiadomości Gospodarcze Izby handlowej i przemysłowej we Lwowie (1934), № 13, s. 111-128.

УДК 711/712(477.83-25)(091)

Кривонос Володимир Петрович, volodymyr9610@gmail.com,
ORCID ID 0009-0002-3082-226X,

к. істор. наук, доцент,
штат Нью-Джерсі, м. Кліфтон, США

ВСТАНОВЛЕННЯ ЦІН НА СХІДНІ ТОВАРИ І ПРИБУТОК ЛЬВІВСЬКИХ КУПЦІВ В ТОРГІВЛІ З ЛЕВАНТОМ (В СЕРЕДИНІ XVI-ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XVII СТ.)

Анотація. У цій статті розглядається формування цін на східні товари на львівських ринках. У ній досліджується, як обставини, такі як постійні татарські набіги, пожежі, голод, неврожаї, епідемії чуми, пограбування та інші, впливали на ціноутворення, спричиняючи виснаження населення, руйнування міст і сіл, порушення торгівлі та торговельних зв'язків. Крім того, обговорюється вплив державної політики на ціноутворення на східні товари. Завдяки тривалим регуляторним зусиллям уряд встановлював ціни на всі східні товари, що надходили на львівський ринок з Леванту, та запроваджував механізми контролю для забезпечення їх дотримання. У статті також окреслено основні напрямки діяльності купців, спрямовані на отримання прибутку, та наведено приблизну оцінку їхньої норми прибутку.

Ключові слова: ціни, прибуток, торгівля, історія Львова, львівські купці, Левант.

Kryvonos V. P., volodymyr9610@gmail.com,

ORCID ID 0009-0002-3082-226X,

Ph.D., Docent,

New Jersey, Clifton, USA

PRICE SETTING FOR EASTERN GOODS AND PROFITS OF LVIV MERCHANTS IN TRADE WITH THE LEVANTE (MID-16TH - FIRST HALF OF 17TH CENTURY)

Abstract. This article examines the formation of prices for oriental goods in Lviv markets. It examines how circumstances such as constant Tatar raids, fires, famine, crop failures, plague epidemics, robberies, and others affected pricing, causing population depletion, destruction of cities and villages, and disruption of trade and trade relations. In addition, the influence of state policy on pricing for oriental goods is discussed. Through long-term regulatory efforts, the government set prices for all oriental goods entering the Lviv market from the Levant and introduced control mechanisms to ensure their compliance. The article also outlines the main areas of merchants' activities aimed at making a profit and provides an approximate estimate of their profit margin.

Keywords: prices, profit, trade, history of Lviv, Lviv merchants, Levant.

Постановка проблеми. Основною метою торговельної діяльності купця є одержання прибутку. Для львівських купців у середині XVI - першій половині XVII ст. головним джерелом прибутків була участь у посередницькій і транзитній левантійській торгівлі з країнами Європи. Такі купці займали в торгівлі панівну роль і одержання прибутку було їх основним завданням. Аналіз діяльності купців, результати їх торгових поїздок і торгових операцій, показують, що купці завжди, не приховуючи цього, наголошували на бажанні одержати прибуток. У кожному окремому випадку прибуток міг бути різним, на його розмір впливало чимало різних обставин і чинників. Важливе значення мали ціни, вони виявлялися різними, на, здається, подібні товари, на тому ж ринку. На ціну впливали різні обставини купівлі-продажу: хто кому продавав, хто купував, оптом чи вроздріб, за готові гроші чи в кредит, який у цей час був попит на дані товари, яка різниця між купівельною і продажною ціною товару на зовнішньому і внутрішньому ринках, на різних місцевих ринках, коливання цін на ринках та інші обставини. Вивчаючи причини, які впливали на львівські ціни, слід врахувати також політичні та інші події, які відбувалися на львівському терені і в цілому регіоні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Необхідно відзначити, що формування цін на східні товари у межах львівського ринку мало свої особливості. Дослідники, які вивчали питання ціноутворення в Польщі у XVI ст., відзначають, що до середини XVI ст. підвищення цін було обмеженим. Пізніше ця тенденція стала загальною, вона охопила всі товари і тривала до початку XVII ст., коли ціни постійно зростали. Пояснюючи загальні причини підвищення, польський дослідник С. Гошовський відзначав, що головна причина цього – зміна співвідношення між попитом і наявністю товару [26]. Причини порушення такого співвідношення виявилися різні, слід врахувати події, які відбувалися у той час в Європі і в районі львівсько-levantійської торгівлі.

На сьогоднішній день в історіографії не має спеціальних досліджень про торговельні зв'язки українських земель з країнами Сходу. Деякі питання цієї проблеми висвітлені в працях істориків України (В. В. Грабовецького, Я. П. Кіся, І. П. Крип'якевича, Н. К. Кривоноста та ін.), Молдови (Подградської О. М.), Польщі (Дзюбінського А., Лозинського В.). Певна увага звернена на публікацію архівних матеріалів. Так, у 1969 р. Я. Р. Дашкевич, вивчаючи українсько-вірменські зв'язки, підготував і опублікував матеріали, які зберігаються у ЦДАЛ. До публікації ввійшло 59 документів першої половини XVII ст. У 1990 р. В. М. Кравченко та Н. М. Яковенко

опублікували документи про торгівлю України в XIV–середині XVII ст. Головну увагу упорядники звернули на розвиток внутрішньої торгівлі України, на торгівлю з країнами Сходу звернена значно менша увага. Отже, на сьогоднішній день поза увагою дослідників, читачів, усіх тих, хто цікавиться історією України, залишається важливий напрямок зовнішньополітичних зв'язків України в період середньовіччя.

Виклад основного матеріалу. Як і інші країни Європи, Польща в XVI ст. переживала “революцію цін”, різке їх підвищення на товари першої необхідності, у зв'язку з інтенсивним напливом дорогоцінних металів, головним чином золота і срібла з Америки до Європи. Особливо помітне зростання цін відбулося в другій половині XVI ст. після відкриття великих запасів срібла в Потосі у 1545 р. Оскільки золота і срібла в Європі стало багато, вони подешевшали, а ціни на товари першої необхідності, особливо на продовольчі, почали зростати. В різних країнах “революція цін” діяла не в один час, підвищення відбувалося у міру напливу золота і срібла. В Польщі друга половина XVI ст. виявилася періодом інтенсивного підвищення цін, яке закінчилося на початку XVII ст. На Балканах і в Туреччині “революція цін” стала помітною ще пізніше. Найбільше ціни зросли на вироби сільського господарства, сировину і споживчі товари. Оскільки дорогоцінних металів стало більше, вони подешевшали, ціни зросли. На різні товари таке зростання було різним, оскільки існували й інші причини, які впливали на них. Зокрема, це напружені відносини, і війни з Туреччиною, і безперервна боротьба за владу у Волощині, постійні напади татар, у зв'язку з чим дорога на Балкани часто була закрита. Сильні татарські напади спостерігалися в 1524, 1549, 1575, 1576, 1589, 1612, 1620, 1624, 1640, 1644 рр. Татари доходили до найближчих околиць міста, навколишня територія і торгівля були зруйновані, торговельні зв'язки перервані, ціни на сільськогосподарську продукцію та інші товари першої необхідності зростали [26].

На розмір цін впливали часті періодичні пожежі в місті, серед яких найбільші відбулися в 1527, 1538, 1565, 1571, 1576, 1578, 1581, 1584, 1603, 1605, 1607, 1616, 1620, 1626, 1634, 1637, 1640, 1645, 1648 рр. Не всі вони мали однакове значення, але, наприклад, у 1527 р. пожежа доценту знищила всю готичну забудову старого міста, за винятком костелу, ратуші і міської вежі [2, с. 44]. Разом із дерев'яними будинками старого Львова повністю зникає і його німецький характер. Пожежа стала умовною межею між готичним (німецьким) і ренесансним (італійським) Львовом. Наприклад, у 1504 р. згоріли вулиця Сербська, Жидівська, воскобійня, міські стайні і 7 башт. У 1511 р. після великої пожежі король звільнив місто на 6 років від податку. В 1538 р. вигоріла вся Вірменська вулиця, в 1565 р. згоріли ринкова площа, шпиталь, нижній замок, частина Краківської вулиці, Шевська і Пекарська. В

1571 р. згоріла східна частина міста, в 1584 р. знищено вогнем 36 будинків, у 1603 р. пожежа, яка почалася в броварні Мельхіора Сцібора, зруйнувала всю вулицю біля нижнього замку, в 1605 р. відбулися пожежі в місті і на Краківському передмісті, в 1616 р. вогонь знову знищив останнє передмістя. Крім приватних будинків, були зруйновані костели Діви Марії, Бенедиктинок, св. Івана Хрестителя, церкви св. Онуфрія, св. Якова і монастир. У 1626 р. горіли будинки на Єврейській і Руській вулицях. У 1637 р. була настала суха весна, відбулися пожежі і вигоріли міста Сокаль, Белз, Крилів, Самбір, передмістя Яворова, Судової Вишні, а у Львові значна частина Галицького передмістя [2, с. 48]. В 1639 р. знову це сталося з великою частиною цього передмістя. Численні пожежі негативно впливали на торгівлю, торговельні зв'язки, на зростання, що стосувалося всіх товарів. Періодично в околицях Львова спостерігалися неврожаї, голод, інші стихійні лиха, які впливали на таке підвищення цін. В “Хроніці” М. Бельського вказано, що “...1571 рік був дуже неврожайний, багато людей померло з голоду” [24, с. 587]. Великий неврожай спостерігався в 1625 р., дощі і повені – в 1533-1535 рр., які привели до підвищення цін у Львові [26, с. 132]. Ці стихійні лиха сприяли поширенню епідемії холери і чуми, що відомі як “морове повітріє”. Низький рівень тодішнього медичного забезпечення сприяв тому, що епідемії періодично прокочувалися територією Туреччини, Ірану, Балкан, країн Європи, захоплюючи Львів. Польська дослідниця Л. Харевічова нарахувала близько 20 епідемії у місті, які спалахнули в 1547, 1569, 1573, 1584, 1588, 1590-1593, 1594, 1597, 1599-1603, 1614-1615, 1620, 1623, 1625, 1629, 1631, 1642, 1648, 1650 рр. [25]. Після вивчення архівних матеріалів, нами встановлено, що Львів у той період дійсно спустошувався більше 20 разів. Розміри і наслідки цих епідемії виявилися різними, але в 1614-1615рр. “до Турок проїзду не було”, тобто торгівля припинилася [6]. В 1623 р. пошесть, вогонь, голод і війна руйнували місто. З Кракова священник ордену кармелітів заніс до Львова епідемію, яка швидко поширилася по місту, передмістях і околицях. Припинилися всяка торгівля і ремесла, обірвалися соціальні зв'язки, всі, хто міг, тікали звідси, шукаючи порятунку в Бережанах, Рогатин [6], Замості [6], Ставчанах [6] та інших навколишніх селах і містах. Але, втікаючи, міщани розносили і епідемію. Хроніст Зиморович вказує, що від цієї епідемії загинуло до 20 тисяч осіб [35].

Чимало людей вмирили вдома, на вулицях і дорогах. У місті ще лютувала епідемія, коли вдерлися татари. Вони спустошили околиці Львова і захопили в полон багато міських жителів, які ховалися від пошесті в навколишніх селах. У 1624 р. торгівля зі Сходом для львівських купців була перервана, дорога була закрита [19]. Подібні епідемії періодично вражали Константинополь та інші міста Туреччини [10], Італії, Польщі, Ірану та інших країн. Так, у 1571 р. в Ірані прокотилась епідемія чуми, спостерігалися сильні неврожаї і голод,

весною 1647-1649 рр. на Балканах поширилась епідемія чуми і лише в Стамбулі, за турецьким даним загинуло до 160 тисяч людей, в Далмації - 10 тисяч. Львівські купці, спілкуючись із купцями різних країн у Леванті, які часто вже були хворими, заражались хворобою і завозили її до Львова [35, с. 289]. Відомо, що в 1642 р. морову хворобу до міста завіз із Туреччини купець Михайло Алвезій [8]. Такі постійні епідемії негативно впливали на торгівлю, всі зв'язки припинялися, товарів не доставляли, ціни зростали. Після епідемії 1594 р. львівський купець Якуб Захнович писав, що “цього року не заробив нічого, торгівля припинилась, прибутку не було” [8, арк. 210].

Таким чином, різні стихійні лиха, які періодично вражали регіон Львова, країни Європи і Сходу, негативно впливали на розвиток торгівлі, переривали торговельні зв'язки, товари не надходили, ціни на них зростали. Значний вплив на розмір прибутку купців мала політика Польської держави з формування цін. Ця політика захищала інтереси шляхти, яка поставляла на ринок велику кількість продукції зі своїх маєтків. У боротьбі з міщанами шляхта використовувала політичну владу. Ще в 1496 р. шляхта рішенням Петрковського сейму була звільнена від внесення митних оплат за товари, які везли з власного господарства, і за ті, які куплені для власних потреб. При цьому потрібно було дати лише присягу, що дані товари належать шляхтичу [31]. Важлива роль у здійсненні контролю за митною політикою на місцях відводилася воеводам. Так, уже конституція 2 березня 1507 р. доручила їм у своїх землях видавати такси і встановлювати ціни головним чином на місцеві товари. Але воеводські такси не регламентували ціни на продукцію, яку продавала шляхта, вони знижували ціни лише на товари, виготовлені ремісниками, і контролювали ціни на привезені іноземними купцями. Таким чином воеводи і підвоеводи впливали на розвиток ремесла і торгівлі, купці і ремісники залежали від них. Довільно знижуючи ціни на їх товари, воеводи могли розорити і знищити розвиток місцевого ремесла і торгівлі. Щоб уникнути цього, їм треба було платити. Проводилася політика встановлення контролю за торгівлею іноземними товарами, в 1505 р. права воевод встановлювати ціни поширили і на закордонну продукцію. В 1525 р. король видав особистий тариф цін на закордонні товари, але права воевод не були повністю ліквідовані. На сеймі 1563 р. шляхта добилася права нормувати ціни на продукцію. Для цього в кожному воеводстві були створені комісії з представників шляхти, контроль здійснювали підвоеводи [28]. Така політика сприяла зміцненню економічних позицій шляхти в торгівлі, шляхетська таксація цін підривала і руйнувала ремесло, торгівлю і міста. На товари, які купувала шляхта, встановлювалися низькі ціни, в той час, як свої товари шляхта могла продавати вільно. Юридичною підставою для таксації цін на ринках були універсали воевод, узгоджені з діючими

митними статутами та поборовими універсалами. За їх порушення карали штрафом, конфіскацією продукції і навіть забороняли займатися ремеслом.

Важливу роль в обмеженні прав зіграли рішення Петрковського сейму 1565 р., згідно з якими польським купцям забороняли їздити торгувати за кордон, вивозити товари і ввозити їх з-за кордону до країни [33]. "Ніяких товарів, малих і великих не можна вільно купцям нашим місцевим вивозити за кордон, лише іноземні купці самі мають право з усіма своїми товарами прибувати на місця складські, там брати різні товари, вантажити і везти туди, куди потрібно, заплативши всі оплати" [20]. Забороняючи місцевим купцям їхати за кордон, сейм планував залучити іноземних купців прибувати на внутрішній ринок країни і купувати місцеві товари безпосередньо в шляхти, не потребуючи міст і місцевого купецтва. Шляхта широко користувалася правом встановлювати тверді ціни на продукцію, в тому числі і на іноземну. В Конституції Петрковського сейму 1565 р. "Устава на вагу і міри" в розділі "Обов'язки воевод щодо устав на товари" вказано: "усім воеводам слід принаймні двічі на рік складати устави цін на товари, викликавши до себе старост тих міст, у яких діятимуть згадані устави цін" [3]. Складені ціни встановлювалися в межах ринків на видному місці і відображалися спеціальних таблицях, вони були там від ранку до вечора, за цим доглядали дозорці і "тієї устави всі мали дотримуватись під страхом штрафу 14 гривень" [12]. Контроль за виконанням прийнятих рішень здійснював підвоевода. Зокрема, у Львові воевода два рази в рік встановлював ціни на всю продукцію, в тому числі і на привезену іноземними купцями. Але органи влади і створені комісії не знали вартості виготовлення східних товарів та вартості їх перевезення до Львова і через це не могли встановити ціни на доставлене. Щоб обмежити зростання ціни, її встановлювали зі слів самих купців, які привезли продукцію і які торгували нею. Купецькі реєстри містили дані про вартість доставлених товарів і те, де вони куплені. Східні купці приносили на ратуші присягу і рувалися, що вся привезена продукція занесена в реєстр, що її вартість відповідає вказаній у реєстрі, що всі понесені ними при доставці до Львова витрати є такими, як зазначено в реєстрі. На основі цього влада, щоб компенсувати дорожні витрати купців і разом з тим утримати ціни на певному рівні, встановлювала максимальний розмір ціни, за якою мали право продавати привезене. В таксах, що видавалися, було вказано, що купці "на кожному талярі 10 грошів будуть мати", тобто при продажі товару дозволялося підвищувати ціну на 10 грошів на кожному талярі його вартості. Виняток становили турецькі коні, в торгівлі якими виникала можливість одержання значно більших прибутків. Очевидно, воеводські комісії, визначаючи ціни на східні товари, занижували їх розмір, що викликало скарги купців. У зв'язку з цим король Стефан 10

лютого 1581 р. попередив воеводу Руського Героніма Синявського, щоб не встановлював на продукція східних купців довільно занижених цін [22]. Правда, треба відзначити, що і такі купці теж не завжди дотримувалися визначених таксами цін на східні товари, продавали їх дорожче, і не завжди це робилося таємно. Часто східні купці за довільними цінами збували привезене не на ринку, а в заїжджих дворах, в юридиках, в будинках міщан, в яких зупинялися, або просто на вулицях. Наприклад, фунт гвоздики в 1567 р. по тарифу коштував 1 червоний злотий, купці продавали по 57,3 грошів. Фунт імбіру мав вартість 20 грошів, збували його по 24 грошів. Отже, в державі контроль за торгівлею східних купців був явно недостатній. Як відзначають дослідники, в Польщі чимало прийнятих рішень Конституцій на практиці не виконувалися, встановлені тарифи залишалися на папері [32]. В 1620 р. на Варшавському сеймі було зазначено, що “від підвищення цін на іноземні товари коронні жителі до великих втрат, а Річ Посполита до знищення приходять” і тому сейм ухвалив, скільки має коштувати лікоть оксамиту, атласу, адамашку, табіну, китайки, полшкарлату, полгранату, фалендишу, скільки мають платити за вироби срібні і золоті, за матері шовкові і за всі види східних кобїрців [34]. Отже, одна і та сама такса зобов'язувала у всій Польщі і навіть у Литві, незважаючи на транспортні витрати, продавати товари за однією ціною. Це було відчутним ударом по купцям країни і вони намагалися захищати свої позиції. Купці Вільно давали інструкцію своїм купцям на сейм, в якій твердили, що “єдиної такси купецьких товарів, які аж з Індії, з Іспанії, Франції, Англії, Шкотії, Швеції, Данії, Німеччини, Рагузи, Москви, Італії, Турок, Вірменії, Персії, до нас ідуть – ніде по всьому світу не бувало”. Купці переконували, що важко оцінити товари, які в нас не родять і через піратів багато гине на морі і від розбійників на суші. Крім того, відмінності ваги в кожній державі є досить значними. Різними є лікті іспанські, французькі, італійські, німецькі, польські. Польський дослідник Ян Пташник доводив, що навіть в самій Польщі теж існують відмінності, бо “різні є лікоть краківський, гданський, ельблонгський, литовський, львівський, та різні на Русі” [29].

Вирішальне значення для встановлення вартості в Речі Посполитій мали рішення, прийняті на коронаційному сеймі 1633 р., де були створені чотири митних комісії з підготовки цін на східні товари: в Любліні, Львові, Кракові та Познані. Зміст прийнятої конституції, її особливості і відмінності від усіх попередніх вивчав польський дослідник В. Рольний [30].

Рішення Конституції 1633 р. відрізняються від прописаних в інших конституціях тим, що вони торкаються лише змін на закордонні товари, а також тим, що вони визначали район діяльності для кожної комісії. Львівська комісія контролювала купців, які прибували з

Туреччини і з Волощини, Люблінська комісія – їхній рух із Москви та з Лівонії, Краківська – купців, які везли товари з Сілезії та з Угорщини, Познанська – з країн Прибалтики, Пруссії та Помор'я [34, с. 382]. Кожна комісія мала в своєму розпорядженні список продукції, яку провозили через митниці з відповідних країн. На ці товари комісія встановлювала ціни, на основі яких митниця стягувала з них оплати. Члени львівської комісії готували таксу продукції і ціни на неї при допомозі львівських купців, які торгували зі Сходом. Членами комісії були 2 греки: Габріель Лангіш і Константин Медзапета; 4 вірмени: Якуб Манчукович, Григорій Дерлукашевич, Аведик Полбовський і Юхно Томанович; і 4 євреї: Желік Маєрович, Симон Йозефович, Вольф Лазарович і Марк Мошкович. На основі купецьких реєстрів члени комісії склали перелік і таксу східних товарів, за які гроші вони куплені на Сході, які дорожні витрати понесені купцями при їх перевезенні до Львова і в талярах левкових по 80 грошів у кожному встановили ціни на всі східні товари. Важливим у цій постанові був вказаний асортимент східної продукції, саме ця продукція і складала львівський імпорт. Крім того, мало значення, що в підготовленому списку по кожному товару спочатку зазначено його вартість і витрати на купівлю, з врахуванням перевезення, а поруч подано ціну, за яку товар має бути проданий у Львові. Тобто складена такса дає змогу показати різницю між цінами закордонними та місцевими і прибутки купців від торгівлі східною продукцією. Після того комісари відразу ж прийняли від цих купців присягу, затвердили таксу товарів і вона відразу ж була виставлена у межах ринку на спеціальних таблицях. В актових матеріалах міста вона зафіксована як “Реєстр товарів і речей турецьких, коштів, витрат і такси”, діяла до кінця XVII ст. [7]. Такса товарів 1633 р. давала можливість продавати східну продукцію, взяту разом із витратами, за такими цінами:

- Кобірець Малік-паша краший, взятий разом з витратами, коштує талярів 12//5, має бути проданий за 14 талярів і 5 грошів. Гірший кобірець - за 12 талярів.

- Кобірець *slupiasty* з витратами коштує 10 талярів, повинні платити талярів 11//20. Гірший - 10 талярів.

- Кобірець турецький, простий, жовтий, коштує з витратами 7 талярів, потрібно платити талярів 7//5 і 30 грошів. Гірші кобірці - менше таляром.

- Килим (кобірець для оббиття) простий, турецький коштує з витратами 4//5 таляри, повинен бути проданий за 5 талярів і 5 грошів.

- Килим перський, коштує з витратами 9 талярів, продавати за 10 талярів і 10 грошів. Гірший - менше таляром.

- Шовку різного, дертого, лібра коштує 3//5 таляри, продавати за 3//5 таляри і 35 грошів.

- Гіршого шовку - 3//5 таляри.

-Шовку крученого лібра коштує 4//5 таляри, продавати за 5 талярів і 5 грошів. Гіршого - 4//5 таляри.

-Златоглав важкий, багатий, на білому дні, коштує 160 талярів, продавати за 180 талярів.

- Златоглав гіршої якості, на білому дні, в більш дрібний узор, коштує 128 талярів, продавати за 144 таляри. Гірший златоглав - 10 талярів менше.

- Златоглав легкий, на шовковому дні коштує 77 талярів, продавати за 87//5 талярів і 30 грошів. Гірший - 8 талярів менше.

- Шафрану кіпрійського фунт коштує 4 таляри, продавати за 4//5 таляри. Гірший шафран - повні 4 таляри.

- Ямурлук кращий коштує 37 талярів, продавати за 41//5 талярів і 10 грошів. Гірший продавати менше на 4 таляри.

- Камлот кращий в цілій штуці коштує 18 талярів, продавати за 20 талярів і 20 грошів. Гірший - на 2 таляри менше.

- Мухаїр міський, двохнитний в штуці коштує 11 талярів, продавати за 12 талярів 30 грошів. Гірший - на 2 таляри менше.

- Мухаїр ангурський, одноститний в штуці, коштує 7//5 талярів, продавати за 8 талярів 35 грошів. Гірший - на 1 таляр менше.

- Мухаїр ангурський коштує 2 таляри, платити 2 таляри 20 грошів.

- Чамлот ангурський чорний, коштує 12 талярів, платити 13//5 талярів. Гірший - 1//5 талярів менше.

- Ковдра сакезька коштує 26//5 талярів, платити 29//5 талярів 25 грошів.

- Сап'ян червоний, заморський коштує 1//5 талярів, платити 1//5 талярів 15 грошів.

- Сап'ян жовтий заморський коштує 2 таляри без 20 грошів, платити 2 таляри.

- Хутро єгипетське коштує 14//5 талярів. Платити 16//5 талярів 15 грошів. Гірше - на 2 таляри менше.

- Турецького тягнутого золота цівка коштує 1//5 таляри, платити 1//5 таляри 15 грошів.

- Пояс плетений константинопольський, кожні три лоти коштує таляр без 10 грошей, платити повний таляр.

- Пояс сакезький, лотов три коштує 2 таляри без 20 грошей, платити 2 таляри.

- Багазея (матерія бавовняна) перська штука коштує 2 таляри без 20 грошей, платити 2 таляри 7,5 грошів.

- Багазея турецька, штука коштує 2 таляри, платити 2 таляри 20 грошей.

- Капа (шкіра вичинена) всяка коштує 1 таляр, платити 1 таляр 10 грошей.

- Завой (східна шапка, тюрбан) тонкий, край шовковий feratani коштує 9 талярів, платити 10 талярів і 10 грошів.

- Завой з золотим краєм коштує 6 талярів, платити 6//5 талярів 20 грошів.
- Газа краща, тонка і велика, ліктів 36 коштує 17 талярів, платити 21 таляр.
- Середня газа - 12 талярів, гірша - на 3 таляри менше.
- Коцик коштує 1 таляр, платити 1 таляр 10 грошів. Коцик товщий - 1 таляр без 10 грошів.
- Полотенце перське, з листям на ковдри коштує 2//5 таляри, платити 2//5 таляри 25 грошів.
- Полотенце перське, вузьке коштує 2 таляри без 20 грошів, платити 2 таляри і 8 грошів.
- Чемберів месопотамських, 14 хусток коштують 3 таляри, платити 3 таляри 30 грошів. Гірші - по 2//5 таляри.
- Чемберів мосульських (від міста Мосул над Тігром) простих 20 хусток в штуці, коштують 2 таляри, платити 2 таляри 20 грошей. Гірші - 2 таляри.
- Кожух тонкий, нестрижений, турецький, коштує 5//5 талярів, платити 6 талярів 15 грошів.
- Кожух стрижений, гірший коштує 4 таляри, платити 4//5 таляри.
- Завой газа середній, коштує 9 талярів, платити 11 талярів 20 грошів.
- Рись окрема, середня, коштує 9 талярів. Платити 11 талярів 20 грошів.
- Рись краща, коштує 36 талярів, платити 40 талярів 20 грошів.
- Рись гірша, коштує 8 талярів, платити 9 талярів.
- Блям (штука хутра певної міри) рисі хребтового, кращого, коштує 158 талярів, платити 176//5 талярів 20 грошів.
- Блям рисі хребтового, середнього, коштує 128 талярів, платити 143//5 таляри 30 грошів.
- Блям рисі хребтового, гіршого, коштує 120 талярів, платити 142//5 таляри.
- Блям рисі вушкового, кращого, коштує 275 талярів, платити 308//5 талярів 9 грошів.
- Блям ножкового середнього коштує 215 талярів, платити 241 таляр 30 грошів.
- Блям рисі ножкового, гіршого, коштує 180 талярів, платити 200//5 талярів.
- Кобірця диванського лікоть кращого коштує 2 таляри, платити 2 таляри 20 грошів. Один лікоть гіршого - менше на 20 грошей.
- Кобірець хорасанський коштує 14 талярів, платити 15//5 талярів 10 грошів.
- Паси мукадинські, кожні два lotу коштує 1 таляр без 20 грошей, платити 1 таляр.

- Кіесе (коц або гуня) краца персидська, сіра, широка, велика, коштує 21 таляр, платити 23//5 таляри 10 грошей.

- Такі ж кіесе менші, коштують 10 талярів, платити 11 талярів 20 грошей.

- Такі ж кіесе гірші, коштують 8 талярів, платити 9 талярів.

- Коци білі, косматі, ангурські коштують 12 талярів, платити 13//5 талярів 30 грошей.

- Опончі (плащ) турецький, кольоровий, коштує 7 талярів, платити 7//5 талярів 30 грошів.

- Лук сакезький кращій, коштує 10 талярів, платити 11 талярів 20 грошів.

- Лук константинопольський коштує 5 талярів, платити 5//5 талярів 10 грошів.

- Лук простий, коштує 3 таляри, платити 3 таляри 30 грошів.

- Дека турецька, червона, краца, коштує 5 талярів, платити 5//5 талярів 10 грошів, а гірша - за 5 талярів.

- Дека (прикриття на коня) краца, коштує 2 таляри, платити 2 таляри 20 грошів. Гірша - за 1//5 таляра.

- Бавовни камінь коштує 4//5 таляри, платити 5 талярів 10 грошів.

- Фарба на коня, камінь по 8 злотих, тобто 3 таляри, платити 3 таляри 30 грошів.

- Ладан, камінь з заробком і видатками коштує 26 талярів без 20 грошей.

У таксі встановлювали також ціни на товари, що вказані в ній як "Волоські товари", але мають пряме відношення до нашої теми. Зокрема, було вказано, що якщо:

- Вина півкуфи коштує 17 талярів, платити треба 20 талярів.

- Ізюму камінь коштує 3 таляри, платити 3//5 таляри.

- Фіг камінь коштує 3 таляри, платити 3//5 талярів.

- Віцини камінь коштує 1 таляр, платити 1 таляр 20 грошей.

- Короп солений дунайський коштує півталяра, платити півталяра 10 грошей.

- Горіхів турецьких камінь коштує 2 таляри, платити 2 таляри 20 грошей.

- Габа (грубе біле сукно) гірше коштує 3 таляри без 20 грошей, платити 3 таляри 20 грошей.

- Габа краца - коштує 3 таляри, платити 3 таляри 30 грошей.

- Анісу камінь коштує 3 таляри, платити 3//5 таляри 12 грошей.

- Сап'ян червоний турецький коштує 1//5 таляри 15 грошей, мають платити 2 таляри без 10 грошей.

- Сап'ян волоський, жовтий, сучавський коштує 1 таляр, платити 1 таляр 10 грошей.

- Фунт шафрану простого турецького коштує 3 таляри, платити 3 таляри 30 грошей.

Іншої продукції купці не подали до реєстру, і вона не вказана в ньому. Деякі турецькі товари в цій таксі не мають відмінностей між вартістю і продажною ціною, зокрема: зброя, сідла, оправлені шаблі, сагайдаки, луки, стріли, балти (сокири), чекани (зброя, подібна до сокири), мечі, бунчуки (кінські хвости, які носили замість прапорів), лямпорти, тигриси, буздугани, місьюрки, чапраки (прикриття на коня) та інша подібна продукція. Якщо купці доставляли те, чого немає в даній таксі, вони зобов'язані були відразу ж прийти до старости і дати присягу на ратуші, що всі привезені товари занесені в реєстр, що вартість привезених товарів відповідає вартості товарів, записаних у реєстр, вказати, скільки чого привезено, його вартість і накладні витрати. Щоб компенсувати дорожні витрати і разом з тим утримувати ціни на певному рівні, влада дозволяла від усього прибутку з кожного таляра брати 10 грошів. Тобто при продажі товару купці могли підвищити його ціну на 10 грошей на кожному талярі його вартості і таким чином прибуток складав 10-15%.Що стосується східних коней, на яких мали і найбільші витрати, і найбільші прибутки, то певної суми, яку повинні були брати при продажі тих коней, не встановили. Тому всі, хто приводив коней і приводитиме, повинні показати їх перед старостою і в ратуші дати присягу, за яку суму турецького коня будуть продавати у Львові, ці показання записати. Таким способом польська влада встановила ціни на східні товари. Посиливався і контроль за виконанням прийнятої постанови. 27 квітня 1643 р. львівський уряд отримав лист від короля Владислава IV з повідомленням прислати своїх уповноважених до Варшави на засідання комісії по встановленню цін на іноземні товари [21]. Так влада здійснювала контроль за цінами. В цілому прибуток, визначений комісією східним купцям, складав 112-125%. Виняток становила торгівля кіньми, де за всі дорожні витрати, небезпеки і мита купцям, які приводили коней, комісари дозволили додавати не по 10 грошів, а по півталяра з кожного таляра, тобто тоді могли “на двох талярах одержувати третій таляр”. І, якщо купець дешевше продати не може, то і дорожче продавати жоден купець не може. Таким чином владою було встановлено ціни на східні товари і встановлено розмір прибутку, який східним купцям дозволялося одержувати за їх продаж. В цілому львівські купці, що торгували з Левантом, знаходилися в однакових умовах. Свої товари вони продавали за цінами, які були встановлені в країні. За подібну продукцію платили однаково, перевезення і доставка коштувала приблизно однакових транспортних витрат. Знаходячись під постійним взаємним контролем, купці не могли продавати товар дешевше і купувати його дорожче і тим самим збивати ціну. Таким чином, умови торгівлі сприяли тому, що купцям міста або цілої держави було забезпечено одержання однакової норми прибутку. Але успіх торгової діяльності значною мірою залежав також від особистих властивостей,

кмітливості, хитрощів, енергії, вміння швидко орієнтуватися в ситуації і знайти правильне рішення, швидко і вигідно купити товари і дорожче продати їх. Бажаючи одержати більші прибутки, купці враховували різницю вартості продукції у різних районах Сходу, чимало їх, торгуючи в Константинополі, “шукаючи живності”, їхали до Ангурії, до інших міст, до Ірану та Індії. Так вчинив Миколай Вартикович, коли в 1577 р. “для шукання живності” він, торгуючи в Константинополі, вирушив до Індії [13]. Намагаючись уникнути посередників і конкуренції, львівські купці їхали в райони виготовлення товарів, де купували продукцію у безпосередніх виробників за дешевшими цінами й одержували максимальні прибутки. Правда, при цьому зростали оплати за перевезення, додаткові труднощі і небезпеки на дорогах. Але, незважаючи на це, купці відправлялися в далеку путь. Подібним чином вчиняли, продаючи східні товари в містах Польщі. Наприклад, в кінці XVI ст. одна бельня білого чотиринитного чамлоту в Ярославі коштувала 544 злотих, а в Торуні - 608 злотих. Тому львівські купці східний чамлот часто продавали в Торуні і в Гданську. Купці були завжди добре проінформовані про ситуацію на ринках Сходу та в містах Польщі і намагалися привезти потрібні товари в потрібний час. Вони ніколи не ділилися планами з іншими, що будуть робити зі своєю продукцією, куди будуть її доставляти і кому продавати, за якою ціною. Листи купці пересилали через надійних людей у конвертах, скріплених кількома печатками. Відомий випадок, коли в 1599 р. Захаріаш Івашкович відправив із Константинополя до Львова свої товари з Григорієм Томановичем і дав такий конверт. У дорозі Григорій розкрив його, прочитав листи і зрозумів плани Захаріаша. На судовому засіданні Захаріаш заявив: Григорій вчинив як злодій, що заліз до чужої кишені [13, аркю 761]. При перевезенні товарів купці намагалися уникнути оплати мита та інших платежів. Деякі мали на митницях “своїх, довірених” митників, послугами яких вони користувалися. За окрему плату працівники митниць сприяли, пропускаючи товар без оплат. Траплялося, що купці в своїх інструкціях, виданих факторам, які їхали на Схід, відкрито радили їм “уникати сплати мита яського і стамбульського” [13, арк. 962]. Опікуни дітей Христофора Давидовича, посилаючи в 1628 р. факторів до Ангурії, наказували їм “біля Дунаю, як того звичай чинить, товари з кількох возів на один зложити і так до берега Дунаю їхати” [13, арк. 1106]. Так купці чинили в різних країнах Європи, митники знали про це і по-своєму реагували на хитрощі. При переїзді через мости, біля митниць, дорогу мостили кругляками дерев. Перевантажені вози часто ламалися і перекидалися. Згідно зі старими феодальними правилами, які в багатьох місцях діяли, товари, які впали на землю з перекинутих засобів пересування, конфісковували, діяв принцип “що з воза впало, то пропало”. В іншому випадку, щоб обійти вимоги права складу, купець видавав свій товар за власність

шляхтича або місцевого купця, які звільнялися від цих вимог. Проти таких дій у 1658 р. був виданий декрет короля Яна Казимира [27].

Особливістю торгівлі купців Львова з Левантом виявилось наступне: серед східних товарів значне місце займали ті, які мали невелику вагу, становили велику цінність, користувалися попитом і забезпечували значні прибутки. Торгівля такою продукцією при значних дорожніх труднощах і ризику перевезення на великі відстані давала можливість покрити всі витрати й одержати дохід. Торгівля зі Сходом була такою прибутковою, що однією успішною поїздкою купці покращували своє матеріальне становище. В 1604 р. Георгій Івашкович скаржився на судовому засіданні, що він уже два роки не міг поїхати до Турок. За цей час він міг би 4 рази обернутись і заробив би кожного разу по 3000 левкових [11]. Львівські купці, щоб покрити товарний дефіцит при купівлі східних товарів, завжди мали при собі певні грошові суми. Крім того, всі львівські купці, які торгували на Сході, постійно брали там, у місцевих купців і лихварів, гроші і товари в кредит. Отже, торговий баланс був пасивним для Львова.

Успішний розвиток торгівлі значною мірою залежав від самого купця, його енергії та ініціативи, львівські купці проводили торгові операції швидко й інтенсивно, намагалися щороку з'їздити на Схід. Деякі протягом року вирушали у дві і навіть три поїздки [18]. Більшість заможних купців відправляли факторів із своїми товарами в турецьку дорогу, а деколи наймали двох і більше факторів, які по два-три рази в рік відправлялися у торгові поїздки, що свідчить про торгову активність [18, арк. 204-209]. Купець Аведик Костович у 1642 р. заявляв: "в своєму будинку він жив мало, бо майже щорічно їздив до Турок, в його будинку жила наречена" [18, арк. 949]. Умови торгівлі зі Сходом, караванна організація перевезення товарів на далекі і небезпечні відстані змушували оперативно вирішувати всі питання, пов'язані з торгівлею. Документи свідчать, що каравани купців зі Львова на Схід відправлялися регулярно, майже кожного місяця, причому часто перетиналися в дорозі, один із них їхав на Схід, інший – повертався до Львова. Періодично львівські купці з одного каравану зустрічалися в Константинополі з представниками іншого [18, арк. 1019]. Щоб встигнути до від'їзду каравану, купці докладали значні зусилля, вирішували потрібні питання і в призначений час відправлялися в дорогу. Хто не встигав з'ясувати все до від'їзду, той залишався вдома. Так, у кінці XVI ст. купець Василь Філіпович щороку вирушав у поїздки на Схід, а в 1596 р. і 1597 р. він це зробив по два рази [18, арк. 587]. Зокрема, жваву торгівлю проводив і Христофор Томанович. Так, 26 квітня 1613 р. разом із караваном купців він відправився на Схід. Повернувшись із турецької дороги, він продав привезені товари, купив потрібні, зібрав гроші і 27 вересня цього ж року знову разом із караваном вирушив на Схід [18, арк. 798]. Враховуючи, що на дорогу до

Константинополя потрібно близько 40 днів і стільки ж у зворотну сторону, що на купівлю товарів у Константинополі львівські купці витрачали до 4-х тижнів, Христофор Томанович повернувся до Львова в кінці серпня. Він мусив продати привезені товари, розрахуватися з боргами, купити потрібні товари, заготовити гроші з тим, щоб підготуватися в дорогу і 27 вересня разом із караваном знову відправитися до Константинополя. Таким чином, вдома він майже не знаходився, на відпочинок зовсім не мав вільного часу. В документах Львівського братства вказано: на сесіях часто частина купців була відсутня, бо вони були “в дорозі”, тобто в торгових поїздках, що вважалося поважною причиною [1]. Привезені східні товари львівські купці прагнули продати якнайшвидше на ярмарках польських міст, використовуючи при цьому різні форми обміну, в т.ч. і кредитну. Так, Урбан Убалдіні доставленим торгував в Ярославі, Кракові, Перемишлі, Любліні, Варшаві, в Мазовії [9], Норбег Попович і Асвадор Тарафацький – у Любліні, Гданську, Торуні, Гнезно, Ярославі, Варшаві [9, арк. 138; 19, арк. 209]. Звичною була ситуація, коли купець продавав товари в одному місті, а його фактори – в іншому. Так, в кінці XVI ст. Микола Бернатович торгував у Львові, один його син – у Гданську, другий – в Кракові, третій – в Гнезно, їх фактор, Марк Давидович перебував у Москві, а фактори Георгій Івашкович – в Ангурії, Захаріаш Івашкович – у Константинополі [14, арк. 874]. Таку інтенсивну торгівлю львівські купці проводили протягом багатьох років. Часто вони вирушаючи на Схід, відкрито заявляли, що “їдуть в турецьку дорогу за поживою”. Голуб Івашкович, відправляючи в 1617 р. фактора до Турок із хутром, наказував йому в інструкції “продайте, щоб з пожитком було” [18; 19]. Не завжди купці хотіли іти свідками на судові засідання: про це свідчить заява львівського вірменина Яна Вартерисовича, якого викликали свідком на засідання суду: “Я людина купецька, маю що робити, не думати про чужі справи. Досить я маю забав і труднощів, а тут мушу на ратуші кілька годин чекати, час даремно тратити” [18; 19]. З наведених прикладів видно, скільки енергії, часу та уваги віддавали купці на питання торгівлі, яка була основою їх існування. Вивчивши торгівлю львівських купців, можна встановити основні сфери їх діяльності в погоні за одержанням прибутку, в загальних рисах встановити приблизний розмір доходу (“пожитку”), звернути увагу на товари, якими було вигідно торгувати, від чого залежав прибуток. Але слід підкреслити, що в кожному окремому випадку дохід купця був досить проблематичним. Часто поїздка на Схід закінчувалася пограбуванням, втратою всіх товарів або загибеллю. Значним попитом на ринках Європи користувалися східні сукна чамлот і мухаїр, торгівля ними була прибутковою для львівських купців. Так, у 1590 р. Якуб Захнович одержав 13 бельн “ангурського товару” на суму 4555 польських злотих. Продавши його за 5779 злотих, Якуб отримав 1224

злотих пожитку [16, арк. 203]. В 1594 р. Захновичу привезли 24 бельні “ангурського товару” на суму 10422 злотих, за який він одержав 690 злотих прибутку. Вигідною була торгівля шовком, що купці постійно доставляли зі Сходу. В 1594 р. Георгій Івашкович прислав Якубу до Львова з Адріанополя 969 літрів шовку, за який витрачено 4284//24 злотих. Продавши товар, Якуб отримав 600 злотих прибутку [16, арк. 204]. Високим попитом користувався кручений шовк. У 1596 р. купець Габріель Капрус привіз із Константинополя 100 літрів того шовку, витративши за нього 344 таляри. Капрус продав товар за 550 талярів, одержавши 206 талярів прибутку [14, арк. 466]. Значним попитом характеризувався турецький сап'ян, відомий високою якістю обробки шкіри, привабливим виглядом різних кольорів. Продукція, виготовлена львівськими ремісниками з нього, була популярною знаті, шляхти і міської верхівки. Так, львівський купець Христофор Голубович у 1596 р. привіз до Львова 370 сап'янів. У Константинополі він купував одну шкіру сап'яну по 75 грошей, у Львові він продав їх по 2 таляри. Навіть зіпсовані під час перевезення шкіри Христофор був продав по 1 таляру. Незважаючи на різні витрати, купець у цій операції “таляр таляром заробив”. Слід відзначити: вартість сап'яну постійно зростала. Так, якщо ціна однієї шкіри коричневого сап'яну в 1596 р. становила 70 грошей, у 1601 р. – один злотий, то в 1605р. – два злотих. Такою ж вигідною була торгівля турецькими чапраками. Габріель Капрус у 1598 р. привіз до Львова з Константинополя 6 чапраків, за які заплатив 105 талярів і продав їх по 40 злотих за штуку, що склало 240 злотих, тобто одержав 135 злотих прибутку [14, арк. 465]. Прибутковою для купців була торгівля шафраном, перцем та іншими прянощами. Так, у 1591 р. Якуб Захнович одержав із Ангурії 50 каменів перцю, продав його й отримав 280 злотих пожитку. В 1596 р. Габріель Капрус привіз з Туреччини 300 ок шафрану, за який заплатив 1457 злотих. У Львові купець продав товар по 9 злотих за 1 оку й одержав суму близько 2700 злотих [14, арк. 466]. Вигідною була торгівля адзямськими кобірцями. Той же Габріель Капрус у 1596 р. купив у Константинополі 46 таких кобірців по 10 злотих за кожний, на суму 484 таляри. У Львові він продав їх по 18 злотих за 828 талярів, одержавши 344 таляри прибутку. В цьому ж році для свого швагра Миколи Бернатовича Капрус купив 70 адзямських кобірців, заплативши за них 1260 талярів, отримав 525 талярів пожитку [14, арк. 466]. Аналіз архівних матеріалів свідчить: купці одержували прибутки, торгуючи златоглавом, багазеєю, опакалами та іншими східними товарами. Так, Аведик Костович, прибувши в 1595 р. із Константинополя і продавши у Львові привезені товари, вважав, що він “на кожен гріш заробив два гроші” [19, арк. 865]. Особливо вигідною була торгівля турецькими та арабськими кінями. Купець Христофор Бернатович, продавши в Литву турецьких коней за 3200 злотих, на кожному грошу одержав по три гроші.

В умовах розвитку кредитних відносин формування купецького прибутку було складним процесом, рівень (або норма прибутку) залежав від багатьох обставин. Кожна торгова операція повинна приносити дохід, інакше акт купівлі-продажу не мав змісту. Продавець завжди розраховував одержати прибуток, навіть якщо продавав неякісний товар. Обов'язковою умовою вигідної угоди виступала різниця цін при купівлі і продажі продукції. При цьому, чистий прибуток визначався витратами при перевезенні товару, розмірами митних оплат, поборами митників, чиновників: чим більші були такі витрати, тим менший виявлявся прибуток. Розмір доходу знижували пакування, завантаження продукції, її розвантаження, охорона, зважування, плата посередникам та багато інших, часто не передбачених витрат.

На прибуток негативно впливала конкуренція, деякі купці свідомо намагалися перешкодити іншим одержати дохід [14]. Крім того, норма прибутку залежала від розміру позичкового (ссудного) процента. Якщо кредитор давав купцю високу ставку процента, останній змушений був підвищувати ціни на свої товари, оскільки лише з ціни проданого він міг одержувати прибуток. Але в будь-якому випадку, навіть при втраті частини продукції і значних витратах на транспортування та інші потреби, купці отримували дохід, що змушував їх відправлятися в небезпечну поїздку.

Крім торгівлі східними товарами, львівські купці одержували певні прибутки від обміну на Сході срібних монет на золоті та монети більш високої якості. Відправляючись на Схід, туди везли срібні таляри, які в Константинополі, Адріанополі, Ангурії та інших містах обмінювали на золоті монети. Повернувшись до Львова, купці спішили їхати до Гданська, Торуня, Кролевця, куди у великій кількості надходили срібні таляри з країн Європи, де привезені зі Сходу золоті монети обмінювали на срібні таляри, з якими знову їхали на Схід обмінювати срібні таляри на золоті монети або на старі таляри. Головним стимулом обміну була різниця у вартості срібла в Польщі і в Туреччині. Продажа срібних грошей, а також їх обмін на золоті монети відкривали перед купцями легкий шлях до збагачення [4]. Так, у 1591 р. Якуб Захнович послав до Турок Стецька Миколаєвича і просив обміняти 2000 левкових талярів на старі таляри. Той виконав доручення і від цієї операції мав прибутку злотих 134//18 [16, арк. 208]. У наступному, 1592 р. Стецько Миколаєвич здійснив два рейси на Схід. Під час першої поїздки він обміняв 2500 левкових талярів на старі таляри і мав прибутку 215 злотих. Під час другої – Стецько обміняв 3540 левкових талярів і одержав 350 злотих. Крім того, Якуб Захнович, Василь Філіпович, Торос Якубович та інші купці обмінювали левкові таляри на старі таляри в Яссах [14, арк. 609]. У Гданську обміном грошей займалися Бернатовичі, які часто брали у гданських купців

таляри в кредит. Так, у 1600 р. Габріель Бернатович взяв у купця з Гданська Ендріха Башти 1233 левкових таляри, зобов'язавшись повернути їх червоними золотими [15, арк. 336]. Василь Філіпович щорічно посилав до Турок обмінювати гроші й одержував по 400 злотих прибутку [19, арк. 447]. Протягом багатьох років таким обміном у Гданську і в Константинополі займалися Симон Тарафацький, Габріель Капрус, Христофор Давидович. Деякі купці обмінювали гроші в Торуні. Так, у 1603 р. Андрій Миколаєвич зробив обмін і привіз звідти до Львова 12 тисяч левкових талярів [15, арк. 52].

Таким чином львівські купці, проводячи торгові операції в Леванті, постійно займалися обміном грошей, це давало можливість швидко, за короткий час одержувати прибутки. такий обмін сприяв тому, що срібло в значній кількості відпливало з Європи на Схід. У той же час золото в результаті обміну поверталось до Європи. У зв'язку з цим існуючу в історіографії точку зору про вплив золота і срібла на Схід слід переглянути й уточнити.

Ще одним джерелом одержання прибутків для львівських купців були лихварські операції, тобто надання кредитів купцям і всім приватним особам і серед них королям, магнатам і шляхті, які постійно потребували грошей. При здійсненні таких операцій встановлювався певний процент прибутку. В середні віки давати гроші під процент, стягування процента вважалося гріховним і заборонялося не лише церквою, але і державою.

Церква пояснювала, що гроші не можуть приносити гроші, а час не можна оцінювати в грошах. Церква дозволяла позичати гроші, нічого не чекаючи від цього. На практиці кредитор і боржник обходили цю заборону, розмір взятого процента “ховали” в сумі, яку позичали. Боржник, даючи борговий документ, зобов'язувався повернути всю вказану суму. На судовому засіданні такий документ не викликав сумніву, його власники виступали як кредитори, а не лихварі. Поступово в питанні про стягання процента була встановлена певна максимальна норма: розцінювалт, що плата за наданий кредит до 20% є нормальною і законною, більший розмір процента вважався незаконним і заборонявся. Подібний розмір відсотка за взятий кредит до 20% річних діяв і в торгівлі зі Сходом [5]. Якуб Захнович протягом 30 років надавав кредити купцям за умови одержання 15% річних [17]. У 1590 р. Якуб позичив Голубу Івашковичу і Петру Глушковичу на час від ярославського ярмарку до ярмарку Святого Симона Юди в Любліні готових левкових талярів 4000, з чого взяв за чверть року прибутку злотих 266//20. Якщо за чверть року з цієї суми він заробив таку суму, то за рік отримав би 1066//20. В 1591-1594 рр. Якуб Захнович надав кредити 11 купцям на 14815 левкових талярів і одержав прибутку 1716 талярів. У львівських купців постійно позичали гроші гетьман Жолкевський, князь Вишневецький і його дружина, Софія Замойська,

Микола Остророг, Микола Потоцький, воевода Подільський і його дружина, Боніфаций Мнішек та інші представники польської знаті. За потреби львівські купці фінансували грошима і королівський двір. Одного разу польський король просив вірменського купця Христофора Бернатовича позичити 100000 дукатів. Той відразу дав потрібну суму [17, арк. 267].

Цей список свідчить, що польська знать перебувала в скрутному матеріальному становищі. Незважаючи на свої маєтності, вона не могла задовольнити своє розкішне життя і постійно брали кредити в купців, закладаючи за них свої земельні володіння. Не маючи змоги повернути борги, шляхта втрачала закладені землі, що переходили у власність купців, які ставали земельними власниками. Купці вели спеціальну картотеку обліку боржників, де були вказані їх прізвища і суми боргів. Це свідчило, що купці постійно займалися лихварством. Отже, кредитні та лихварські операції для них були ще одним джерелом одержання прибутків. Крім того, львівські купці брали на відкуп збір митних оплат, ррендували ділянки землі, цілі села, млини, ставки, лісові масиви, де виготовляли поташ. Вони намагалися займатися всім, що приносило прибуток, що було головною метою діяльності. Так, купець Ян Лукашевич у 1595 р. взяв в оренду староство Рогатинське на три роки за 5200 злотих орендної оплати в рік. Згідно з умовами договору він повинен щороку привозити до господаря куфу мальвазії, дві барили мушкетелу, дві бочки риби соленої, 200 баранів і 16 волів [23]. Константин Корняк вів значну торгівлю з Левантом, тривалий час був митником, орендував збір митних оплат у Кам'янці і Снятині та в інших місцях, надавав кредити великим земельним власникам під заставу земельних володінь і став власником багатьох сіл і містечок [22, с. 14].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Торгівля Львова з Левантом по-різному впливала на економіку і соціально-культурний розвиток міста. З однієї сторони, привезення текстильної та шкіряної продукції стримував розвиток відповідних галузей ремесла. З іншої сторони доставлення східної сировини сприяло розвитку в місті ремесел, пов'язаних із виготовленням одягу, взуття та інших виробів, що позитивно впливало на матеріальне становище львівських ремісників та населення. Та найбільше значення посередницька і транзитна торгівля з Левантом мала для львівських купців. Вона була вигідною, приносила значні прибутки для її учасників, для міста і для держави. Значною мірою, завдяки цій торгівлі місто розвивалось, збагатіло, розквітло і стало таким, яким є сьогодні. Отже, в статті розглянуто процес формування цін на східні товари. Звернено увагу на роль природних та політичних факторів, підкреслено роль державної влади в цьому процесі. Розглянуто сфери діяльності купців у погоні за

одержанням прибутку. В загальних рисах показано їх дохід у кожній галузі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Архів південно-західної росії. Ч. 1, т. XI. С. 102-134.
2. Гелей С. Д. Роман Зубик про фінансове господарство Львова у 1624-1635р. *Праці НТШ. Т. LXVIII. Економічний збірник.* 2020. Т. 3. С. 44.
3. Кравченко В. М., Яковенко Н. М. Торгівля на Україні XIV-XVII ст. Волинь, Наддніпрянщина. К. : Наукова думка, 1990. С. 351.
4. Мейер М. Вплив революції цін в Європі на Османську імперію. *Народи Азії і Африки*, 1975, кн. 1. 180 с.
5. Орешкова С. Ф. Про лихварський кредит в Османській імперії на поч. XVII ст. Близький і Середній Схід: Товарно-грошові відносини при феодализмі. 1900. с. 175.
6. Центральний державний історичний архів України у Львові. Ф. 52, оп. 2, спр. 521, арк. 311 (далі: ЦДІАЛ).
7. ЦДІАЛ. Ф. 9, оп. 1, спр. 384, арк. 987.
8. ЦДІАЛ. Ф. 52, оп. 2, спр. 57, арк. 1398.
9. ЦДІАЛ. Ф. 52, оп. 2, спр. 253, арк. 531, 541.
10. ЦДІАЛ. Ф. 52, оп. 2, спр. 253, арк. 592.
11. ЦДІАЛ. Ф. 52, оп. 2, спр. 253, арк. 912.
12. ЦДІАЛ. Ф. 52, оп. 2, спр. 399, арк. 1155.
13. ЦДІАЛ. Ф. 52, оп. 2, спр. 514, арк. 378.
14. ЦДІАЛ. Ф. 52, оп. 2, спр. 516, арк. 683.
15. ЦДІАЛ. Ф. 52, оп. 2, спр. 518, арк. 336.
16. ЦДІАЛ. Ф. 52, оп. 2, спр. 519, арк. 208.
17. ЦДІАЛ. Ф. 52, оп. 2, спр. 519, арк. 211.
18. ЦДІАЛ. Ф. 52, оп. 2, спр. 520, арк. 710.
19. ЦДІАЛ. Ф. 52, оп. 2, спр. 522, арк. 598.
20. ЦДІАЛ. Ф. 52, оп. 2, спр. 680, арк. 165.
21. ЦДІАЛ. Ф. 132, оп. 1, спр. 67, арк. 1.
22. Akta grodskie i ziemskie. Т. 10. Lwów, 1884. S. 140 (далі – AGZ).
23. Barącz S. Zywoty sławnych ormian w Polsce. Lwów, 1856. S. 71.
24. Bielski M. Kronika Polska. Т. 2. Sanok, 1856. S. 587.
25. Charewiczowa L. Kleski zaraz w dawnym Lwowie. Lwów, 1920. S. 30.
26. Hoszowski S. Ceny we Lwowie w XVI I XVII wieku. Lwów, 1928. S. 120.
27. Lewicki S. Przywileie handlowe (prawo skladu w Polsce). Lwów, 1910. S. 87.
28. Lewicki S. Targi lwowskie od XIV do XIX wieku. Lwów, 1921. S. 33.

29. Ptaśnik J. Miasta, mieszczaństwo w dawniej Polsce. Kraków, 1934. S. 180.
30. Rolny W. Dwi taksy. towarow cudzoziemskich z 1633 r. Archiwum komisie prawniczey. Kraków, 1897. S. 545-567.
31. Rutkowski J. Historia gospodarcza Polski. Warszawa, 1953. S. 181.
32. Rybarski R. Handel i polityka handlowa Polski w 16 st. Poznań, 1928. T. 2. S.253.
33. Volumina legum. T.2. Petersburg, 1902. S. 48.
34. Volumina legum. T. 3. Petersburg, 1909. S. 370.
35. Zubrzycki D. Kronika miasta Lwowa. Lwów, 1844. S. 263.

REFERENCES

1. Arhiv pivdenno-zahidnoyi rosiyi. Ch. 1, t. HI, s. 102-134.
2. Gelej, S. D. (2020), Roman Zubik pro finansove gospodarstvo Lvova u 1624-1635 r. *Praci NTSh, t. LXVIII. Ekonomichnij zbirnik*, t. 3, s. 44.
3. Kravchenko, V. M. and Yakovenko, N. M. (1990), Torgivlya na Ukrayini XIV-XVII st. *Volin, Naddniproshina. Naukova dumka, K.*, s. 351.
4. Mejyer M. (1975), Vpliv revolyuciyi cin v Yevropi na Osmansku imperiyu. *Narodi Aziji i Afriki*, kn. 1, 180 s.
5. Oreshkova, S. F. (1990), Pro lihvarskij kredit v Osmaskij imperiyi na pochatku HVII st. *Blizkij i Serednij Shid: Tovarno-groshovi vidnosini pri feodalizmi*, s. 175.
6. Centralnij derzhavnij istorichnij arhiv Ukrayini u Lvovi. F. 52, op. 2, spr. 521, ark. 311 (dali: CDIAL).
7. CDIAL. F. 9, op. 1, spr. 384, ark. 987.
8. CDIAL. F. 52, op. 2, spr. 57, ark. 1398.
9. CDIAL. F. 52, op. 2, spr. 253, ark. 531, 541.
10. CDIAL. F. 52, op. 2, spr. 253, ark. 592.
11. CDIAL. F. 52, op. 2, spr. 253, ark. 912.
12. CDIAL. F. 52, op. 2, spr. 399, ark. 1155.
13. CDIAL. F. 52, op. 2, spr. 514, ark. 378.
14. CDIAL. F. 52, op. 2, spr. 516, ark. 683.
15. CDIAL. F. 52, op. 2, spr. 518, ark. 336.
16. CDIAL. F. 52, op. 2, spr. 519, ark. 208.
17. CDIAL. F. 52, op. 2, spr. 519, ark. 211.
18. CDIAL. F. 52, op. 2, spr. 520, ark. 710.
19. CDIAL. F. 52, op. 2, spr. 522, ark. 598.
20. CDIAL. F. 52, op. 2, spr. 680, ark. 165.
21. CDIAL. F. 132, op. 1, spr. 67, ark. 1.
22. Akta grodskie i ziemskie (1884), t. 10, Lwów, s. 140.
23. Barącz S. (1856), *Zywoty slawnych ormian w Polsce*. Lwów, s. 71.
24. Bielski M. (1856), *Kronika Polska*. T. 2, Sanok, s. 587.

25. Charewiczowa L. (1920), Kleski zaraz w dawnym Lwowie. Lwów, s. 30.
26. Hoszowski S. (1928), Ceny we Lwowie w XVI I XVII wieku. Lwów, s. 120.
27. Lewicki S. (1910), Przywileie handlowe (prawo składu w Polsce). Lwów, s. 87.
28. Lewicki S. (1921), Targi lwowskie od XIV do XIX wieku. Lwów, s. 33.
29. Ptaśnik J. (1934), Miasta, mieszczaństwo w dawniej Polsce. Kraków, s. 180.
30. Rolny W. (1897), Dwi taksy towarow cudzoziemskich z 1633 r. *Archiwum komisie prawniczey*. Kraków, s. 545-567.
31. Rutkowski J. (1953), Historia gospodarcza Polski. Warszawa, s. 181.
32. Rybarski R. (1928), Handel i polityka handlowa Polski w 16 st. Poznań, t. 2, s.253.
33. Volumina legum, t. 2. Petersburg, 1902, s. 48.
34. Volumina legum, t. 3, Petersburg, 1909, s. 370.
35. Zubrzycki D. (1844), Kronika miasta Lwowa. Lwów, s. 263.

Боднар Ірина Романівна, iryna.bod@gmail.com,

ORCID ID: 0000-0002-6884-2058,

к. е. н., доцент, доцент кафедри міжнародних економічних відносин,

Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

КОНЦЕПЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ З МЕТОЮ ГАРАНТУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Анотація. Стрімкий і глобальний розвиток інформаційної сфери, сучасних інформаційних технологій, значною мірою впливає на політичну, економічну, соціокультурну, оборонну та інші складові процесів розвитку суспільства і держави. Інформаційні ресурси в сучасних умовах стають основним фактором життєдіяльності всіх сфер суспільства. Ефективність системи державного управління національними інформаційними ресурсами та гарантування їхньої безпеки, значною мірою визначає, в умовах війни, загальний рівень інформаційної і національної безпеки. Будь-які недоліки в структурі і функціонуванні системи державного управління призводять до збитків суспільства і держави. У зв'язку з цим у статті розглянуто ключові поняття та основи державної інформаційної політики в сфері інформаційної та національної безпеки. Аналізується діяльність держави в інформаційній сфері в умовах війни. Крім цього визначені основні напрями держави в сфері інформаційної безпеки. Запропоновані концептуальні підходи гарантування інформаційної безпеки.

Стратегічне інформаційне протистояння є самостійним і принципово новим видом протистояння, здатним вирішувати конфлікт без застосування збройних сил у традиційному розумінні. В статті визначені закономірностей інформаційного протистояння та здійснено аналіз його кількісних характеристик. Проведено формалізацію рівнів інформаційної озброєності держави і механізми еволюції в залежності від ресурсного потенціалу конкретної держави та впливу зовнішнього оточення. При формуванні концепції державної інформаційної політики з метою гарантування інформаційної та національної безпеки України, варто виходити з необхідності прийняття таких базових принципів як відкритість інформаційної політики, рівність інтересів всіх учасників інформаційних відносин, системності, пріоритетності тощо. В цьому процесі головні заходи повинні бути спрямовані на забезпечення державних інтересів України і не суперечити соціальним інтересам громадян країни. Необхідні програми на фінансування державою інформаційного розвитку, забезпечення пріоритету права перед силою тощо.

Ключові слова: інформаційна безпека, інформаційні загрози, державна інформаційна політика, інформаційні ресурси, інформаційне суспільство, національна безпека.

Bodnar I. R., iryna.bod@gmail.com,

ORCID ID: 0000-0002-6884-2058,

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of the International Economic Relations,

Lviv University of Trade and Economics, Lviv

CONCEPTS OF THE STATE INFORMATION POLICY IN ORDER TO GUARANTEE THE NATIONAL INFORMATION SECURITY OF UKRAINE

***Abstract.** The rapid and global development of the information sphere and modern information technologies has a significant impact on the political, economic, socio-cultural, protection, and other components of the development of society and the state. Information resources in modern conditions are becoming a major factor in the life of all spheres of society. The effectiveness of the system of state management of national information resources and ensuring their security largely determines the overall level of information and national security in times of war. Any shortcomings in the structure and functioning of the public administration system lead to losses for society and the state. In this regard, the article considers the key concepts and foundations of state information policy in the field of information and national security. The activity of the state in the information sphere in the conditions of war has been analyzed. In addition, the main directions of the State in the field of information security have been determined. Conceptual approaches to ensuring information security are offered.*

Strategic information confrontation is an independent and fundamentally new type of confrontation capable of resolving the conflict without the use of armed forces in the traditional sense. Regularities of information confrontation have been determined and its quantitative characteristics have been analyzed. The article conducts formalization of levels of information weapons of the state and mechanisms of evolution depending on the resource potential of a specific state and the influence of the external environment. When developing the concept of the state information policy in order to ensure information and national security of Ukraine, it is necessary to proceed from the need to adopt such fundamental principles as openness of information policy, equality of interests of all participants in information relations, consistency, priority, etc. In this process, the main measures should be aimed at ensuring the state interests of Ukraine and not contradict the social interests of the citizens of the country. We need programs of state funding for information development, ensuring the priority of law over force, etc.

Keywords: information security, information threats, state information policy, information resources, information society, national security.

JEL Classification: D78, L96

DOI: <https://doi.org/10.32782/1563-3950-2025-5-3>

Formulation of the problem. In wartime, the scale of human activity is determined by risks, threats, and challenges. Accordingly, the

methodology for understanding and accounting for them should be based on a clear understanding of the qualitative and quantitative aspects of the risks involved in each situation. Thus, in strategic planning in the United States, two terms are used: "threat" and "challenge" They indicate the ability of any country, group of individuals, or phenomenon to threaten ("threat") or counteract ("challenge") achieving information and national security objectives. To this end, it is important to identify the problems and justify the State's directions in the field of information security in the context of war. The purpose of the article is to provide a theoretical justification of the activities of public authorities that manage the information sphere, implement information policy with a view to protecting the national information space, and ensure information security in war conditions.

Analysis of research and publications. The information sphere and its state protection are the basis of scientific research by domestic and foreign scholars and researchers. However, the research on this scientific issue by international economists is insufficient, as their works are much less numerous than those of scholars in other fields.

Nevertheless, the theoretical aspects of the role of the state in the formation of the information society and in ensuring information security have been studied by such researchers as I. V. Aristova [2020], K. I. Beliakov [2], G. G. Pocheptsov [2006], I. Ramone [2010], D. Lukianenko [2010], O. Sosnin [2011] and others.

The problem of determining the organizational and legal framework for the protection of information resources in Ukraine was analyzed by O. V. Oliinyk [2011]. He proposed a comprehensive analysis of the content of the concepts of "information security", and "information resources of the State", as well as conceptual approaches to the formation of principles for the protection of information resources of the State of various types.

O. O. Tykhomyrov draws attention to the problem of the reproduction of personnel in the field of information security [2014], as experienced specialists leave government agencies and go to work in commercial organizations due to low salaries.

Setting objectives. Despite the importance and relevance of studying the problem of information security in Ukraine in times of war, the number of works devoted to a comprehensive study of this issue is rather small, which influenced the choice of the topic of the study. Despite the importance and relevance of the study of the problem of information security of Ukraine in the conditions of war, the number of works devoted to the comprehensive study of this issue is quite small, which influenced the choice of the research topic. Therefore, in the article we will consider the main concepts and foundations of the state information policy in the field of information and national security. We will analyze the activities of the state in the information sphere in the conditions of war. We will

determine the levels of the state's information armament and the mechanisms of evolution depending on the resource potential of a specific state and the influence of the external environment.

Presentation of the main research material. A successful information policy can have a significant impact on the resolution of domestic, foreign, and military conflicts. Article 17 of the Constitution of Ukraine states: "To protect the sovereignty and territorial indivisibility of Ukraine, and to ensure its economic and informational security are the most important functions of the State and a matter of concern for all the Ukrainian people." [8]. The "Doctrine of National Information Security of Ukraine" (2016) defines the complex nature of current threats to national security in the information sphere [9]. Information security in today's post-industrial world, in which the main commodity is information that affects the state's tactical and strategic decision-making, is the basis of national security. Information security is one of the essential components of the country's national security. Ensuring it through the consistent implementation of a well-formulated national information strategy would greatly contribute to achieving success in solving problems in the political, military, social, economic, and other spheres of state activity.

Information security is the state of security of society, the state, the individual, the state of security of information resources that ensure the progressive development of vital areas for society [10]. The main information threat to national security is the threat of another party's influence on the country's information infrastructure, information resources, society, consciousness, and subconsciousness of the individual. This happens in order to impose on the other party (the state) the desired system of values, views, interests, and decisions in vital areas of social and state activity. In addition, the opposite, hostile party (the aggressor country) seeks to control the behaviour of people and the development of the situation in another country in the direction it desires. In fact, this is a threat to Ukraine's sovereignty in vital areas of public and state activity, which is realized at the information level in times of war.

Strategic information confrontation is an independent and fundamentally new type of confrontation capable of resolving a conflict without the use of armed forces in the traditional sense. In order to study the patterns of information confrontation and analyze its quantitative characteristics, it is necessary to formalize the levels of information armament of the state and the mechanism of evolution depending on the resource potential of a particular state and the influence of the external environment.

In this case, we will take the information state of Ukraine as a basis. As a basic model, we will consider the model of resolving an information conflict between two countries, which is based on the Richardson-Kasparov model [11]. The model is based on the following hypotheses:

- in the process of an information conflict, each of the two states seeks to ensure the growth of the effectiveness of its information weapons in proportion to the level of information power;

- the economic potential of each country has/limits the impact on the growth rate of information capabilities;

- state institutions initiate an increase in the level of information capabilities, guided by their aspirations.

Let's introduce the notation $N_1(t)$, $N_2(t)$ for the levels of information armament of each side of the conflict, where t is time. Then the above conditions of the model can be formalized as a system of two ordinary differential equations:

$$\begin{aligned} \dot{N}_1 &= M_1(L_1 - N_1)[1 - \exp(-p_1(k_1N_2 - a_1N_1 + g_1))] \\ \dot{N}_2 &= M_2(L_2 - N_2)[1 - \exp(-p_2(k_2N_1 - a_2N_2 + g_2))], \end{aligned} \quad (1)$$

where $M_1, M_2, L_1, L_2, p_1, p_2, a_1, a_2, k_1, k_2$ are positive time-independent coefficients.

The parameters of the model (1), by analogy with the terminology of T. Saati [11], are defined as follows:

k_1, k_2 - coefficients of reaction or defence against the enemy's information influence;

a_1, a_2 - indicators of the relative costs of creation of information weapons;

g_1, g_2 - claims (aggressiveness) ratio, if positive, or goodwill ratio, if negative;

M_1, M_2 - the cost of existing information support;

L_1, L_2 - limit values of information depending on each party's resources;

p_1, p_2 - coefficients of the degree of importance of information costs.

Model (1) admits the existence of four special solutions that determine the coordinates of equilibrium positions:

$$\text{a) } N_1^p = N_1^*, N_2^p = N_2^* \quad \text{b) } N_1^p = N_1^*, N_2^p = L_2$$

$$\text{c) } N_1^p = L_1, N_2^p = N_2^* \quad \text{d) } N_1^p = N_2^*, N_2^p = L_2$$

(2)

where N_1^*, N_2^* is a solution to a system of linear algebraic equations.

Suppose the functions $u_1 = r_1^0(x_1 - x_2)$ i $u_2 = r_2^0(x_2 - x_1)$ characterize the policy of each country in the field of information confrontation, where the variables $x_1 = N_1 - N_1^*$, $x_2 = N_2 - N_2^*$ denote the values of deviations from equilibrium levels of information power. Here r_1^0, r_2^0 - the stationary control parameters. Taking into account the form of the function u_1, u_2 the system (1) takes the form:

$$\begin{aligned}\dot{x}_1 &= M_1(\delta_1 - x_1)[1 - \exp(p_1(a_1x_1 - k_1x_2))] + r_1^0(x_1 - x_2) \\ \dot{x}_2 &= M_2(\delta_2 - x_2)[1 - \exp(p_2(a_2x_2 - k_2x_1))] + r_2^0(x_2 - x_1)\end{aligned}\quad (3)$$

The mere fact of transformation of the original system (1) by introducing influence factors leads to a change in the coordinate structure of equilibrium positions, but the trivial value $x_1^* = 0$, $x_2^* = 0$ coincides with the coordinates of the equilibrium position of the original system (1). This means that the policy of information confrontation between countries is aimed at increasing the costs of information capacities of each party to the conflict and requires the attraction of additional own resources.

The following conclusions can be drawn: every state that is part of the global information space must develop a set of measures for its sustainable information development in the face of fierce competition, taking into account information security factors. This requires

- understanding of information confrontation as a phenomenon that has a certain logic of development;
- creation of mathematical models and, on their basis, scenarios of information warfare;
- development of quantitative and qualitative indicators of information threats in order to improve decision-making mechanisms in the systems of state and military administration;
- development of a software product based on the national research and production potential to ensure maximum protection against external influences on computer communications;
- analysis of the state and technical audit of all means of information warfare, taking into account their compliance with modern requirements;
- consolidation of the activities of public authorities, political parties and mass media in the field of political information to neutralize the negative psychological impact on society.

In Ukraine, information is divided into two types: secret and confidential. According to the Law of Ukraine "On Information", secret information includes such information, the disclosure of which would harm a person, society and the state [12], and which includes state or other secrets determined by law. The list of types of secret information is determined by the state and enshrined in law. State secrets include information in the field of defence, economy, science and technology, foreign relations, state security and law enforcement, the disclosure of which may harm the national security of Ukraine and which are defined in accordance with the procedure established by law as state secrets and are subject to state protection.

In order to neutralize the threats of information and psychological influence on the mass and individual consciousness, which can cause damage to public and industrial health, as well as abuse of freedom of the

media, it is expedient and urgent to develop a unified state policy in the field of information and psychological security [13] and the relevant regulatory framework aimed at solving the following tasks

- coordination of activities of public authorities and public associations, delimitation of powers of public authorities and local self-government in the relevant area

- establishing reasonable balances of "checks and balances" between the need for free exchange of information and permissible restrictions on its dissemination;

- preservation of the unified information and spiritual space of Ukraine, traditional foundations of public morality;

- development of legal awareness and psychological culture of citizens in the field of psychological and information security;

- training the population in methods of self-defense against negative information influences, the basics of safe behaviour in the modern information environment;

- development and support of domestic production of means of protection against negative information and psychological influences;

- organization of international cooperation on information security;

- creation of a national system of licensing, certification, examination and control in the field of information security;

- development and adoption of standards in the field of information security;

- examination to identify negative information and psychological influences and mandatory licensing of activities and information security and certification of relevant means and methods.

Establishment and operation of an information security system involves the implementation of the main stages of system supervision. These include the following:

- direct implementation of mechanisms to ensure the required level of security;

- monitoring of the system and its response to incidents (events) and implementation of political security using effective tools for tracking various "intrusions"

- testing the security system through continuous improvement of the audit;

- improving the system.

Below is a structural diagram of the formation and functioning of the information security system (Fig 1). Ensuring the continuity of the state information security system is one of the main tasks of the state policy in the field of national security in general and information security of the state in particular.

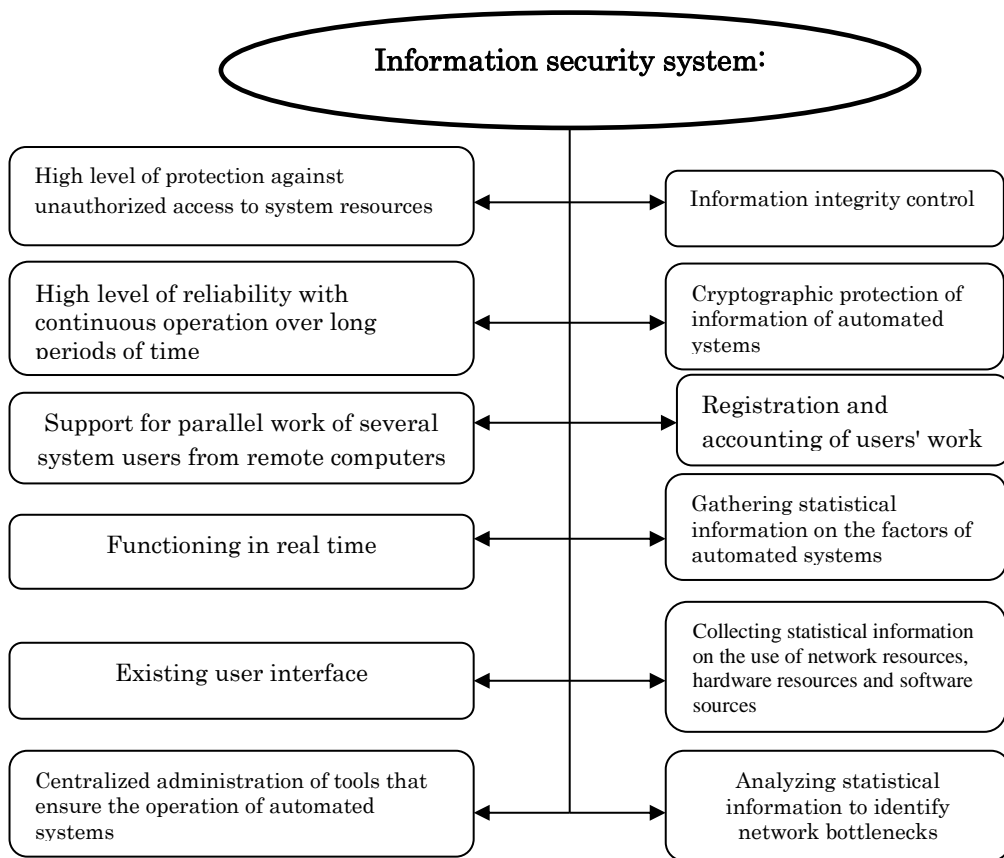

Fig. 1. Flowchart of formation and functioning of the information security system

Source: own elaboration

The first stage (1) is the stage of understanding the continuity of the state information security system. This phase is associated with the identification of critical points (objects) of protection. It is also about identifying the main internal and external threats that may become critical for the system. The second stage (2) is the stage of ensuring the system continuity strategy. At this stage, the tasks focus on identifying and selecting alternative solutions to restore the system in order to minimize threats to the main points of protection. The search for solutions balances the cost of protection systems with their effectiveness.

The third stage (3) is the development and implementation stage. At this stage, efforts are focused on structuring and documenting the government continuity program. The fourth stage (4) is the development and "engraftment" of a continuous culture of information security of the state.

Analysing Fig.1, we can see that ensuring the continuity and operational transformation of the system depends on its ability to respond to new challenges and risks. The information security system provides for a high level of reliability and continuity of operation over long periods of time. In addition, it must have a high level of protection against unauthorized access to system resources. Its operation is carried out in real time, etc.

At this stage, the process of building an integrated system of ensuring the state's information security is launched. The fifth stage (5) is the stage of implementation, maintenance and audit of activities with the introduction of precise regulation (improvement, transformation) of the strategy of continuous functioning of the state information security system in the face of various crises. The sixth stage (6) is the stage of managing the state information security program by distributing and redistributing statuses and roles, which provides for responsibility, accountability, insurance (guarantees) and management in the context of implementing the overall plan for the continuity of the state information security system (Fig. 2).

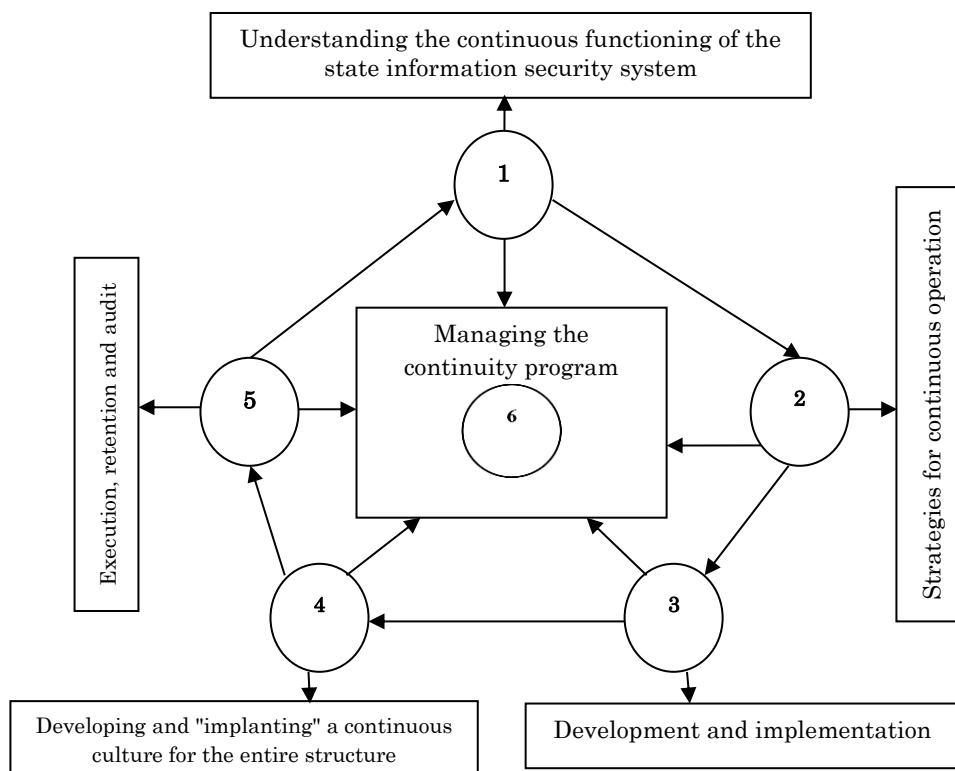

Fig. 2. The process of ensuring the continuity of the state information security system

Source: own elaboration

Analysing Fig. 2, we see that the process of ensuring such continuity can be divided into six main stages. Let us consider them more specifically. The national security of Ukraine in the information sphere should be considered as an integral integrity of four components – personal, public (social, commercial (corporate) and state security [14]. Therefore, in the process of determining the nature of risks, the following elements should be taken into account:

- a brief conceptual explanation to the interested parties of political security, its principles, standards and rules, consistent with the current legislation and principles of ensuring the continuity of the information security system of the individual, society, commercial (corporate) structures and the state;

- determination of objects and goals;

- determination of acceptable structures for establishing control over security objects, as well as risk assessment and risk management from the point of view of ensuring the interests of all subjects;

- defining the status and functional roles, expectations, and responsibilities of the involved entities, including reporting on events that pose potential threats.

In Ukraine, there is an objective need for such state and legal regulation of scientific, technological and information activities [15] that would meet the realities of the modern world and the level of development of information technologies, the norms of international law, but at the same time effectively protect Ukraine's own national interests. The most difficult tasks here are the following:

- harmoniously ensuring information security of the state, individual and society while simultaneously identifying urgent priorities;

- managing not only own interests, but also national interests of other countries;

- taking into account the realities of the modern world information space, which is moving towards indivisibility and the formation of a global information society.

Conclusions and prospects for further research. It is worth noting that it is critically important to implement the above schemes of ensuring the functioning of an effective system of information security of the state and the information protection system. To this end, it is advisable to develop the "Doctrine of National Information Security of Ukraine" with a clear definition of the areas (spheres) of responsibility of executive authorities for ensuring each stage of the state information security. The subject of constant attention within the time period defined by the doctrine should be the revision of the list of "Threats to the National Security of Ukraine in the Information Sphere" both in terms of new threats and

elimination of existing ones in the conditions of war, with the determination of the degree of possible consequences and intensity levels.

Given that the problem of ensuring the continuity of the state's information security system is a key one, the creation/restoration of the main areas of protection of the national security system in the information sphere is also a priority. The search for solutions should be dictated by the balance of the cost of such a protection system and its effectiveness. In order to implement this strategy in practice, a special body should be created integrated into the executive branch of power that would carry out its practical implementation and which, in addition to the implementation function, would be responsible for launching the process of building an integrated system of ensuring the state's information security, monitoring its implementation and formulating new strategies, taking into account the dramatic changes in the geostrategic situation of Ukraine, in the conditions of war.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арістова І. В. Охорона права інтелектуальної власності в умовах цифрової економіки в Україні: *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Захист прав, свобод і безпеки людини в інформаційній сфері в сучасних умовах» (м. Київ, 21 травня 2020 р.)*. Вид-во НДІП, 2020. С. 123-130. URL: <https://drive.google.com/file/d/1N7R7286LEocplVEHNxBtIlqN4bjirMX4/view?usp=sharing>.

2. Беляков К. І. Інформаційні технології як фактор терористичного акту. URL: http://www.mndc.naiu.kiev.UA/Gurnal/8text/g8_12.htm841/30.pdf.

3. Почепцов Г. Г. Інформаційна політика: навч. посібник. К. : Знання, 2006. 663 с.

4. Рамоне І. Глобальні трансформації та стратегії розвитку : монографія. К., 2010. 453 с.

5. Соснін О. Державне управління інформатизацією як виклик цивілізаційного зростання нації // *Зовнішні справи*. 2011. № 9. С. 38-41.

6. Олійник О. В. Позитивні та негативні впливи інформаційної революції на забезпечення інформаційної безпеки особи, суспільства, держави. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2011. № 25. С. 321-328.

7. Тихомиров О. О. Забезпечення інформаційної безпеки як функція сучасної держави : монографія. Київ : Центр навч.-наук. та наук.-практ. вид. НА СБ України, 2014. 196 с.

8. Конституція України: Закон України від 28.06.96 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.

9. Указ № 47/2017. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року. Про Доктрину інформаційної

безпеки України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/472017-21374>.

10. Веб-сторінка інституту стратегічних досліджень. URL: <http://www.niss.gov.ua>.

11. Закон України “Про інформацію”. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2657-12>.

12. Державна інформаційна політика. URL: <http://merega.org.ua/law/projects/derzh-polityka>.

13. Захаренко К. В. Категорія “інформаційної безпеки” у вітчизняному науковому дискурсі. *Гуманітарний вісник ДВНЗ. Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди*. 2015. № 37. С. 106-117.

14. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.18 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 08.09.2020).

REFERENCES

1. Aristova, I. V. (2020), Okhorona prava intelektualnoi vlasnosti v umovakh tsyvrovoi ekonomiky v Ukraini: *materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Zakhyst prav, svobod i bezpeky liudyny v informatsiinii sferi v suchasnykh umovakh» (m. Kyiv, 21 travnia 2020 r.)*, Vyd-vo NDIIP, s. 123-130, available at: <https://drive.google.com/file/d/1N7R7286LEocplVEHNxBtIlqN4bjirMX4/view?usp=sharing>.

2. Beliakov, K. I., Informatsiini tekhnolohii yak faktor terorystychnoho aktu, available at: http://www.mndc.naiiu.kiev.UA/Gurnal/8text/g8_12.htm841/30.pdf.

3. Pocheptsov, H. H. (2006), *Informatsiina polityka*: navch. posibnyk. Znannia, K., 663 s.

4. Ramone, I. (2010), *Hlobalni transformatsii ta stratehii rozvytku*: monohrafiia. K., 453 s.

5. Sosnin, O. (2011), Derzhavne upravlinnia informatyzatsiieiu yak vyklyk tsyvilizatsiinoho zrostantia natsii, *Zovnishni spravy*, № 9, s. 38-41.

6. Oliinyk, O. V. (2011), Pozytyvni ta nehatyvni vplyvy informatsiinoi revoliutsii na zabezpechennia informatsiinoi bezpeky osoby, suspilstva, derzhavy, *Borotba z orhanizovanoi zlochynnistiu i koruptsiieiu (teoriia i praktyka)*, № 25, s. 321-328.

7. Tykhomirov, O. O. (2014), *Zabezpechennia informatsiinoi bezpeky yak funktsiia suchasnoi derzhavy*: monohrafiia. Tsentr navch.-nauk. ta nauk.-prakt. vyd. NA SB Ukrainy, Kyiv, 2014, 196 s.

8. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28.06.96 r. № 254k/96-VR, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text>.

9. Ukaz № 47/2017. Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 29 hrudnia 2016 roku. Pro Doktrynu informatsiinoi

bezpeky Ukrainy, available at: <https://www.president.gov.ua/documents/472017-21374>.

10. Veb-storinka instytutu stratehichnykh doslidzhen, available at: <http://www.niss.gov.ua>.

11. Zakon Ukrainy “Pro informatsiiu”, available at: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2657-12>.

12. Derzhavna informatsiina polityka, available at: <http://mereg.org.ua/law/projects/derzhpolityka>.

13. Zakharenko, K. V. (2015), Katehoriia “informatsiinoi bezpeky” u vitchyznianomu naukovomu diskursi. *Humanitarnyi visnyk DVNZ*. Pereiaslav-Khmelnitskyi derzhavnyi pedahohichniy universytet imeni Hryhoriia Skovorody, № 37, s. 106-117.

14. Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 21.06.18 r. № 2469-VIII, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

УДК 316.346.3:[314.1:33](477)

Лупак Руслан Любомирович, economist_555@ukr.net,
ORCID ID: 0000-0002-1830-1800,
д.е.н., професор, професор кафедри економіки,
Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

Васильців Тарас Григорович, tgvas77@ukr.net,
ORCID ID: 0000-0002-2889-6924,
д.е.н., професор, професор кафедри фінансів, економічної безпеки,
банківської справи та страхового бізнесу,
Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів,
директор Державної установи «Інститут регіональних досліджень ім.
М. І. Долишнього НАН України», м. Львів

МІГРАЦІЙНІ ВТРАТИ ТА ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ЗБЕРЕЖЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНО-КАДРОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ МОЛОДІ (НА ПРИКЛАДІ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)*

Анотація. У дослідженні встановлено, що через високу міграційну активність молоді та зростання структурних диспропорцій і дисбалансів на регіональному ринку праці Львівської області спостерігаються такі загрозливі тенденції: зростання прагнення серед молодого населення до виїзду за кордон із подальшим довготривалим проживанням та облаштуванням постійного життя; ускладнення пошуку роботи та підвищення рівня безробіття серед молоді; поширення позитивного ставлення до можливості працевлаштування за кордоном; посилення інтересу молоді до здобуття освіти за межами країни, зокрема через невідповідність рівня та якості місцевої освіти; низький рівень намірів щодо повернення до регіону після виїзду за кордон; недостатнє використання можливостей освітньої імміграції для розвитку регіону; зростання навантаження на соціальну систему регіону через розміщення внутрішньо переміщених осіб, у тому числі молоді. До ключових напрямів державної політики щодо збереження інтелектуально-кадрового потенціалу молоді для підтримки регіональної економіки віднесено: вдосконалення інституційної основи реалізації молодіжної політики, спрямованої на підвищення якості життя молоді та зниження її міграційних настроїв; посилення соціального захисту молоді в поєднанні з удосконаленням регіональної політики зайнятості; сприяння особистісному та професійному розвитку молоді, а також розширення її участі в освітньо-наукових ініціативах регіону; оновлення освітніх програм місцевих закладів відповідно до потреб ринку праці; зміцнення співпраці з молоддю, яка перебуває за кордоном, та

* Публікація містить результати досліджень, проведених у межах науково-дослідної роботи на тему «Трансформація ринку праці Карпатського регіону України у перспективі повоєнного відновлення» (номер державної реєстрації 0124U000984).

створення стимулів для її повернення; розвиток молодіжного середовища, що мотивує активну участь у соціально-економічному розвитку регіону.

Ключові слова: міграція, міграційні втрати, молодь, регіон, ринок праці, інтелектуально-кадровий потенціал, державна політика, регіональна економіка, Львівська область.

Lupak R. L., economist_555@ukr.net,

ORCID ID: 0000-0002-1830-1800,

Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of Economics,
Lviv University of Trade and Economics, Lviv

Vasylytsiv T. H., tgvas77@ukr.net,

ORCID ID: 0000-0002-2889-6924,

Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of Finance,
Economic Security, Banking and Insurance Business,

Lviv University of Trade and Economics, Lviv,

Head of the M. Dolishniy Institute of Regional Research of the NAS of
Ukraine, Lviv

MIGRATION LOSSES AND STATE POLICY TO PRESERVE THE INTELLECTUAL AND HUMAN RESOURCE POTENTIAL OF YOUTH (USING THE EXAMPLE OF THE LVIV REGION)

Abstract. *The study found that due to the high migratory activity of young people and the growth of structural disparities and imbalances in the regional labor market of the Lviv region, the following threatening trends are observed: an increase in the desire among the young population to go abroad with subsequent long-term residence and permanent life; difficulty in finding a job and an increase in the unemployment rate among young people; a spread of a positive attitude towards the possibility of employment abroad; increased interest among young people in obtaining education abroad, in particular due to the discrepancy between the level and quality of local education; a low level of intentions to return to the region after going abroad; insufficient use of educational immigration opportunities for the development of the region; an increase in the burden on the social system of the region due to the placement of internally displaced persons, including young people. The key areas of state policy for preserving the intellectual and human resources potential of young people to support the regional economy include: improving the institutional framework for implementing youth policy aimed at improving the quality of life of young people and reducing their migration attitudes; strengthening social protection of youth in combination with improving regional employment policy; promoting personal and professional development of youth, as well as expanding their participation in educational and scientific initiatives of the region; updating educational programs of local institutions in accordance with the needs of the labor market; strengthening cooperation with youth abroad and creating incentives for their return; developing a youth*

environment that motivates active participation in the socio-economic development of the region.

Keywords: migration, migration losses, youth, region, labor market, intellectual and human resource potential, state policy, regional economy, Lviv region.

JEL Classification: J11, O15, F22

DOI: <https://doi.org/10.32782/1563-3950-2025-5-4>

Постановка проблеми. Львівщина є одним із тих регіонів України, які, завдяки своєму географічному розташуванню поблизу європейських країн, зазнають значних міграційних втрат, особливо серед молоді. В області все більше загострюються проблеми нерівноваги на ринку праці, що стосуються попиту та пропозиції, а найголовніше – спостерігається зменшення частки найбільш креативної та працездатної частини населення. Якщо у 2010 р. в Львівській області проживало 773,2 тис. осіб у віці 15-34 років, то на початку 2022 р. їх кількість зменшилася на 25,1 %, або 155,3 тис. осіб, та становила 617,9 тис. осіб. Тривалий час спостерігається тенденція до зменшення частки осіб віком 15-34 років у загальній кількості постійного населення області. Зокрема, на початку 2022 р. їх частка становила 25,0 %, що було на 5,6 в. п. менше порівняно з 2010 р. [1; 2].

Загрозливого характеру набуває поглиблення диспропорцій та деформацій на регіональному ринку праці через труднощі у збереженні людського потенціалу, особливо серед молоді. У Львівській області спостерігається значне зниження рівня зайнятості молоді, особливо у віковій групі 15-24 років. Так, у 2010 р. цей показник становив 34,6 %, а на початку 2022 р. знизився на 8,6 в. п. Одночасно суттєво сповільнюються темпи розвитку людського потенціалу, що виражається у зменшенні кількості студентів у закладах вищої освіти (ЗВО) області. Якщо у 2010/2011 н. р. налічувалось 155,1 тис. студентів, то у 2021/2022 н. р. їхня кількість зменшилася на 47,1 %, або 49,7 тис. осіб, і становила 105,4 тис. осіб [1; 2].

Міграційні настрої серед молоді у Львівській області були надзвичайно вираженими ще до початку повномасштабної війни. Розвиток ринку праці в регіоні відбувався повільно, у той час як попит на висококваліфіковані кадри постійно зростав. Із початком війни міграційна криза та зміни на ринку праці ще більше поглибилися, і їхній вплив, порівняно з довоєнним періодом став значно більшим, особливо серед молодого населення. Відповідно, є необхідність визначення викликів міграційних втрат та інструментів збереження інтелектуально-кадрового потенціалу серед молодого населення досліджуваного регіону.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню міграційних втрат, особливо серед молоді, приділяється значна увага в наукових дослідженнях, які спрямовані на розробку ефективних інструментів для їх запобігання та недопущення. При цьому такі наукові розробки відіграють вагомe значення у роботі органів державного управління в контексті збереження інтелектуально-кадрового потенціалу як ключового елемента розвитку суспільства, економіки та країни загалом. Зокрема, доречно відзначити роботи таких науковців, як І. Бараняк [5], В. Бідак [4, с. 43-48], І. Білецька [11, с. 76-96], М. Біль [3], З. Гбур [7], І. Доля [10, с. 43-52], О. Іляш [4], О. Клименко [10, с. 43-52], О. Левицька [12, с. 627-641], О. Микитин [11, с. 76-96], О. Мульська [4, с. 76-96; 11, с. 76-96; 12, с. 627-641], О. Панькова [6, с. 85-95], О. Сидорчук [6, с. 85-95], В. Токар [7], М. Флейчук [8, с. 175-186], О. Черомухіна [9, с. 37-42], та інших.

Однак, незважаючи на достатньо глибоке та всебічне опрацювання питань державного регулювання міграційних процесів і збереження інтелектуального та кадрового потенціалу, існує нагальна потреба в обґрунтуванні регіональних особливостей міграційних прагнень молоді, факторів, що їх стимулюють, а також інструментів для їх стримування з огляду на необхідність розвитку людського капіталу, сприяння рееміграції та запобігання еміграції.

Постановка завдання. Метою статті є наукове обґрунтування викликів, пов'язаних із міграційними втратами, та інструментів державної політики щодо збереження інтелектуально-кадрового потенціалу молоді для розвитку регіональної економіки (на прикладі Львівської області).

Виклад основного матеріалу дослідження. Внаслідок високої міграційної активності молоді та поглиблення структурних диспропорцій і дисбалансів на регіональному ринку праці у Львівській області спостерігаються тривожні тенденції. Так, *відбувається зростання міграційних настроїв серед молодого населення області, орієнтованого на переїзд і довготривале перебування з подальшим повноцінним облаштуванням постійного життя за кордоном.* Соціологічні опитування дослідницької агенції *Fama*, проведені з 22 травня по 14 червня 2024 р., підтвердили високу зацікавленість молоді Львівської області у віці 14-35 років у переїзді зі свого населеного пункту протягом останніх двох років. Зокрема, з 44 % молоді, які задумувалася про переїзд, 55 % розглядали наступним місцем перебування іншу країну. При цьому такі міграційні настрої були досить високо виражені у молоді віком 14-17 і 30-35 років (67 %) [13]. Примітно, що ці настрої молоді регіону щороку посилюються та набувають загрозливого характеру. Так, за результатами опитування міграційної активності студентської та учнівської молоді Карпатського регіону України у 2020 р. 36 % респондентів Львівської області визнали

наміри й підготовку до міграції [14, с. 21] і порівняно з нещодавнім опитуванням дослідницької агенції *Fama* їхня частка зросла майже вдвічі.

У Львівській області помітне посилення тенденцій до зростання міграційних настроїв. Свідченням цього є те, що значна частка молоді прагне жити за кордоном або чергувати проживання між Україною та іншими країнами. Так, у Львівській області зберігається значна частка молоді, яка за відсутності обмежень у виборі місця проживання прагне жити виключно за кордоном (19 %) або має намір жити як в Україні, так і за кордоном однаковою мірою (16 %) [13]. Значною загрозою для розвитку економіки Львівської області є *поглиблення проблем із пошуком зайнятості та підвищення рівня безробіття серед молодого населення на ринку праці*. Так, у Львівській області сформувалася тенденція, за якої значна частина місцевої молоді після закінчення навчання не може знайти роботу, що відповідає її кваліфікаційним і фаховим здібностям.

За даними Львівського обласного центру зайнятості [15], частка молоді в загальній кількості осіб, які отримували послуги служби, поступово зростає з 2022 р. Так, за січень-вересень 2024 р. показник становив 29,9 %, тоді як в Україні – 26,0 % (рис. 1). При цьому впродовж 2024 р. щоквартально показник у регіоні зростав в середньому на 0,6 %, або 1,2 тис. осіб. Також, якщо розглядати загальнодержавну тенденцію, у Львівській області молодь частіше звертається до служби зайнятості порівняно. Якщо враховувати, що в 2022 р. до служби зайнятості в області звернулось 26,0 % молоді, то побачимо: середній показник в Україні був нижчим на 3,9 в. п.; впродовж 2024 р. різниця в окремі періоди зросла до 5,0 в. п.

У Львівській області відбувається значне *поширення позитивних міграційних намірів молоді щодо працевлаштування за кордоном*. Так, при працевлаштуванні молодь Львівської області стикається з багатьма проблемами, які не лише унеможливають забезпечення достатнього рівня та якості життя, а й перешкоджають розвитку її творчого, інтелектуального та іншого потенціалу.

Згідно з результатами опитування, проведеного ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України», виявлено, що до основних чинників міграції відносяться: низька оплата праці (45,8 %); відсутність роботи (28,2 %); недостатні можливості для професійної реалізації та погані умови праці (27,5 %); відсутність стабільності та впевненості у майбутньому (30,6 %) [14, с. 25].

В умовах війни наміри української молоді мігрувати суттєво зросли, що підтверджують результати опитувань. Так, серед найважливіших факторів, які сприяють утриманню молоді та збереженню людського потенціалу в Україні, виділяються: покращення якості життя (15,2 %), стабілізація соціально-економічної ситуації (14,8

%), підвищення рівня заробітної плати (13,9 %), можливості для професійного розвитку, кар'єрного зростання та самореалізації (12,4%) та інші [17, с. 22-30].

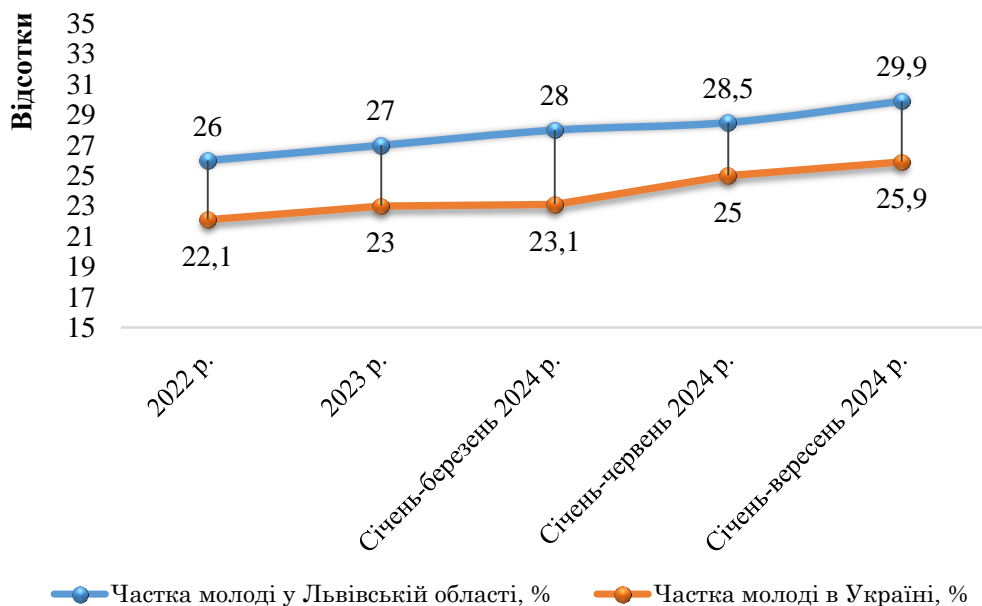
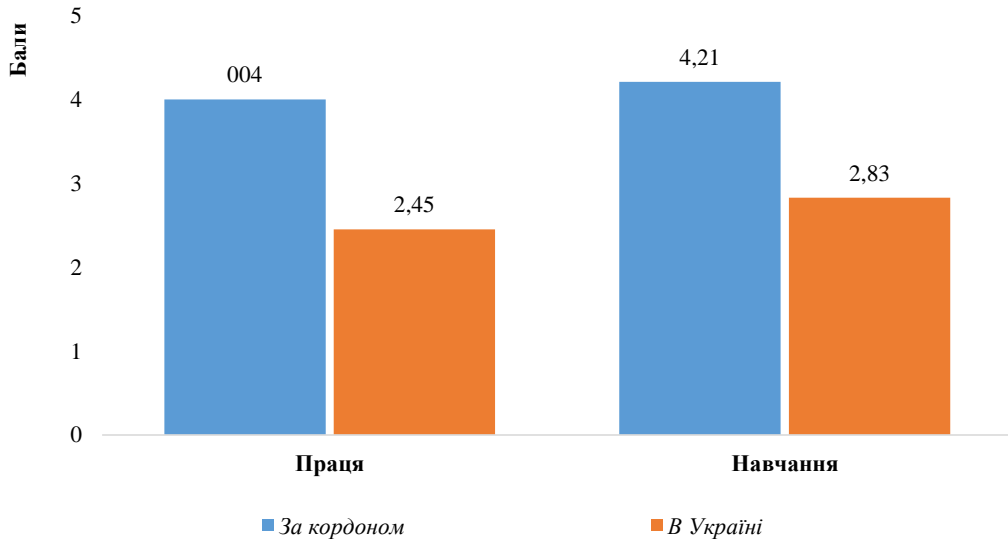

Рис. 1. Надання послуг молоді у віці до 35 років Державним центром зайнятості та Львівським обласним центром зайнятості у 2022-2024 р.
Складено за: [15; 16]

З огляду на такі міграційні тенденції органам влади та місцевого самоврядування Львівської області необхідно звернути увагу на посилення освітньо-професійних настроїв молоді щодо здобуття освіти за кордоном, у тому числі з причин невідповідності рівня та якості отримуваної освіти. Так, згідно з опитуванням «U-Report Україна» станом на 1 листопада 2024 р. лише 36 % молоді Львівської області підтверджують, що здобута освіта відповідає сфері їхньої майбутньої професійної діяльності [18]. Це посилює прагнення студентів ЗВО здобувати освіту в європейських країнах. Переконавання молоді у тому, що умови навчання та працевлаштування в Україні значно поступаються відповідним характеристикам за кордоном, підтверджується результатами опитування молоді Львівщини з освітнім міграційним досвідом (рис. 2).

Також відбувається поглиблення проблеми низького рівня рееміграційних намірів молоді регіону, яка виїхала за кордон. Так, за даними соціологічного дослідження серед молоді Львівщини, яка перебуває за кордоном, понад 60 % респондентів вказали на відсутність планів повернення в Україну [19, с. 10].

Загальноукраїнські опитування також свідчать про зниження потенціалу повернення молоді з продовженням війни. Так, за даними *4Service Group* у квітні 2022 р. 75 % біженців планували повернутися в Україну, в червні 2022 р. – 66 %, а в квітні 2023 р. їх частка скоротилася до 52 % [20].

Довідково: максимальне число балів – 5

Рис. 2. Результати оцінювання умов праці та навчання в Україні й за кордоном молоді Львівської області у 2022 р.

Складено за [19, с. 17]

Вказане в значній мірі підтверджується результатами опитування студентської молоді в Україні, проведеного ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України» впродовж вересня-жовтня 2023 р., згідно з якими готовими повернутися на Батьківщину були 24,9 % опитаних респондентів за умови системної допомоги в забезпеченні зайнятості, 21,0 % – реалізації програм державної підтримки міжнародної мобільності молоді, 21,0 % – різносторонньої підтримки молодіжного підприємництва (рис. 3).

Примітно, що абсолютними прихильниками повернення до України залишалися лише 9,8 % опитаних, тоді як ще 18,6 % висловили готовність повернутися за умови покращення соціально-економічної ситуації в країні, включаючи стабілізацію після війни [20].

У Львівській області спостерігається *недостатнє використання потенціалу освітньої імміграції*. Загалом регіон зберігає високу привабливість для освітньої міграції, однак переважно за внутрішнім вектором. Навчальні заклади області, окрім надання освітніх послуг для молоді з інших регіонів України, не є привабливими, у тому числі

через війну, для іноземних студентів, зокрема тих країн, які до війни активно направляли свою молодь для навчання до нашої країни.

- Системна допомога в забезпеченні молоді зайнятністю (робочі місця для молоді, ваучери на професійний розвиток і підвищення кваліфікації, різностороння допомога, у т. ч. фінансова підтримка)
- Розвиток програм державної підтримки міжнародної мобільності української молоді (міжнародні стажування, обміни досвідом за кордоном та ін.)
- Різностороння підтримка молодіжного підприємництва (дешеві кредити на відкриття власної справи, пільги в оподаткуванні, надання приміщень, консалтинг)
- Істотне здешевлення вартості придбання власного житла (державна фінансова допомога на придбання / будівництво житла, зниження (до рівня європейських країн) вартості іпотеки)
- Системне покращення доступності освіти (збільшення кількості бюджетних місць, пільгове (безкоштовне) навчання кращих студентів, фінансування навчання з боку роботодавців)

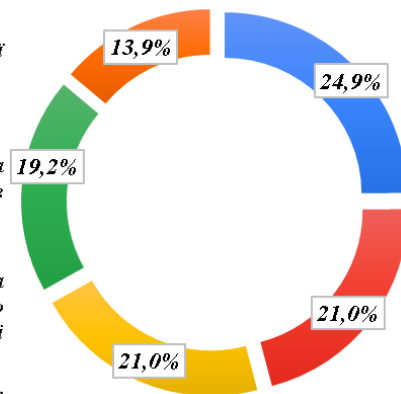
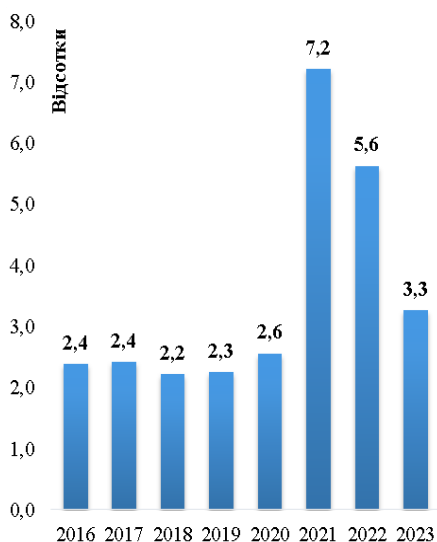

Рис. 3. Результати опитування респондентів щодо змін в Україні (зокрема, після завершення війни), які б сприяли ухваленню рішення відносно повернення на Батьківщину, %

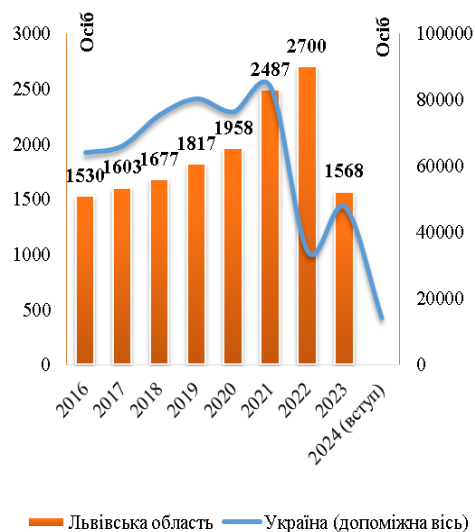
Складено за [17]

В 2022-2023 рр. у Львівській області продовжувало навчання 1,57 тис. іноземних студентів [21, с. 17], що відповідає рівню 2010-2011 рр., після яких кількість іноземних студентів щорічно зростала і в 2021-2022 рр. досягла максимальної кількості – 2,7 тис. осіб, із яких 2,1 тис. студентів навчались у Львівському національному медичному університеті ім. Данила Галицького (рис. 4).

Попри спадну динаміку, навіть за статусу Львівщини як тилового регіону, жоден ЗВО області не потрапив до топ-10 в Україні за кількістю іноземних студентів. Зокрема, у 2022-2023 рр. Львів посів лише 10-ту позицію серед міст України за кількістю зареєстрованих запрошень для іноземних абітурієнтів, видавши 398 запрошень, що є у 11,7 раза менше, ніж у Києві, який утримує лідерство в залученні іноземних студентів [21, с. 17; 22].

а) кількість іноземних студентів

б) частка іноземних студентів Львівської області в загальній їх кількості в Україні

Рис. 4. Освітня імміграція до Львівської області та України у 2016-2023 рр.

Складено за [21, с. 17; 22]

Іншим викликом міграційних втрат слід розглядати зростання навантаження на соціальну систему регіону через прийом внутрішньо переміщених осіб (ВПО), у тому числі молоді. Відомо, що ключовим макрорегіоном проживання ВПО-молоді залишається Західний, на який станом на I півріччя 2023 р. припадало 21,4 % від її загальної кількості, що більше вдвічі порівняно з Південним і на 6,7 в. п. – з Північним макрорегіонами (рис. 5) [23; 24].

Відтак Львівська область стала реципієнтом ВПО з інших регіонів України, частка яких за оцінками МОМ, станом на червень 2023 р. складала 10,3 % від населення області [24]. Щодо ВПО-молоді, то у 2022 р. область займала перше місце в Україні за кількістю зарахованих дітей до закладів загальної середньої (26,7 % від загального показника) та дошкільної (12,7 % від загального показника) освіти серед ВПО [25, с. 50, 70].

З огляду на зазначені вище виклики, пов'язані з міграційними втратами молоді, пріоритетними напрямами та інструментами

державної політики збереження інтелектуально-кадрового потенціалу для розвитку регіональної економіки доцільно вважати:

- удосконалення інституційної бази реалізації регіональної молодіжної політики з орієнтацією на покращення якості життя молоді та зниження її міграційних настроїв;

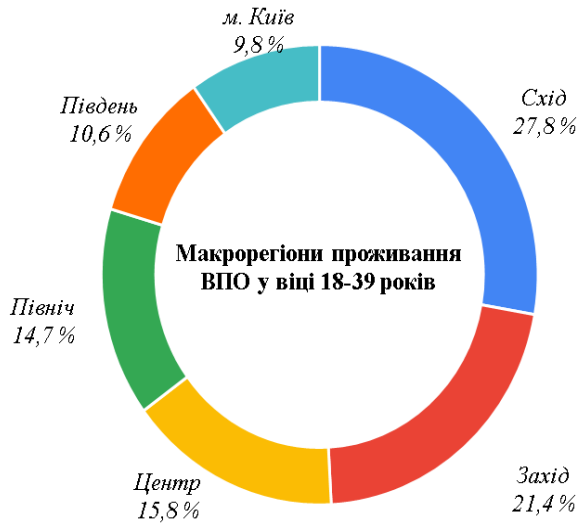

Рис. 5. Макрорегіони проживання ВПО у віці 18-39 років: структурний зріз у червні-вересні 2023 р.

Складено за [23; 24]

- посилення соціального захисту молоді в поєднанні з удосконаленням регіональної політики зайнятості молодого населення;
- забезпечення особистісно-професійного розвитку та посилення участі молоді в реалізації регіональної освітньо-наукової політики;
- модернізацію освітніх програм місцевих закладів освіти відповідно до вимог ринку праці;
- поглиблення співпраці та налагодження ефективної взаємодії з молоддю за кордоном із заохоченням її до повернення;
- розвиток молодіжного середовища, що стимулює активну участь молоді в економічному розвитку регіону.

Так, у напрямі вдосконалення інституційного базису реалізації державної молодіжної політики з орієнтацією на покращення якості особистого життя молоді та послаблення її міграційних настроїв відзначимо актуальність *посилення громадської активності місцевої молоді та залучення технічної підтримки для створення узгодженої інформаційної системи веб-сайтів та територіальних центрів соціальних послуг області, Регіонального центру соціальної підтримки молоді з метою налагодження співпраці з волонтерськими центрами, зокрема Eurodesk, для поширення європейських молодіжних ініціатив.*

Також існує необхідність створення *Обласного інклюзивного молодіжного центру* для моніторингу якості послуг та задоволення потреб різних груп місцевої молоді (особливо в сільській місцевості), розвитку їх професійно-кваліфікаційних та фахових навичок; *Служби з питань діалогу з молоддю* для організації взаємодії регіональних органів влади з неурядовим сектором і реалізації завдань активізації участі місцевих молодіжних організацій у Європейському корпусі солідарності та налагодження їхньої співпраці з міжнародними інституціями; посилення координації діалогу регіональних молодіжних організацій із Уповноваженим із питань молодіжної політики в Україні.

На шляху посилення соціального захисту молоді в поєднанні з удосконаленням державної політики зайнятості молодого населення існує потреба у наступному:

- *розроблення та реалізація Обласної програми навчання впродовж життя*, спрямованої на забезпечення збільшення участі місцевої молоді у безперервному навчанні та розширенні освітніх можливостей, адаптації регіональної системи освіти і навчання до вимог ЄС, впровадження місцевою молоддю принципів навчання впродовж життя, розширення в регіоні можливостей навчання за межами формального навчального середовища;

- *розроблення та реалізація Регіонального плану зайнятості молоді* відповідно до європейських цілей і практик забезпечення зайнятості молоді, подолання проблеми недостатнього рівня кваліфікації молодих фахівців, а також підтримки ініціатив місцевих молодіжних організацій із розвитку соціально-трудових, інтелектуально-творчих та інших навичок молодих людей;

- *впровадження регіональними органами влади та місцевого самоврядування ініціативи Міністерства соціальної політики України про надання гарантій для молоді* щодо збереження першого робочого місця, що дає можливість місцевим студентам випускових курсів та випускникам загальноосвітніх закладів освіти, а також зареєстрованій у регіоні безробітній молоді подавати заявки на позики з низькими відсотками для започаткування бізнесу, здійснення іншої професійної діяльності.

У контексті забезпечення особистісно-професійного розвитку та посилення участі молоді в реалізації регіональної освітньо-наукової політики доречно здійснити наступні заходи:

- *продовження освітніми закладами області за підтримки органів регіональної влади та місцевого самоврядування позитивних практик академічного обміну в межах Програми Erasmus+*, яка пропонує різні можливості мобільності для здобувачів освіти (навчальну мобільність, стратегічні партнерства та проекти розвитку потенціалу у сфері професійно-технічної та вищої освіти), включаючи короткострокові

обміни тривалістю від 5 днів до двох місяців та довгострокову мобільність від 2 до 12 місяців;

– створення освітніх ініціатив молодіжних рад у територіальних громадах області в межах співпраці регіонального офісу «U-LEAD з Європою» у партнерстві з органами регіональної влади (до прикладу, з Департаментом освіти і науки Львівської ОВА), які будуть спрямовані на реформи громадської освітньої політики, протидію безробіттю, активізацію розвитку місцевого ринку праці та підтримку молодих людей із обмеженими можливостями.

Вважаємо, що модернізацію освітніх програм місцевих освітніх закладів до вимог ринку праці вдасться забезпечити за рахунок ініціювання Департаментом економічної політики та Департаментом освіти і науки Львівської ОВА перед закладами загальної середньої освіти впровадження навчальних програм, зосереджених на розвитку підприємницького потенціалу молоді через формальну освіту, неформальне навчання та медіаграмотність, отримання підприємницьких компетентностей у початковій та середній освіті. Такий підхід має на меті підготувати здобувачів освіти до майбутніх викликів і можливостей у підприємницькому середовищі, критичного мислення та адаптації до ринкових викликів, наголошуючи на ефективних комунікаціях, творчому вирішенні проблем і командній роботі.

Поряд з тим, існує необхідність розроблення та реалізації Департаментом освіти Львівської ОВА обласної програми забезпечення відповідності освітніх компетенцій вимогам працедавців задля адаптації регіональної системи освіти до ринку праці, створення в області скоординованої системи дуальної освіти, вирішення проблем недостатньої кваліфікації та невідповідності компетенцій місцевої робочої сили займаній посаді або виконуваних роботі, одночасно мотивуючи молодих людей регіону розвиватися і вдосконалювати свої професійні та фахові навички в сфері соціально-трудових відносин.

Натомість поглиблення співпраці та налагодження ефективної взаємодії з молоддю за кордоном, із заохоченням її до повернення, у Львівській області можливе через такі заходи:

– налагодження співпраці органами регіональної влади та місцевого самоврядування за участі громадських організацій та бізнесу з представниками влади країн, які приймають молодих українських біженців війни, для розробки планів репатріації. Важливо переконати європейських партнерів у тому, що сприяння поверненню біженців, зокрема молоді, є формою допомоги Україні та зменшує залежність від донорських коштів;

– надання Департаментом соціального захисту населення спільно з Управлінням з питань цифрового розвитку Львівської ОВА високоякісної інформаційної та консультативної підтримки молодим

біженцям, які повертаються до місцевих громад, із акцентом на важливість їх інтеграції та допомоги в таких сферах, як безпека, працевлаштування, освіта та житло. Важливо, щоб державна політика реінтеграції молоді була орієнтована на доступність таких інструментів, як іпотечні позики, соціальне житло та мікрофінансування бізнесу;

- активізація діяльності Управління молоді та спорту Львівської ОВА стосовно зміцнення та підтримки зв'язків із молоддю, яка емігрувала за кордон, через офіційні та неформальні канали зв'язку задля надання інформації про можливості повернення на Батьківщину, онлайн-навчання в місцевих освітніх закладах, обміну інформацією та співпраці з вітчизняними молодіжними громадськими організаціями;

- забезпечення Департаментом освіти Львівської ОВА адаптації навчального процесу у місцевих закладах освіти відповідно до потреб репатріантів та розширення доступу до якісної освіти задля їх заохочення повертатися на Батьківщину. Запровадження нових програм дистанційного навчання для місцевих дітей за кордоном здатне допомогти зберегти їхні зв'язки з освітою та культурною ідентичністю регіону. Важливо спростити процедуру вступу українських випускників іноземних шкіл до місцевих ЗВО та забезпечити перспективи для отримання стипендій.

На нашу думку, розвиток молодіжного середовища, яке стимулює активну участь молоді в економічному розвитку регіону, можна забезпечити за рахунок:

- делегування молодіжним організаціям завдання щодо налагодження співпраці представників влади та місцевого самоврядування з громадськими організаціями для активізації залучення місцевої молоді до суспільного життя, сприяння діалогу щодо моніторингу діяльності молодіжних установ регіону, модернізації стратегічних документів регіональної молодіжної політики, у тому числі за принципами Європейського молодіжного парламенту;

- сприяння міжкультурному діалогу серед місцевої молоді через створення віртуального регіонального молодіжного середовища як альтернативної політичної комунікації та масштабування інформаційної кампанії про демократичні права молоді;

- посилення електронної участі молоді у розвитку економіки області, а особливо з сільської місцевості чи низьким рівнем соціального забезпечення, та вдосконалення методів комунікації органів регіональної влади та місцевого самоврядування для налагодження зв'язку з молодими поколіннями;

- важливо також активізувати участь місцевих неурядових організацій, які працюють над забезпеченням безкоштовного онлайн-доступу громадян до інформації, особливо орієнтуючись на вразливі групи та внутрішньо переміщеної молоді в регіоні;

Рис. 6. Напрями та інструменти державної політики збереження інтелектуально-кадрового потенціалу молоді для розвитку регіональної економіки

Джерело: авторська розробка

– важливо також активізувати участь місцевих неурядових організацій, які працюють над забезпеченням безкоштовного онлайн-доступу громадян до інформації, особливо орієнтуючись на вразливі групи та внутрішньо переміщеної молоді в регіоні;

– *започаткування створення програми Обласного молодіжного фонду на 2025-2035 роки для забезпечення цільового фінансування за трьома основними напрямками:* активізація молоді у місцевому самоврядуванні шляхом створення молодіжної ради та сприяння студентському самоврядуванню, заохочення залучення молодіжних організацій до громадського життя та посилення компетенції молодіжних організацій у регіоні.

У підсумку напрями та інструменти державної політики збереження інтелектуально-кадрового потенціалу молоді для розвитку регіональної економіки відображені на рис. 6.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Повномасштабна війна призвела до значної вимушеної міграції населення, зокрема молоді, як у межах країни, так і за її кордонами, що спричинило виникнення низки соціальних проблем, викликів та загроз для національної безпеки України, а особливо для розвитку регіональної економіки. Якщо стосовно Львівської області, йдеться про (1) зростання міграційних настроїв серед молодого населення області, орієнтованого на переїзд і довготривале перебування з подальшим повноцінним облаштуванням життя за кордоном, (2) поглиблення проблем із пошуком зайнятості та підвищення рівня безробіття серед молодого населення, (3) поширення позитивних міграційних намірів молоді щодо працевлаштування за кордоном, (4) посилення освітньо-професійних настроїв молоді щодо здобуття освіти за кордоном, у тому числі з причин невідповідності рівня та якості отримуваної освіти, (5) поглиблення проблеми низького рівня рееміграційних намірів молоді регіону, яка виїхала за кордон, (6) недостатнє використання потенціалу освітньої імміграції в регіон.

З огляду на зазначені вище виклики, пов'язані з міграційними втратами молоді, до пріоритетних напрямів державної політики щодо збереження інтелектуально-кадрового потенціалу серед молодого населення для розвитку регіональної економіки віднесено: (1) удосконалення інституційної бази реалізації регіональної молодіжної політики з орієнтацією на покращення якості життя молоді та зниження її міграційних настроїв; (2) посилення соціального захисту молоді у поєднанні з удосконаленням регіональної політики зайнятості молодого населення; (3) забезпечення особистісно-професійного розвитку та розширення участі молоді в реалізації регіональної освітньо-наукової політики; (4) модернізацію освітніх програм місцевих закладів освіти відповідно до вимог ринку праці; (5) поглиблення співпраці та налагодження ефективної взаємодії з молоддю за кордоном

із заохоченням її до повернення; (6) розвиток молодіжного середовища, що стимулює активну участь молоді в економічному розвитку регіону.

Подальші дослідження доцільно зосередити на розширенні інструментів запобігання міграційним втратам та збереженню інтелектуально-кадрового потенціалу молоді з метою підтримки стабільного функціонування та розвитку регіональної економіки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Діти і молодь Львівської області на початку 2022 року. Головне управління статистики у Львівській області. URL: http://www.lv.ukrstat.gov.ua/ukr/dg/proj/children_youth.pdf.

2. Діти і молодь Львівської області 2019: статистичний збірник. Головне управління статистики у Львівській області. 2020. URL: <https://lv.ukrstat.gov.ua/ukr/publ/2020/ZB0120200901.pdf>.

3. Біль М. Організаційно-економічні інструменти стимулювання рееміграції молоді України. *Економіка та суспільство*. 2022. № 41. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1585>.

4. Васильців Т. Г., Мульска О. П., Лупак Р. Л., Бідак В. Я. Збереження людського капіталу України в умовах війни (чинник соціальної вразливості населення): постановка проблеми. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Економічні науки*. 2022. № 67. С. 43-48.

5. Іляш О. І., Бараняк І. Є. Міграційні аспірації молоді України в умовах війни. *Економіка та суспільство*. 2023. № 56. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2995>.

6. Сидорчук О. Г., Панькова О. В. Міграційна політика України в контексті безпеки та збалансованості економічного і соціального розвитку держави. *Ефективність державного управління*. 2022. № 59. С. 85-95.

7. Токар В. М., Гбур З. В. Аналіз показників міграції населення: внутрішня та зовнішня. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: Право, публічне управління та адміністрування*. 2023. № 7. URL: <https://reicst.com.ua/pmtl/article/view/2023-7-02-11>.

8. Флейчук М. І. Напрями подолання демографічної та міграційної кризи в освітній сфері у контексті майбутньої відбудови України. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2024. Вип. 42. С. 175-186.

9. Cheromukhina O. Youth in war: psychological experiences, migration plans, self-realization. *Skhid (East)*. 2024. Vol. 6. Issue 1. P. 37-42.

10. Dolia I., Klymenko O. Migration Strategies of Ukrainian Youth in the Context of Russian Armed Aggression. *Sociological Studios*. 2023. № 1(22). P. 43-52.

11. Mulska O., Vasylytsiv T., Lupak R., Biletska I., Mykytyn O. Measures to Balance the Labour Market: An Institutional Partnership Between Business and The Vocational Training System. *Business Management*. 2024. № 2. P. 76-96.

12. Vasylytsiv T., Lupak R., Mulska O., Levytska O., Baranyak I. Youth migration during war: Triggers of positive aspirations and preservation of human resources in Ukraine. *Problems and Perspectives in Management*. 2024. № 22(2). P. 627-641.

13. Молодь Львівської громади 2024. Дослідницька агенція *Fama*. URL: <https://fama.agency/portfolio/molod-lvivskoyi-gromady-2024>.

14. Міграційна активність студентської та учнівської молоді Карпатського регіону України (результати соціологічного дослідження): наук.-аналіт. вид. / наук. ред. Т. Г. Васильців, О. Т. Риндзак; ДУ ІРД ім. М. І. Долишнього НАН України. Львів, 2020. 60 с. URL: <https://ird.gov.ua/irdp/p20200048.pdf>.

15. Аналітична та статистична інформація. Львівський обласний центр зайнятості. URL: <https://lviv.dcz.gov.ua/analytics/69>.

16. Аналітична та статистична інформація. Державний центр зайнятості. URL: <https://old.dcz.gov.ua/analytics/69>.

17. Васильців Т. Г. Імітаційне моделювання впливу міграційних втрат української молоді на потенціал соціально-економічного відтворення: ідентифікація точок біфуркації та *Big Data* екосистейту: наук.-аналіт. доп. / ДУ ІРД ім. М. І. Долишнього НАН України. Львів, 2024. 146 с. URL: <https://ird.gov.ua/irdp/p20240032.pdf>.

18. Опитування «Як молодь шукає роботу». *U-Report* Україна. 01.11.2024. URL: <https://ukraine.ureport.in/opinions>.

19. Біль М. М., Махонюк О. В., Мульська О. П., Бараняк І. Є., Карп'як М. О. Міграційна мобільність молоді: результати соціологічного дослідження та нові виклики в умовах війни: наук.-аналіт. доп. / ДУ ІРД ім. М. І. Долишнього НАН України. Львів, 2022. 72 с. URL: <https://ird.gov.ua/irdp/p20220035.pdf>.

20. Українські біженці в Європі: квітень 2023. Дослідження поведінки та настроїв українців, що були вимушені виїхати в Європу внаслідок війни з росією. Третя хвиля дослідження. *4Service Group*. URL: <https://inmol.org/wp-content/plugins/download-attachments/includes/download.php?id=7732>.

21. Іноземні студенти в Україні під час війни (2022-2023) / за заг. ред. О. О. Шаповалової. Київ : «Млин медіа», 2023. 98 с. URL: <https://cutt.ly/ww7VkwQn>.

22. Львівщина – у трійці регіонів, де навчаються найбільше студентів. *Дивись info*. 24.11.2022. URL: <https://dyvys.info/2022/11/24/lvivshhyna-u-trijtsi-regioniv-de-navchayutsya-najbilshe-studentiv>.

23. Україна – Загальне опитування населення, раунд 14 – Звіт про загальний огляд: цифри чисельності населення та географічний розподіл (3-25 вересня 2023 р.). URL: <https://dtm.iom.int/reports/ukraina-opituvannya-zagalnogo-naselennya-raund-14-operativniy-zvit-demografichna-statistika>.

24. Звіт про внутрішнє переміщення в Україні, раунд 13 (червень 2023 р.). URL: <https://dtm.iom.int/reports/ukraina-zvit-pro-situaciyu-z-vnutrishnim-peremischennyam-zagalne-opituvannya-naselennya?close=true0>.

25. Освіта України в умовах воєнного стану: інформаційно-аналітичний збірник / Міністерство освіти і науки України, Інститут освітньої аналітики. Київ, 2022. 358 с. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya-serpneva-konferencia/2022/Mizhn.serpn.ped.nauk-prakt.konferentsiya/Inform-analitic.zbirn-Osvita.Ukrayiny.v.umovakh.voyennoho.stanu.22.08.2022.pdf>.

REFERENCES

1. Dity i molod' L'vivs'koyi oblasti na pochatku 2022 roku. Holovne upravlinnya statystyky u L'vivs'kiy oblasti, available at: http://www.lv.ukrstat.gov.ua/ukr/dg/proj/children_youth.pdf.

2. Dity i molod' L'vivs'koyi oblasti 2019: statystychnyy zbirnyk. Holovne upravlinnya statystyky u L'vivs'kiy oblasti. 2020, available at: <https://lv.ukrstat.gov.ua/ukr/publ/2020/ZB0120200901.pdf>.

3. Bil' M. (2022), Orhanizatsiyno-ekonomichni instrumenty stymulyuvannya reemihratsiyi molodi Ukrayiny. *Ekonomika ta suspil'stvo*, № 41, available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1585>.

4. Vasylytsiy, T. H., Mul'ska, O. P., Lupak, R. L. and Bidak, V. Ya. (2022), Zberezhennya lyuds'koho kapitalu Ukrayiny v umovakh viyny (chynnyk sotsial'noyi vrazlyvosti naselennya): postanovka problemy. *Visnyk L'vivs'koho torhovel'no-ekonomichnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, № 67, s. 43-48.

5. Plyash, O. I. and Baranyak, I. YE. (2023), Miharatsiyni aspiratsiyi molodi Ukrayiny v umovakh viyny. *Ekonomika ta suspil'stvo*, № 56, available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2995>.

6. Sydoruk, O. H. and Pan'kova, O. V. (2022), Miharatsiyna polityka Ukrayiny v konteksti bezpeky ta zbalansovanosti ekonomichnoho i sotsial'noho rozvytku derzhavy. *Efektyvnist' derzhavnoho upravlinnya*, № 59, s. 85-95.

7. Tokar, V. M. and Hbur, Z. V. (2023), Analiz pokaznykiv miharatsiyi naselennya: vnutrishnya ta zovnishnya. *Problemy suchasnykh*

transformatsiy. Seriya: Pravo, publichne upravlinnya ta administruvannya, № 7, available at: <https://reicst.com.ua/pmtl/article/view/2023-7-02-11>.

8. Fleychuk, M. I. (2024), Napryamy podolannya demohrafichnoyi ta mihratsiynoyi kryzy v osvitniy sferi v konteksti maybutn'oyi vidbudovy Ukrainy. *Naukovi zapysky L'vivs'koho universytetu biznesu ta prava*, vyp. 4, s. 175-186.

9. Cheromukhina, O. (2024), Molod' na viyni: psykholohichni perezhyvannya, mihratsiyni plany, samorealizatsiya. *Skhid (Skhid)*, vyp. 6, tom 1, s. 37-42.

10. Dolya I. and Klymenko O. (2023), Mihratsiyni stratehiyi ukrayins'koyi molodi v umovakh rosiys'koyi zbroynoyi ahresiyi. *Sotsiolohichni studiyi*, № 1(22), s. 43-52.

11. Mul's'ka O., Vasył'tsiv T., Lupak R., Bilets'ka I. and Mykytyn O. (2024), Zakhody zbalansuvannya rynku pratsi: instytutsiyne partnerstvo biznesu ta systemy profesiynoho navchannya. *Upravlinnya biznesom*, № 2, s. 76-96.

12. Vasył'tsiv T., Lupak R., Mul's'ka O., Levyts'ka O. and Baranyak I. (2024), Mihratsiya molodi pid chas viyny: Tryhery pozytyvnykh prahnen' ta zberezheniya lyuds'kykh resursiv v Ukraini. *Problemy ta perspektyvy menedzhmentu*, № 22(2), s. 627-641.

13. Molod' L'vivs'koyi hromady 2024. Doslidnyts'ka ahentsiya Fama, available at: <https://fama.agency/portfolio/molod-lvivskoyi-gromady-2024>.

14. Mihratsiyna aktyvnist' student's'koyi ta uchnivs'koyi molodi Karpat's'koho rehionu Ukrainy (rezul'taty sotsiolohichnoho doslidzhennya): nauk.-analit. vyd. / nauk. red. T. H. Vasył'tsiv, O. T. Ryndzak; DU IRD im. M. I. Dolishn'oho NAN Ukrainy. L'viv, 2020, s. 60, available at: <https://ird.gov.ua/irdp/p20200048.pdf>.

15. Analychna ta statystychna informatsiya. L'vivs'kyy oblasnyy tsentr zaynyatosti, available at: <https://lviv.dcz.gov.ua/analitics/69>.

16. Analychna ta statystychna informatsiya. Derzhavnyy tsentr zaynyatosti, available at: <https://old.dcz.gov.ua/analitics/69>.

17. Vasył'tsiv, T. H. (2024), Imitatsiyne modelyuvannya vplyvu mihratsiynnykh vtrat ukrayins'koyi molodi na potentsial sotsial'no-ekonomichnoho vidtvorennya: identyfikatsiya tochok bifurkatsiyi ta Big Data ekosesteytu: nauk.-analit. dop. / DU IRD im. M. I. Dolishn'oho NAN Ukrainy. L'viv, s. 146, available at: <https://ird.gov.ua/irdp/p20240032.pdf>.

18. Opytuvannya «Yak molod' shukaye robotu». U-Report Ukraina. 01.11.2024, available at: <https://ukraine.ureport.in/opinions>.

19. Bil', M. M., Makhonyuk, O. V., Mul's'ka, O. P., Baranyak, I. Ye. and Karp'yak, M. O. (2022), Mihratsiyna mobil'nist' molodi: rezul'taty sotsiolohichnoho doslidzhennya ta novi vyklyky v umovakh viyny: nauk.-analit. dop. / DU IRD im. M. I. Dolishn'oho NAN Ukrainy. L'viv, s. 72, available at: <https://ird.gov.ua/irdp/p20220035.pdf>.

20. Ukrayins'ki bizhentsi v Yevropi: kviten' 2023. Doslidzhennya povedinky ta nastroyiv ukrayintsiv, yaki buly vymusheni vyyikhaty v Yevropu vnaslidok viyny z Rosiyeu. Tretya khvylya doslidzhennya. 4Servisna hrupa, available at: <https://inmol.org/wp-content/plugins/download-attachments/includes/download.php?id=7732>.

21. Inozemni studenty v Ukrayini pid chas viyny (2022-2023), / za zah. red. O. O. Shapovalovoyi. «Mlyn media», Kyiv, s. 98, available at: <https://cutt.ly/ww7VkwQn>.

22. L'vivshchyna – u triytsi rehioniv, de navchayet'sya naybil'she studentiv. Dyvys' info. 24.11.2022, available at: <https://dyvys.info/2022/11/24/lvivshhyna-u-triytsi-regioniv-de-navchayutsya-najbilshe-studentiv>.

23. Ukrayina – Zahal'ne opytuvannya naseleennya, raund 14 – Zvit pro zahal'nyy ohlyad: tsyfry chysel'nosti naseleennya ta heohrafichnyy rozpodil (3-25 veresnya 2023 r.), available at: <https://dtm.iom.int/reports/ukraina-opituvannya-zagalnogo-naseleennya-raund-14-operativniy-zvit-demografichna-statistika>.

24. Zvit pro vnutrishnye peremishchennya v Ukrayini, raund 13 (chervonnyy 2023 r.), available at: <https://dtm.iom.int/reports/ukraina-zvit-pro-situaciyu-z-vnutrishnim-peremishchennyam-zagalne-opituvannya-naseleennya?close=true0>.

25. Osvita Ukrayiny v umovakh voyennoho stanu: informatsiyno-analitychnyy zbirnyk (2022) / Ministerstvo osvity i nauky Ukrayiny, Instytut osvitn'oyi analityky. Kyiv, s. 358, available at: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2022/Mizhn.serp.n.ped.nauk-prakt.konferenciya/Inform-analitic.zbirn-Osvita.Ukrayiny.v.umovakh.voyennoho.stanu.22.08.2022.pdf>.

Мединська Тетяна Володимирівна, tetyanamed16@gmail.com,
ORCID ID: 0000-0002-7998-4107,

д.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів, економічної безпеки,
банківської справи та страхового бізнесу,
Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

МІЖНАРОДНА ФІНАНСОВА ДОПОМОГА УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ: ЦІЛІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Анотація. Повномасштабна війна, розпочата росією проти України в лютому 2022 року, стала безпрецедентним викликом для Української держави та її економіки. Масштабні руйнування інфраструктури, людські втрати, внутрішня міграція та інші негативні наслідки повномасштабного вторгнення призвели до глибокої економічної кризи та гуманітарної катастрофи. В умовах різкого скорочення внутрішніх ресурсів та обмеженого доступу до міжнародних фінансових ринків, міжнародна фінансова допомога відіграє вирішальну роль у забезпеченні життєдіяльності країни, підтримці макроекономічної стабільності, фінансуванні критично важливих соціальних програм та створенні умов для подальшого відновлення та розвитку.

Визначено та систематизовано основні цілі міжнародної фінансової допомоги Україні в умовах війни, серед яких: підтримка макрофінансового управління та діяльності уряду, захист населення в умовах серйозних соціально-економічних потрясінь (пенсії, зарплати бюджетникам, допомога ВПО), відновлення зруйнованої інфраструктури, підтримка функціонування критичної інфраструктури (енергетична, транспортна), збереження виробничо-економічного потенціалу.

Проаналізовано структуру міжнародної фінансової допомоги, наданої Україні з початку повномасштабного вторгнення. Виокремлено ключових донорів (США, країни ЄС, Канада, Японія, Велика Британія та інші), визначено основні канали міжнародної допомоги (міжнародні фінансові організації, країни-партнери, неурядові організації).

Визначено перспективи подальшої міжнародної фінансової допомоги Україні в умовах триваючої війни та післявоєнного відновлення. Розглянуто різні сценарії розвитку ситуації та їх вплив на потреби України у зовнішньому фінансуванні. Обґрунтовано необхідність продовження міжнародної фінансової підтримки України на довгострокову перспективу, її спрямування на пріоритетні напрями розвитку, такі як відновлення критичної інфраструктури, модернізація економіки, підтримка соціальної сфери та зміцнення інституційної спроможності держави.

Ключові слова: міжнародна допомога, цілі міжнародної допомоги, фінансова, військова, гуманітарна, технічна, перспективи міжнародної допомоги.

Medynska T. V., tetyanamed16@gmail.com,

ORCID ID: 0000-0002-7998-4107,

Ph.D., Associate Professor, Associate Professor of the Department of Finance, Economic Security, Banking and Insurance Business, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

INTERNATIONAL FINANCIAL ASSISTANCE TO UKRAINE IN WAR CONDITIONS: GOALS AND PROSPECTS

Abstract. *The full-scale war launched by Russia against Ukraine in February 2022 has become an unprecedented challenge for the Ukrainian state and its economy. Large-scale destruction of infrastructure, human losses, internal migration and other negative consequences of the war have led to a deep economic crisis and humanitarian catastrophe. In conditions of a sharp reduction in domestic resources and limited access to international financial markets, international financial assistance plays a crucial role in ensuring the country's vital activities, maintaining macroeconomic stability, financing critically important social programs and creating conditions for further recovery and development.*

The main objectives of international financial assistance to Ukraine in times of war have been identified and systematized, including: supporting macro-financial management and government activities, protecting the population in conditions of serious socio-economic shocks (pensions, salaries to state employees, assistance to IDPs), restoring destroyed infrastructure, supporting the functioning of critical infrastructure (energy, transport), preserving production and economic potential.

The structure of international financial assistance provided to Ukraine since the beginning of the full-scale invasion is analyzed. Key donors are identified (USA, EU countries, Canada, Japan, Great Britain, and others), and the main channels of international assistance are identified (international financial organizations, partner countries, non-governmental organizations).

The prospects for further international financial assistance to Ukraine in the context of the ongoing war and post-war reconstruction are identified. Various scenarios of the development of the situation and their impact on Ukraine's needs for external financing are considered. The need to continue international financial support to Ukraine in the long term, its direction towards priority areas of development, such as the restoration of critical infrastructure, modernization of the economy, support for the social sphere and strengthening the institutional capacity of the state, is substantiated.

Key words: international aid, objectives of international aid, financial, military, humanitarian, technical, prospects of international aid.

JEL Classification: F35

DOI: <https://doi.org/10.32782/1563-3950-2025-5-5>

Постановка проблеми. Повномасштабна війна, що розпочалася в лютому 2022 р., стала серйозним викликом для України, завдавши їй величезних людських та економічних втрат. Руїнування

інфраструктури, зупинка виробництва, масова міграція населення та інші негативні наслідки повномасштабного вторгнення призвели до глибокої економічної кризи. В цих умовах міжнародна фінансова допомога відіграє критично важливу роль для забезпечення макроекономічної стабільності, підтримки соціальної сфери та відновлення країни.

Питання міжнародної фінансової допомоги Україні під час і після завершення війни є надзвичайно важливим та багатограним. Від обсягів та ефективності цієї допомоги залежатиме швидкість відновлення країни, її економічне зростання та інтеграція в європейські структури. Для України, яка опинилася в умовах збройного конфлікту, дослідження міжнародної допомоги є не просто актуальним, а й першочерговим завданням для забезпечення національної безпеки та добробуту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання міжнародної допомоги Україні під час війни є надзвичайно важливим та потребує глибокого дослідження. Хоча внесок вітчизняних науковців Ангел Є., Боднарюк І., Грицун В., Дугінець Г., Квятковська О., Мединська Т., Ніжейко К., Ногінова Н., Олійник Н. та інших є цінним, існують аспекти, які потребують додаткової уваги. Проте важливими, на нашу думку, та мало дослідженими є питання цілей та перспектив міжнародної допомоги Україні під час війни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Міжнародна допомога Україні під час війни – це комплексна підтримка, що надається країнами-партнерами, міжнародними організаціями та іншими суб'єктами для подолання наслідків російської агресії та забезпечення сталого розвитку країни. Відповідно до наказу Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України №75 від 24.04.2022 р. “Про затвердження Переліку територіальних громад, які розташовані в районі проведення воєнних (бойових) дій або які перебувають в тимчасовій окупації, оточенні (блокуванні) станом на 23 серпня 2022 року” до таких областей віднесено Чернігівську, Сумську, Харківську, Донецьку, Луганську, Запорізьку, Дніпропетровську, Херсонську, Миколаївську [9]. Відтак, бойові дії ведуться в 9 областях, на які припадає близько 45% ВВП України.

Військова агресія проти нашої країни спричинила системну кризу соціально-економічного розвитку, що характеризується дезінтеграцією виробничих процесів, дисфункцією торговельних каналів (зокрема, експортних), зниженням інвестиційної привабливості та міграцією висококваліфікованих фахівців. Зазначені фактори зумовили негативну динаміку ВВП, скорочення доходів державного бюджету, зменшення кількості суб'єктів оподаткування, одночасно сприяючи зростанню рівня безробіття та інфляційного тиску. Кумулятивний ефект цих явищ призводить до глибокої соціально-економічної рецесії,

подолання якої в умовах збройного конфлікту та обмеженості внутрішніх ресурсів є проблематичним. Отже, залучення міжнародної фінансової допомоги є критично важливим для забезпечення макроекономічної стабільності та зміцнення національної безпеки.

Важливими та малодослідженими у контексті міжнародної допомоги Україні під час війни є цілі міжнародної допомоги.

Цілі міжнародної допомоги мають давати відповіді на питання:

- Які конкретні цілі переслідують країни-донори, надаючи допомогу Україні?

- Чи це лише гуманітарна підтримка, чи є й інші інтереси, наприклад геополітичні, економічні?

- Як цілі донорів співвідносяться з національними інтересами України?

- Чи існує єдине бачення цілей міжнародної допомоги серед різних країн-донорів?

Міжнародна допомога, що надається Україні в умовах війни, має багатоцільовий характер, охоплюючи широкий спектр напрямків (рис. 1).

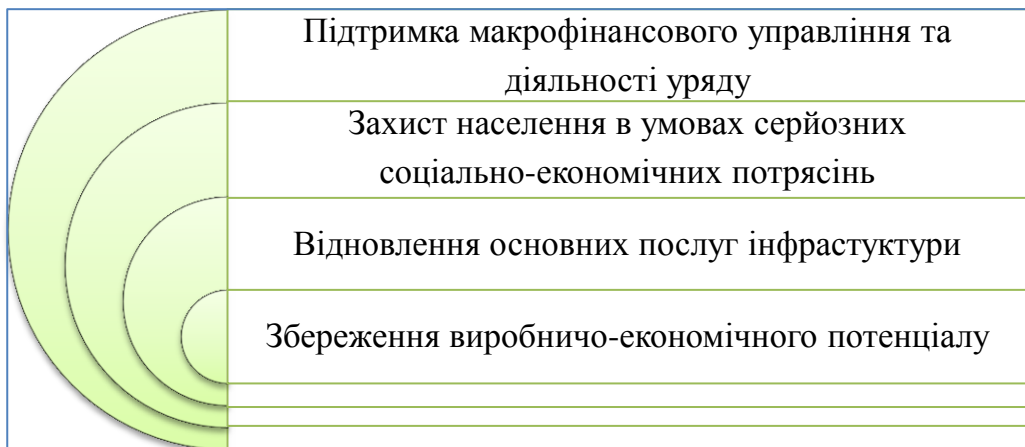

Рис. 1. Цілі міжнародної фінансової допомоги під час війни
Джерело: [4]

Підтримка макрофінансового управління та діяльності уряду є однією з ключових цілей, адже від стабільності та ефективності роботи державних інституцій залежить успіх у досягненні інших цілей.

Підтримка макрофінансового управління та діяльності уряду є критично важливою складовою міжнародної допомоги Україні в умовах війни, яка забезпечує:

1. Стабільність. Війна створює величезний тиск на економіку країни, що може призвести до хаосу та колапсу. Міжнародна допомога дозволяє уряду підтримувати макрофінансову стабільність, забезпечуючи функціонування ключових інституцій та соціальних програм.

2. Ефективність. Допомога у сфері макрофінансового управління дозволяє уряду ефективно розподіляти ресурси, боротися з корупцією та забезпечувати прозорість у фінансовій діяльності.

3. Відновлення. Після війни Україна потребуватиме значних ресурсів для відновлення. Ефективне макрофінансове управління є запорукою того, що ці ресурси будуть використані ефективно і за призначенням.

Міжнародна допомога під час війни є критично важливим інструментом для підтримки населення, яке опинилося в умовах гуманітарної катастрофи та зазнає серйозних соціально-економічних потрясінь. Її основна мета полягає в тому, щоб допомогти людям пережити кризу, забезпечити їхні базові потреби та створити умови для подальшого відновлення.

Захист населення в умовах серйозних соціально-економічних потрясінь включає наступне:

1. Забезпечення безпеки та захисту цивільного населення:
 - евакуація з небезпечних районів;
 - надання притулку та тимчасового житла;
 - забезпечення гуманітарного розмінування;
 - захист від насильства та зловживань.
2. Задоволення базових потреб:
 - забезпечення продуктами харчування та водою;
 - надання медичної допомоги;
 - забезпечення одягом та предметами першої необхідності;
 - відновлення життєво важливої інфраструктури (електро-, водопостачання, зв'язок).
3. Підтримка економічної та соціальної стабільності:
 - фінансова допомога для підтримки економіки та соціальних програм;
 - створення робочих місць та можливостей для отримання доходу;
 - підтримка системи освіти та охорони здоров'я;
 - допомога у відновленні житла та інфраструктури.
4. Сприяння довгостроковому відновленню та розвитку:
 - допомога у розмінуванні територій та відновленні сільського господарства;
 - підтримка розвитку малого та середнього бізнесу;
 - інвестиції у відновлення інфраструктури та промисловості;
 - сприяння інтеграції біженців та внутрішньо переміщених осіб.

Війна в Україні завдала колосальних збитків інфраструктурі країни, залишивши мільйони людей без доступу до базових послуг, таких як електро-, водопостачання, опалення, зв'язок, транспорт та медичне обслуговування. Відновлення цих послуг є критично важливим для забезпечення життєдіяльності населення, підтримки економічної активності та створення умов для повернення до нормального життя.

Міжнародна фінансова допомога відіграє вирішальну роль у відновленні інфраструктури, оскільки власних ресурсів країни часто недостатньо для подолання таких масштабних руйнувань.

Основні напрямки використання міжнародної допомоги для відновлення інфраструктури включають:

1. Відновлення критичної інфраструктури: ремонт та відновлення пошкоджених електростанцій, трансформаторних підстанцій, ліній електропередач; відновлення систем водопостачання та водовідведення, очисних споруд; ремонт та будівництво доріг, мостів, залізниць, аеропортів та портів; відновлення лікарень, шкіл, дитячих садків та інших соціальних об'єктів.

2. Забезпечення населення житлом: будівництво нового житла для людей, які втратили свої домівки; ремонт та відновлення пошкодженого житла; забезпечення тимчасового житла для біженців та внутрішньо переміщених осіб.

3. Відновлення транспортного сполучення: ремонт та відновлення транспортної інфраструктури; забезпечення населення громадським транспортом; відновлення логістичних ланцюгів для доставки гуманітарної допомоги та інших необхідних товарів.

4. Забезпечення доступу до медичних послуг: відновлення медичних закладів; забезпечення медичним обладнанням та ліками; підготовка медичних працівників.

5. Відновлення системи освіти: ремонт та відновлення шкіл та інших навчальних закладів; забезпечення навчальними матеріалами та обладнанням; підготовка педагогічних працівників.

Важливо зазначити, що ефективне використання міжнародної допомоги для відновлення інфраструктури потребує врахування таких елементів (рис. 2).

Відновлення інфраструктури є ключовим фактором для забезпечення життєдіяльності населення, підтримки економічного розвитку та створення умов для повернення до мирного життя. Міжнародна фінансова допомога відіграє вирішальну роль у цьому процесі, дозволяючи Україні подолати наслідки війни та відбудувати свою країну. Міжнародна фінансова допомога визначальною у збереженні виробничо-економічного потенціалу в умовах повномасштабного вторгнення. Війна завдає значних збитків економіці країни, руйнуючи інфраструктуру, підприємства та порушуючи

логістичні ланцюги. У таких умовах міжнародна підтримка стає життєво важливою для підтримання макроекономічної стабільності, забезпечення функціонування критичної інфраструктури та підтримки населення.

Наслідками війни для економіки України є:

- Руїнування інфраструктури. Війна призводить до масштабних руйнувань енергетичної, транспортної та соціальної інфраструктури, що ускладнює роботу підприємств та призводить до економічного спаду.

- Порушення логістичних ланцюгів. Війна порушує постачання сировини та матеріалів, а також збут готової продукції, що призводить до скорочення виробництва та втрати доходів підприємств.

- Зниження інвестиційної активності. Військова агресія призводить до відтоку капіталу та зниження інвестиційної привабливості країни, що ускладнює відновлення економіки після війни.

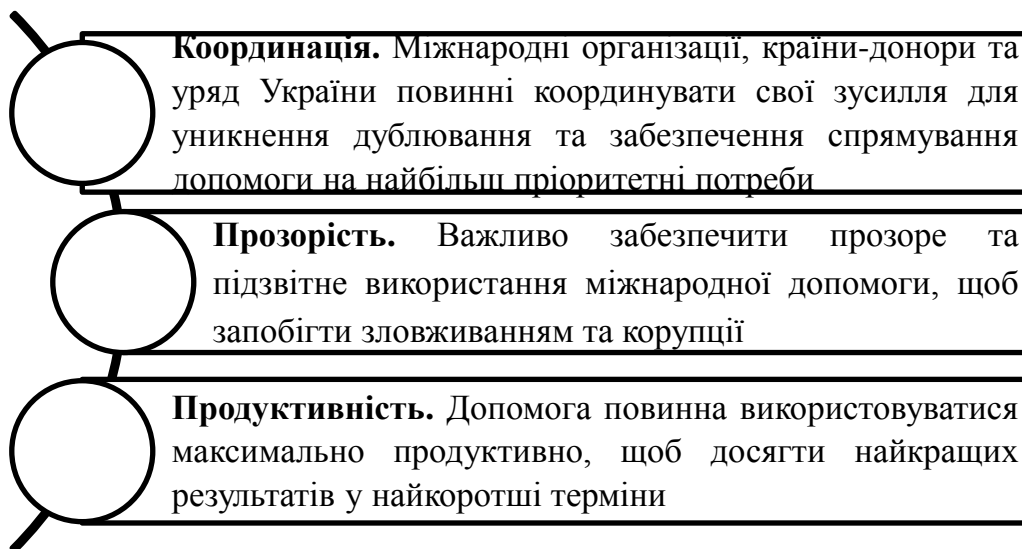

Рис. 2. Елементи ефективного використання міжнародної допомоги для відновлення інфраструктури

Джерело: складено автором

Втрата робочої сили. Війна призводить до міграції населення, втрат серед цивільного населення та військових, що викликає дефіцит трудових ресурсів та ускладнює відновлення виробництва.

Механізми одержання міжнародної фінансової допомоги, наданої Україні в умовах війни, здійснюються за основними каналами, що зображено на рис. 3.

Міжнародні фінансові організації. Україна співпрацює з такими організаціями, як Міжнародний валютний фонд (МВФ), Світовий банк

та Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР), які надають кредити та гранти на підтримку економіки.

За різними оцінками, загальний обсяг міжнародної допомоги, наданої Україні з 24 лютого 2022 р., перевищує 100 мільярдів євро. Ця сума включає фінансову, військову та гуманітарну допомогу від країн-партнерів, міжнародних фінансових організацій та інших донорів.

Рис. 3. Основні канали міжнародної допомоги Україні в умовах війни
Джерело: складено автором

Міжнародні фінансові організації надали Україні значну міжнародну допомогу:

1. Міжнародний валютний фонд (МВФ) [6] є одним з найбільших кредиторів України. У 2022 р. МВФ затвердив для України програму Stand-By Arrangement (SBA) на суму 1,3 млрд дол. США. У 2023 р. було започатковано нову чотирирічну програму розширеного фінансування (EFF) на суму 15,6 млрд дол. США.

2. Світовий банк з початку війни [8] мобілізував понад 22 млрд доларів США на підтримку України, включаючи гранти та кредити.

3. Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР) [7] інвестує в різні проекти в Україні, включаючи інфраструктурні, підтримку малого та середнього бізнесу та інші сфери. З початку війни ЄБРР надав Україні понад 1,5 млрд євро.

Країни-партнери. Україна отримує фінансову допомогу від окремих країн-партнерів, що як надають двосторонню допомогу, так і беруть участь у міжнародних програмах підтримки країни.

Країни-лідери за обсягом допомоги:

- Сполучені Штати є найбільшим донором фінансової допомоги нашій країні. За різними оцінками, США надали Україні десятки мільярдів доларів допомоги з початку війни. Ця допомога включає як

пряму бюджетну підтримку, так і кошти на відновлення інфраструктури та інші потреби.

- Країни Європейського Союзу загалом також є одними з найбільших донорів України. Країни ЄС надають допомогу як на двосторонній основі, так і через спільні програми ЄС. Серед найбільших донорів серед країн ЄС можна виділити Німеччину, Францію, Польщу, країни Балтії та інші.

- Велика Британія також є одним із ключових партнерів України та надає значну фінансову допомогу.

- Канада активно підтримує Україну та надає фінансову допомогу, спрямовану на різні сфери, включаючи підтримку економіки, гуманітарну допомогу та інші потреби.

- Японія також надає Україні значну фінансову допомогу, включаючи кошти на відновлення інфраструктури та гуманітарні потреби.

Важливо зазначити, що фінансова допомога, яку Україна отримує від міжнародних партнерів, є критично важливою для її економіки в умовах війни. Ця підтримка дозволяє Україні фінансувати свої першочергові потреби, такі як соціальні виплати, оборона, відновлення інфраструктури та інші.

Неурядові організації. Гуманітарні організації та фонди надають допомогу Україні у вигляді фінансової підтримки, медикаментів та інших видів.

Серед найбільших та найактивніших гуманітарних організацій та фондів, які допомагають Україні, можна виділити:

- ООН (Організація Об'єднаних Націй) та її агенції [5], такі як УВКБ ООН, ВПП ООН, ЮНІСЕФ та інші, відіграють ключову роль у координації гуманітарної допомоги Україні.

- Червоний Хрест. Міжнародний комітет Червоного Хреста та Національне товариство Червоного Хреста України надають різноманітну гуманітарну допомогу, включаючи медичну допомогу, допомогу з пошуком зниклих безвісти, відновлення сімейних зв'язків та інше.

- Лікарі без кордонів – міжнародна медична гуманітарна організація, яка надає медичну допомогу в зонах конфліктів та криз.

- Карітас – міжнародна католицька благодійна організація, яка надає гуманітарну допомогу та підтримку потребуючим.

- Людина в біді – міжнародна гуманітарна організація, яка працює в багатьох країнах світу, включаючи Україну, надаючи допомогу постраждалим від конфліктів та криз.

- Фонд Ріната Ахметова – український благодійний фонд, який надає гуманітарну допомогу, включаючи продукти харчування, медикаменти та іншу допомогу.

Це лише деякі з багатьох гуманітарних організацій та фондів, які допомагають Україні. Їхня діяльність є надзвичайно важливою для подолання гуманітарної кризи та підтримки населення, яке постраждало від війни. Доречно зазначити, що багато волонтерів також долучаються до допомоги нашій країні, працюючи разом із гуманітарними організаціями або незалежно. Волонтерство та благодійність в Україні набули масового характеру у 2014 р. у зв'язку з військовою агресією росії, довівши здатність людей підтримувати і фінансувати як точкові ініціативи, так і макропроекти. Впродовж 2014-2023 рр. суспільство продемонструвало спроможність ефективно сформувати та розвивати мережу волонтерських і благодійних організацій [1, с. 117].

Питання міжнародної допомоги Україні після завершення війни є надзвичайно важливим та багатогранним. Від обсягів та ефективності цієї допомоги залежатиме швидкість відновлення країни, її економічне зростання та інтеграція в європейські структури.

Перспективними напрямками міжнародної допомоги Україні після війни можуть бути наступні:

1. **Фінансовий:** гранти у вигляді безповоротної фінансової допомоги на відновлення інфраструктури, соціальних програм, підтримку економіки; пільгові кредити від міжнародних фінансових інституцій (МВФ, Світовий банк, ЄБРР) та країн-партнерів; залучення іноземних інвестицій для відновлення промисловості, енергетики та інших галузей економіки.

2. **Гуманітарний:** забезпечення населення продуктами харчування; постачання ліків та медичного обладнання; **предметів першої необхідності** (одяг, взуття, засоби гігієни); відновлення зруйнованого житла та забезпечення тимчасовим житлом для біженців.

3. **Технічний:** надання експертної допомоги у сфері державного управління, економіки, права; організація навчальних програм для підвищення кваліфікації державних службовців та фахівців різних галузей; забезпечення можливості для українських фахівців обмінюватися досвідом із колегами з інших країн.

4. **Військовий:** постачання сучасного озброєння для зміцнення обороноздатності країни; підготовка українських військовослужбовців за стандартами НАТО; обмін розвідувальною інформацією з країнами-партнерами.

Перспективи отримання міжнародної допомоги включають:

- **масштабність** (Україна потребуватиме значних обсягів міжнародної допомоги для відновлення країни після війни);
- **довгостроковий характер** (міжнародна допомога повинна мати довгостроковий характер, щоб забезпечити сталий розвиток України);

- **умовність** (міжнародні донори можуть ставити певні умови для надання допомоги, зокрема щодо проведення реформ та боротьби з корупцією);

- **координацію** (важливо забезпечити ефективну координацію міжнародної допомоги, щоб уникнути дублювання та забезпечити її спрямування на найбільш пріоритетні потреби).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Міжнародна фінансова допомога відіграла вирішальну роль у підтримці макроекономічної стабільності України в умовах війни. Завдяки їй вдалося уникнути гіперінфляції, забезпечити своєчасну виплату пенсій та соціальних допомог, а також розпочати відновлення зруйнованої інфраструктури. Проте ефективність використання допомоги потребує постійного моніторингу та контролю з боку як української влади, так і міжнародних партнерів. Важливими умовами для продовження міжнародної фінансової допомоги Україні є:

- **Виконання реформ** – міжнародні донори можуть вимагати від України проведення реформ у сфері державного управління, економіки та боротьби з корупцією.

- **Прозорість та підзвітність** – важливо забезпечити прозоре та ефективне використання міжнародної допомоги.

- **План відновлення** – уряд держави має розробити чіткий план відновлення країни, який буде враховувати пріоритетні потреби та напрямки розвитку.

Перед Україною постають нові виклики та можливості щодо:

- **залучення інвестицій, зокрема** створення сприятливого інвестиційного клімату для **залучення** іноземних інвесторів в Україну;

- **відновлення та розвитку власного виробництва** для забезпечення економічної незалежності України;

- **європейської інтеграції, яка сприятиме** отриманню допомоги та розвитку нових інвестиційних можливостей для України.

Міжнародна допомога відіграватиме вирішальну роль у відновленні України після війни, тому варто забезпечити ефективне використання цієї допомоги, а також створити умови для залучення інвестицій та розвитку власного виробництва. Європейська інтеграція у післявоєнний період стане важливим фактором для забезпечення довгострокового та сталого розвитку нашої країни. Потреба України у міжнародній фінансовій допомозі залишатиметься високою протягом тривалого часу. Перспективи подальшої підтримки залежать від багатьох факторів, включаючи хід війни, темпи відновлення економіки, прогрес у реалізації реформ та геополітичну ситуацію. Важливою умовою успішного відновлення України є продовження міжнародної фінансової допомоги, її спрямування на пріоритетні напрями розвитку та ефективне використання ресурсів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Боднарюк І. Л., Мединська Т. В., Ногінова Н. М. Тенденції розвитку благодійництва та особливості оподаткування в Україні в умовах війни. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2024. № 43. С. 114-125.

2. Statista. URL: <https://www.statista.com>.

3. Дугінець Г., Ніжейко К. Міжнародна технічна допомога в повоєнній відбудові України. *Scientia Fructuosa*. 2022. № 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vknteu_2022_3_4.

4. Мединська Т. В., Боднарюк І. Л., Олійник Н. Р. Міжнародна допомога як основа повоєнного відновлення економіки України. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету*. Львів : Видавництво Львівського торговельно-економічного університету. 2023. Вип. 73. С. 93-102.

5. United Nations. URL: <https://www.un.org/en/>.

6. International Monetary Fund (IMF). URL: <https://www.imf.org/en/>.

7. European Bank for Reconstruction and Development (EBRD). URL: <https://www.ebrd.com/>.

8. World Bank. URL: <https://cutt.ly/D9i7sR5>.

9. Про затвердження Переліку територіальних громад, які розташовані в районі проведення воєнних (бойових) дій або які перебувають в тимчасовій окупації, оточенні (блокуванні) станом на 23 серпня 2022 року : Наказ Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України №75 від 24.04.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0453-22#Text> .

10. Trebesch C., Antezza A., Bushnell K., Frank A., Frank P., Franz L., Kharitonov I., Kumar B., Rebinskaya E., Schramm S. The Ukraine Support Tracker. *Kiel Working Paper*. 2023. №. 2218. 44 p.

REFERENCES

1. Bodnaryuk, I. L., Medyns'ka, T. V. and Nohinova, N. M. (2024). Tendentsiyi rozvytku blahodiynytstva ta osoblyvosti opodatkuvannya v Ukrayini v umovakh viyny. *Naukovi zapysky L'vivs'koho universytetu biznesu ta prava*, № 43, s. 114-125.

2. Statista, available at: <https://www.statista.com>.

3. Duhinets' H. and Nizhejko K. (2022). Mizhnarodna tekhnichna dopomoha v povoiennij vidbudovi Ukrainy. *Scientia Fructuosa*. № 3, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vknteu_2022_3_4.

4. Medynska, T. V., Bodnaryuk I. L., and Oliynyk, N. R. (2023). Mizhnarodna dopomoha yak osnova povoyennoho vidnovlennya ekonomiky Ukrainy. *Visnyk L'vivs'koho torhovel'no-ekonomichnoho universytetu*.

Vydavnytstvo L'vivs'koho torhovel'no-ekonomichnoho universytetu, L'viv, Vyp. 73, s. 93-102.

5. United Nations, available at: <https://www.un.org/en/>.

6. International Monetary Fund (IMF), available at: <https://www.imf.org/en/>.

7. European Bank for Reconstruction and Development (EBRD), available at: <https://www.ebrd.com/>.

8. World Bank, available at: <https://cutt.ly/D9i7sR5>.

9. Pro zatverdzhennia Pereliku terytorial'nykh hromad, iaki roztashovani v rajoni provedennia voiennykh (bojovykh) dij abo iaki perebuvaiut' v tymchasovij okupatsii, otochenni (blokuvanni) stanom na 23 serpnia 2022 roku: Nakaz Ministerstva z pytan' reintehratsii tymchasovo okupovanykh terytorij Ukrainy №75 vid 24.04.2022 r., available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0453-22#Text>.

10. Trebesch C., Antezza A., Bushnell K., Frank A., Frank P., Franz L., Kharitonov I., Kumar B., Rebinskaya E. and Schramm S. (2023), The Ukraine Support Tracker. *Kiel Working Paper*, № 2218, 44 p.

*Перепьолкіна Олена Олександрівна, olenaspr@gmail.com,
ORCID ID: 0000-0001-5784-1490,*

к.е.н., доцент, доцент кафедри економіки,

Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

ДЕРЖАВНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ В УКРАЇНІ

***Анотація.** У дослідженні наголошено на актуальності формування та реалізації державної політики забезпечення стабільного економічного зростання в Україні. Метою дослідження визначено актуалізацію уваги до найбільш проблемних аспектів, чинників та перешкод, а також обґрунтування пріоритетів моделі стабільного економічного зростання країни. Показано масштаби втрат економіки України в умовах повномасштабної війни. Доведено, що модель економічного зростання являє собою візію з сукупності системних поетапних кроків, реалізація яких докорінно змінює характер економічних відносин, погляди на розвиток і ціннісні орієнтири, структуру суспільного відтворення і пріоритети розвитку майбутніх поколінь. Обґрунтовано концептуальну модель стабільного економічного зростання країни, що складається з 10 принципів послідовних кроків, проходження яких дозволяє досягти макроекономічної стабілізації, а також перейти до структурно збалансованого розвитку національного господарства. Визначено домінуючі етапи змін, які мають відбутися в Україні у підсумку реалізації моделі державної політики стабілізації економічного зростання, а саме: викорінення системних вад функціонування та розвитку національного господарства (завданнями регулювання на цьому етапі визначено подолання системної корупції, системну детінізацію економічних відносин, деофшоризацію та збереження капіталів), поетапний перехід до економічного зростання (визначено такі завдання цього етапу, як зміцнення економічної безпеки, реалізація підприємницького потенціалу, використання внутрішніх резервів, реалізація зовнішньоторговельного потенціалу) та формування ресурсної бази довгострокового стабільного планомірного розвитку (зі завданнями забезпечення макроекономічної стабілізації, реалізації потенціалу зовнішнього інвестування). Ідентифіковано галузеві пріоритети моделі стабільного економічного зростання в Україні. Визначені пріоритети політики спрямовані на локалізацію та нівелювання викликів і загроз функціонування та розвитку таких базових видів економічної діяльності, як промисловість, АПК, транспорт і зв'язок, ІКТ, креативні індустрії.*

Ключові слова: національне господарство, економічне зростання, державні інструменти, економічна модель, стратегічні пріоритети.

Perepiolkina O. O., olenaspr@gmail.com,
ORCID ID: 0000-0001-5784-1490,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the
Department of Economics,
Lviv University of Trade and Economics, Lviv

STATE INSTRUMENTS FOR ENSURING ECONOMIC GROWTH IN UKRAINE

Abstract. *The study emphasizes the relevance of the formation and implementation of the state policy of ensuring of stable economic growth in Ukraine. The purpose of the study is to update attention to the most problematic aspects, factors and obstacles, as well as to substantiate the priorities of the model of stable economic growth in Ukraine. The scale of the losses of the Ukrainian economy in the conditions of a full-scale war is shown. The conceptual model of stable economic growth of Ukraine is substantiated, consisting of 10 principled consecutive steps, the passage of which allows to achieve macroeconomic stabilization, as well as to move to a structurally balanced development of the national economy. It is proved that the model of economic growth is a vision of a set of systemic gradual steps, the implementation of which fundamentally changes the nature of economic relations, views on development and value orientations, the structure of social reproduction and development priorities of future generations. The dominant stages of changes that should take place in Ukraine as a result of the implementation of the state policy model of economic growth stabilization are identified, namely, the eradication of systemic defects in the functioning and development of the national economy system (the tasks of regulation at this stage are defined as overcoming systemic corruption, systemic detinization of economic relations, de-offshoreization and preservation of capitals), gradual transition to economic growth (the tasks of this stage are defined as strengthening economic security, realization of entrepreneurial potential, use of internal reserves, realization of foreign trade potential) and formation of a resource base for long-term stable planned development (with the tasks of ensuring economic stabilization, realization of foreign investment potential). The system of sectoral priorities of the model of stable economic growth in Ukraine has been identified. The determined policy priorities are aimed at localization and leveling of challenges and threats to the functioning and development of such basic types of economic activity for Ukraine as industry, agro-industrial complex, transport and communication, ICT, creative industries.*

Keywords: national economy, economic growth, state instruments, economic model, strategic priorities.

JEL Classification: E27, E61, L16, L49-51

DOI: <https://doi.org/10.32782/1563-3950-2025-5-6>

Постановка проблеми. Сьогодні Україна перебуває у процесі повномасштабної війни, що об'єктивно накладає критично складні умови, труднощі й обтяження відносно збереження національного

господарства назагал та формування потенціалу подальшого відновлення на стадії вже повоєнної відбудови. Фактично з власних джерел (головно – податкові надходження та доходи від економічної діяльності) держава покриває лише близько 50 % своїх потреб і це без урахування капітальних вкладень, які будуть потрібні для відбудови зруйнованих підприємств, інфраструктури та навіть цілих міст.

У будь-якому разі Україна розраховує на світову підтримку, яка безальтернативна і допоможе відновити соціальну сферу й економічну систему нашої держави. Попри увесь трагізм війни та її наслідків, Україна водночас отримала унікальний шанс на оздоровлення, причому практично в усіх без винятку сферах суспільного життя – економічній, соціальній, політичній, духовній.

Відносно економічної системи, то потенціал головно криється у відбудові колишніх старопромислових комплексів на засадах інноваційно-технологічної модернізації, зовнішніх інвестицій, які будуть одночасно супроводжуватися імпортом передових прогресивних технологій, викоріненні та в подальшому утвердженні у суспільстві нульової толерантності населення до таких системних вад і девіантних проявів (характеристик), притаманних нашій країні до повномасштабної війни, як корупція, тінізація, зрощування влади і бізнесу, паратизування на природних монополіях і публічних ресурсах та активах, їх розкрадання, неправомірне використання службового становища заради наживи, рейдерство і т. п.

Однак використання всіх вже наявних і тих, що додатково з'являться, можливостей на етапі повоєнної відбудови національної економіки України потребує утвердження в нашій країні нової значно більш якісної моделі стабілізації макроекономічного зростання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У цілому дослідженню процесів формування і реалізації державної політики забезпечення макроекономічного розвитку і створення в таких цілях якісного економіко-правового і ресурсного середовища присвячені праці таких вчених, як О. Тимошенко та Т. Лісковецька [1, с. 8-15], О. Ольшанська, А. Мельник, Т. Воронкова [2, с. 32-44], Н. Єфремова та О. Коваленко [9, с. 14-20].

З іншого боку, різносторонні аспекти та особливі умови, фактори, чинники державної політики стимулювання процесів розвитку і реалізації ресурсного потенціалу національної економіки, включно з її пріоритетними видами економічної діяльності й їх галузями, секторами національного господарства і т. п., стали об'єктом і предметом наукових дискурсів Р. Лупака та Р. Бойка [3, с. 855-864], В. Коваленка, В. Радника [5], Г. Запші, О. Орлової-Курилової, С. Лімаренко, А. Яцун [8, с. 9-16] та ін.

Виходячи з розуміння, що державна політика у кожній сфері неможлива без достатнього і належного її ресурсного забезпечення,

підсилення дії конкретних ресурсно-функціональних інструментів, а також організаційних і економічних мотиваційних механізмів, зрозумілих для економічних агентів, у дослідженнях С. Швець [4, с. 20-38], Т. Васильціва [6, с. 320-330], О. Череп [7, с. 296-300], Л. Федулової [10, с. 62-71] та ін. науковців визначаються такі провідні характеристики середовища й умов економічного зростання, зокрема в Україні.

Разом із тим, за часи незалежності в Україні так і не сформовано та не зреалізовано політику, результатом якої стали б системно значимі зміни, достатні для висновку, що економіка держави вийшла на рівень сталого структурно збалансованого макроекономічного зростання. Однією з ключових причин цього стало те, що з року в рік ухвалюється і береться до реалізації ціла кіпа нових ініціатив (стратегій, програм, законів, підзаконних актів і т. п.), однак вони не узгоджені між собою єдиною спільною метою, цільовими орієнтирами і заходами. Іншими словами, державна політика не формується та не реалізується у відповідності до чітко визначеної моделі економічного зростання (відновлення, поступу) і т. п. Відтак обґрунтування методико-прикладних положень такої моделі має високу теоретико-прикладну значимість, а також практичну актуальність, особливо в нинішніх реаліях війни і її наслідків (для соціально-економічної системи країни) та настання етапу повоєнної відбудови, макроекономічного відновлення і побудови нової економічної системи принципово нової країни – насправді незалежної (у т. ч. економічно) України.

Метою статті є актуалізація уваги до формування та реалізації державної політики забезпечення стабільного економічного зростання в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Україна, як і її економіка, перебуває у стані повномасштабної війни, що завдає критично негативних наслідків для системи національного господарства. Так, на кінець жовтня 2022 року експрес-оцінки показували, що зростання ВВП України знизилося на 37,2 %. Вже натеper вартість проекту з відбудови лише економіки країни перевищила 350 млрд дол. США. Поряд з тим, активні бойові дії перемістилися до східних та південних регіонів, активність у небойових зонах стабілізувалася, економіка пристосовувалася до умов війни. Тим не менше приватне споживання та інвестиції залишалися слабкими через зниження купівельної спроможності, фінансові обмеження та масштабну міграцію за кордон. МВФ прогнозувало, що ВВП України скоротиться приблизно на 35,0 % за рік, а інфляція сягне 30,0 %.

Логістичні проблеми, спричинені з війною, продовжують створювати навантаження на економіку, зокрема пов'язані з роботою портів, транспортних мереж та енергетичної інфраструктури. Війна також спричинила дисбаланс на валютному ринку. Після того, як

Національний банк України девальвував прив'язку обмінного курсу на 25 %, тиск зменшився. Але війна спричиняє безпрецедентне збільшення бюджетного дефіциту. Податкові надходження обмежуються через зниження економічної активності. Тим часом, незважаючи на скорочення другорядних витрат, видатки продовжують зростати, переважно через оборону. В результаті дефіцит бюджету без урахування зовнішніх грантів сягнув близько 14,0 % ВВП першого року війни. Завдяки значному приросту неподаткових доходів, який забезпечується зовнішніми грантами, загальний дефіцит бюджету вдалося скоротити до 8,0 % ВВП [11].

Якщо в регіональному зрізі найбільш негативних економічних наслідків зазнали східно-південні області країни (Донецька, Луганська, Харківська, Сумська, Дніпропетровська, Запорізька, Херсонська, Миколаївська та ін. області), то в галузевому вимірі – АПК, промисловість, транспорт і зв'язок, а це провідні види економічної діяльності реального сектора національної економіки.

Вже зараз урядом країни розроблено План економічного відновлення України, який передбачає чіткі напрями, механізми та інструменти, а також безпосередні проекти, що мають бути реалізованими. Для кожного, хто вважає себе українцем, не має іншої альтернативи, як припинення війни на засадах повноцінної перемоги і витіснення за межі країни всіх окупантів та подальша повноцінна реалізація цього плану. Не видається сумнівною і потенційна фінансово-ресурсна підтримка головних країн – донорів і партнерів України. Однак, аби не відбудувати низькоефективну економіку з тими системними вадами, які були їй притаманні практично постійно з 1991 року, потрібно розуміти конфігурацію нової моделі стабільного макроекономічного зростання системи національного господарства. Це також включає і розуміння ключових недоліків і вад, які були притаманні попередній моделі соціально-економічного розвитку країни (якщо така мала місце).

Передусім слід розуміти, що модель економічного зростання являє собою візію з сукупності системних поетапних кроків, реалізація яких докорінно змінює характер економічних відносин у середині країни, погляди на розвиток і ціннісні орієнтири, структуру суспільного відтворення і пріоритети розвитку майбутніх поколінь. Це не програма заходів соціально-економічного розвитку, навіть не реформа окремої сфери чи галузі, а докорінна перебудова, переформатування стратегічних імперативів і правил гри, тотального суспільного визнання і слідування законам вільного, прозорого ринку, конкуренції та внутрішньоособистісної легітимізації на всіх рівнях відносин.

Щодо України, то досягнення стабільного розвитку базується, на нашу думку, на десяти системних поетапних структурних зрушеннях, коли перший крок – це справжня (а не декларована) рішуча боротьба з

системними чинниками-паразитами, що сковують і унеможливають економічне піднесення, для якого в країні завжди існував високий потенціал.

Без викорінення системної корупції, подолання проблем системної тінізації економічних відносин, застосування офшорних схем, розкрадань на митниці, у фіскальній системі, застосування адміністративного тиску на бізнес і т. п. Україна ніколи не перейде в когорту процвітаючих ефективно функціонуючих економік. І це не тільки з причин розкрадання публічних ресурсів, які могли би бути скерованими на розвиток елементів соціальної сфери, реалізацію інших важливих для держави проектів, включно з бюджетним інвестуванням, але й через те, що такі прояви деформують концептуальні основи утвердженої ринкової економіки та демократичного суспільства. Через збереження цих рудиментів Україна уподобається до рф, Ірану, Сирії та саме чинник гіпертрофічно масштабних наслідків війни вселяє надію, що Україна “заслужила” на демонтаж системних макроекономічних перешкод, рівно як і чиновників вищих ланок державного управління, що їх толерують і підтримували раніше.

Наступний крок – формування здорового конкурентного середовища та зміцнення базисних інституцій здорової ефективної економіки, з-поміж яких ключові – верховенство права і недоторканність права приватної власності. Чи ці зрозумілі для всіх постулати існують у системі національного господарства України? Ні. Навіть під час повномасштабної війни відомими стали нові рейдерські захоплення підприємств, використання ситуації для посилення монопольного контролю на ринку, картельні змови для завищення збутових цін і т. п. Нова модель економічного зростання повинна мати дієві регуляторно-контролюючі інструменти і засоби не тільки не допущення, а жорсткого справедливого покарання всіх учасників, причому як з боку бізнесу, так і влади та політичних структур.

Удосконалення конкурентного середовища є важливим і невід’ємним кроком на шляху становлення нової ефективної економіки, однак її розвиток і нарощення масштабів потребує покращення ресурсної забезпеченості вітчизняних економічних агентів. Передусім це фінанси, інвестиції, технології, а також інтелектуально-кадровий капітал. Причому в сучасних умовах цифровізації роль і значимість останнього особливо посилилася. Відтак стале економічне зростання об’єктивно неможливе без збереження й ефективного використання людського потенціалу країни, у т. ч. із позиції того, що це головний ресурс для цифровізації економіки й суспільства.

Вже давно конкурентоздатність економіки ототожнюється з рівнем розвитку інновацій та технологій. Однак відповідний поступ для України все ще не характерний і причиною цього слугує відсутність повноцінної інфраструктури інноваційно-технологічної діяльності,

спроможності якої були б достатніми для інноваційно-технологічної модернізації вітчизняного національного господарства. Власне її формування і розвиток стане тим імпульсом, що забезпечить зміцнення конкурентоздатності підприємств базових і стратегічних видів економічної діяльності.

Наступний крок – досягнення належного рівня енергетичної незалежності, ефективності та ресурсощадності. Успіхи у цій сфері дозволили би повноцінно вивільнитися від більшості гібридних “оков” з боку РФ, розвинути альтернативну енергетику як окрему стратегічну галузь економіки, наростити економічну ефективність внутрішнього виробництва назагал.

У подальшому можна вже переходити і до просторово збалансованого макроекономічного зростання в Україні. Найбільш креативним та водночас ефективним тут є підхід на основі смарторієнтованого регіонального розвитку, що не лише дозволяє надати нових потужних імпульсів місцевому розвитку, але й слугує прямим шляхом до ефективізації і економічної, і соціальної сфер, дозволяє покращити якість життя місцевого населення.

Невід’ємним напрямом політики забезпечення економічного зростання в Україні має також стати гарантування високого рівня соціальної відповідальності бізнесу і суспільства в цілому, екологічної стійкості, забезпечення високого рівня якості життя. Потрібно розуміти, що повноцінна політика в цій сфері дозволяє зберегти та розвивати людський потенціал країни, без якого об’єктивно неможливі процеси розширеного суспільного відтворення національного господарства, особливо на етапі відбудови економіки у повоєнний період.

Важливо, аби згідно з визначеними кроками-реформами була вибудована етапізація впровадження моделі політики стабілізації економічного зростання в Україні, коли базисними етапами та відповідно до них стратегічними орієнтирами стають:

- викорінення системних вад функціонування та розвитку системи національного господарства (подолання системної корупції, системна детінізація економіки, деофшоризація податків);

- поетапний перехід до економічного зростання (зміцнення макроекономічної безпеки, реалізація підприємницького потенціалу, використання внутрішніх резервів, реалізація зовнішньоторговельного потенціалу);

- формування ресурсної бази довгострокового стабільного планомірного розвитку (забезпечення макрофінансової стабілізації, реалізація потенціалу іноземного інвестування).

Розуміємо також і те, що базисом поступу економіки завжди слугують галузі / види економічної діяльності, які є стратегічно важливими і є в пріоритеті розвитку держави. Нині для України це промисловість, АПК, транспорт і зв’язок, ІКТ, креативні індустрії.

Відтак важливо усвідомлювати та розуміти ті ключові системні виклики, що постали перед суб'єктами господарювання вказаних видів економічної діяльності, підбивають засади їх економічної безпеки, зміцнення конкурентоздатності й можливого переходу до розвитку.

На основі бачення викликів формується інструментарій державної політики, реалізація якого дозволить передусім мінімізувати вплив викликів і загроз, а також підсилити потенціал, стимулювати всі необхідні процеси для забезпечення розвитку пріоритетних видів економічної діяльності в Україні для реалізації їх потенціалу в системі розвитку національного господарства назагал.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Нині економіка України перебуває у стані повномасштабної війни, що об'єктивно накладає критично складні умови, труднощі й обтяження відносно збереження національного господарства назагал та формування потенціалу подальшого його відновлення на стадії вже повоєнної відбудови. Однак рано чи пізно ми все рівно перейдемо до названої відбудови і важливо розуміти конфігурацію цієї нової, значно більш досконалої та ефективної моделі державної політики макроекономічного зростання країни. Така модель має орієнтуватися на проходження її трьох доміантних етапів (із відповідними завданнями) – (1) викорінення системних вад функціонування та розвитку системи національного господарства (подолання системної корупції, системна детінізація економічних відносин, деофшоризація та збереження капіталів), (2) поетапний перехід до економічного зростання (зміцнення макроекономічної безпеки, реалізація підприємницького потенціалу, використання внутрішніх резервів, реалізація зовнішньоторговельного потенціалу) та (3) формування ресурсної бази довгострокового стабільного планомірного розвитку (забезпечення макроекономічної стабілізації, реалізація потенціалу зовнішнього інвестування). Практична площина реалізації моделі стабільного макроекономічного зростання в Україні базується на системі інструментів державної політики подолання викликів і загроз, а також реалізації потенціалу структурно-галузевих зрушень у стратегічних галузях національної економіки України, зокрема – промисловості, АПК, у сфері транспорту та зв'язку, ІКТ, у секторі креативних індустрій. Подальші дослідження у цій сфері стосуються моделювання впливу реалізації визначених інструментів державної політики на зміни у макроекономічних показниках та пропорціях національного господарства України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Тимошенко О. В., Лісковецька Т. П. Системна трансформація національної економіки України. *Бізнес Інформ*. 2020. № 1. С. 8-15.
2. Сучасні проблеми економічного розвитку України : монографія /

за ред. О. В. Ольшанської, А. О. Мельник, Т. Є. Воронкової. Київ : ТОВ «ДКС центр», 2018. 184 с.

3. Lupak R., Boiko R., Kunytska-Iliash M., Vasylytsiv T. State Management of Import Dependency and State's Economic Security Ensuring: New Approaches to Evaluating and Strategizing. *Accounting*. 2021. Vol. 7. Issue 4. P. 855-864.

4. Швець С. Внутрішні дисбаланси та економічне зростання в Україні в площині фіскально-монетарної проблеми. *Світ фінансів*. 2021. № 4(69). С. 20-38.

5. Коваленко В., Радник В. Оцінка видатків державного бюджету України в контексті їхнього впливу на економічне зростання. *Економіка та суспільство*. 2022. № 37. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1226/1181>.

6. Vasylytsiv T.G., Klipkova O.I., Lupak R.L., Mitsenko N.G., Mishchuk I.P. Monetary and financial policy of Ukraine: theoretical-empirical connections and priorities of state regulation. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. 2019. Vol. 4. № 31. P. 320-330.

7. Череп О. Г. Стимулювання інвестиційних процесів в економіці України задля підвищення її конкурентоспроможності. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2022. № 1. С. 296-300.

8. Запша Г. М., Орлова-Курилова О. В., Лімаренко С. М., Яцун А. Г. Ресурсне забезпечення ефективності стратегічного управління інноваційною інфраструктурою у формуванні конкурентних переваг та соціально-економічних гарантій в умовах глобалізації економіки. *Центральноукраїнський науковий вісник. Економічні науки*. 2021. Вип. 6 (39). С. 9-16.

9. Єфремова Н. Ф., Коваленко О. В. Економічне зростання, економічний розвиток: можливості економіки інноваційного типу. *Бізнес Інформ*. 2018. № 1. С. 14-20.

10. Федулова Л. І. Інноваційний фактор забезпечення сталого розвитку регіонів України. *Економічний вісник університету*. 2017. № 33/1. С. 62-71.

11. Скорочення ВВП та безпрецедентний дефіцит бюджету: у МВФ оцінили наслідки війни для економіки України. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/10/20/novyna/ekonomika/skorochnnyya-vvp-ta-bezprecedentnyj-deficyt-byudzhetu-mvf-oczinyly-naslidky-vijny-ekonomiky-ukrayiny>.

REFERENCES

1. Tymoshenko, O. V., Liskovetska, T. P. (2020), Systemna transformatsiia natsionalnoi ekonomiky Ukrainy, *Biznes Inform*, № 1, s. 8-15.

2. *Suchasni problemy ekonomichnoho rozvytku Ukrainy* : monohrafiia (2018), za red. O. V. Olshanskoi, A. O. Melnyk, T. Ye. Voronkovi. TOV «DKS tsentr», Kyiv, 184 s.

3. Lupak R., Boiko R., Kynytska-Iliash M. and Vasylytsiv T. (2021), State Management of Import Dependency and State's Economic Security Ensuring: New Approaches to Evaluating and Strategizing. *Accounting*, Vol. 7. Issue 4, p. 855-864.

4. Shvets S. (2021), Vnutrishni dysbalansy ta ekonomichne zrostannia v Ukraini v ploshchyni fiskalno-monetarnoi problemy. *Svit finansiv*, № 4(69), s. 20-38.

5. Kovalenko V. and Radnyk V. (2022), Otsinka vydatkiv derzhavnogo biudzhetu Ukrainy v konteksti yikhnoho vplyvu na ekonomichne zrostannia. *Ekonomika ta suspilstvo*, № 37, available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1226/1181>.

6. Vasylytsiv, T. G., Klipkova, O. I., Lupak, R. L., Mitsenko, N. G. and Mishchuk, I. P. (2019), Monetary and financial policy of Ukraine: theoretical-empirical connections and priorities of state regulation. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*, vol. 4., no 31, p. 320-330.

7. Cherep, O. H. (2022), Stymuliuвання investytsiinykh protsesiv v ekonomitsi Ukrainy zadlia pidvyshchennia yii konkurentospromozhnosti. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, № 1, s. 296-300.

8. Zapsha, H. M., Orlova-Kurylova, O. V., Limarenko, S. M. and Yatsun, A. H. (2021), Resursne zabezpechennia efektyvnosti stratehichnoho upravlinnia innovatsiinoiu infrastrukturoiu u formuvanni konkurentnykh perevah ta sotsialno-ekonomichnykh harantii v umovakh hlobalizatsii ekonomiky. *Tsentralkoukrainskyi naukovyi visnyk. Ekonomichni nauky*, vyp. 6 (39), s. 9-16.

9. Yefremova, N. F. and Kovalenko, O. V. (2018), Ekonomichne zrostannia, ekonomichni rozvytok: mozhlyvosti ekonomiky innovatsiinoho typu, *Biznes Inform*, № 1, s. 14-20.

10. Fedulova, L. I. (2017), Innovatsiyni faktor zabezpechennia staloho rozvytku rehioniv Ukrainy. *Ekonomichnyi visnyk universytetu*, № 33/1, s. 62-71.

11. Skorochennia VVP ta bezpretsedentnyi defitsyt biudzhetu: u MVF otsinyly naslidky viiny dlia ekonomiky Ukrainy, available at: <https://www.slovoidilo.ua/2022/10/20/novyna/ekonomika/skorochennya-vvp-ta-bezprecedentnyj-deficyt-byudzhetu-mvf-oczinyly-naslidky-vijny-ekonomiky-ukrayiny>.

УДК 327.39

Полякова Юлія Володимирівна, polyakova0909@gmail.com,
ORCID ID: 0000-0002-8073-6186,

д.е.н., професор, професор кафедри міжнародних економічних відносин,
Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів,
старший науковий співробітник,
ДУ “Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН
України”

Шайда Оксана Євдокимівна, shaydaoks@ukr.net,
ORCID ID: 0000-0003-1666-0436,

к.е.н., доцент, доцент кафедри підприємництва та екологічної
експертизи товарів,
Національний університет “Львівська політехніка”, м. Львів

ПУБЛІЧНА ДИПЛОМАТІЯ ЯК СУЧАСНИЙ ІНСТРУМЕНТ СТРАТЕГІЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ МІЖ ДЕРЖАВАМИ

Анотація. Стаття присвячена аналізу публічної дипломатії як сучасного інструмента стратегічної комунікації між державами, що забезпечує ефективну взаємодію на міжнародній арені. У дослідженні розглядаються сутність, завдання та основні напрями публічної дипломатії, зокрема культурної, економічної, кулінарної, спортивної, науково-освітньої, цифрової та експертної дипломатії. Особливу увагу приділено актуальним викликам, які постають перед Україною в умовах повномасштабної російської агресії, а також можливостям використання публічної дипломатії для зміцнення міжнародної підтримки, протидії інформаційним загрозам та формування позитивного іміджу держави. У статті висвітлено роль публічної дипломатії в процесі створення національного бренду України. Результати роботи демонструють, що стратегічний підхід до реалізації публічної дипломатії сприяє досягненню довгострокових цілей держави, таких як економічний розвиток, інтеграція у світову спільноту, залучення іноземних інвестицій і розширення культурного впливу. У статті також сформульовано рекомендації щодо вдосконалення практик публічної дипломатії України та визначено перспективи її подальшого розвитку в умовах глобалізації.

Ключові слова: публічна дипломатія, культурна дипломатія, економічна дипломатія, цифрова дипломатія, кулінарна дипломатія, наукова дипломатія, спортивна дипломатія, експертна дипломатія, міжнародні комунікації, міжнародний імідж, національний бренд.

Poliakova Yu. V., polyakova0909@gmail.com,
ORCID ID: 0000-0002-8073-6186,

Doctor of Economics, Professor, Professor of International Economic
Relations Department,

*Lviv University of Trade and Economics, Lviv,
State Institution "Institute of Regional Research named after M.I.
Dolishniy of the NAS of Ukraine"*

Shayda O. Y., shaydaoks@ukr.net,

ORCID ID: 0000-0003-1666-0436,

*PhD, Assistant professor, Assistant professor of Department of
Entrepreneurship and Environmental Examination of Goods,
Lviv Polytechnic National University, Lviv*

PUBLIC DIPLOMACY AS A MODERN TOOL OF STRATEGIC COMMUNICATION BETWEEN STATES

Abstract. *The article is dedicated to the analysis of public diplomacy as a modern tool of strategic communication between states worldwide, ensuring effective interaction on the international stage. The study examines approaches to defining the concept, essence, tasks, priorities, and main directions of contemporary public diplomacy. Particular attention is paid to the role of public diplomacy in Ukraine, which is implemented within the framework of the state-level Strategy of Public Diplomacy of Ukraine. Key characteristics of Ukraine's positioning on the international level are highlighted. It is emphasized that public diplomacy serves as a soft power tool and encompasses areas such as cultural, economic, expert, culinary, scientific-educational, sports, and digital diplomacy, among others. Special attention is given to the current challenges Ukraine faces amid the full-scale Russian aggression and the opportunities to leverage public diplomacy to strengthen international support, counter informational threats, and shape a positive image of the state. The article also highlights the role of public diplomacy in the process of creating Ukraine's national brand. It covers initiatives such as the ceremonial event "Honorary Ambassador of Ukraine," which recognizes individuals and teams that make significant contributions to strengthening the country's international image and support through their expertise, influence, and professional knowledge. The study's findings demonstrate that a strategic approach to the implementation of public diplomacy contributes to achieving the state's long-term goals, such as economic development, integration into the global community, enhancement of competitiveness, attraction of foreign investments, realization of export potential, and expansion of cultural influence. The article also provides recommendations for improving Ukraine's public diplomacy practices and identifies prospects for its further development in the context of globalization.*

Key words: public diplomacy, cultural diplomacy, economic diplomacy, digital diplomacy, culinary diplomacy, scientific diplomacy, sports diplomacy, expert diplomacy, international communications, international image, national brand.

JEL Classification: F51

DOI: <https://doi.org/10.32782/1563-3950-2025-5-7>

Постановка проблеми. Сучасні масштаби активізації глобалізаційних процесів сприяють зростанню ролі стратегічних комунікацій, діалогу на міжнародному рівні та урізноманітненню застосовуваних принципів і завдань міжкультурного спілкування. Інтенсивність міжнародної комунікації обумовлює актуальність пошуку конкурентних інструментів розвитку країн та засад реалізації комплексу міжнародних відносин. Беручи до уваги вищенаведене, зростає роль мобільних адаптивних інструментів та рівень ефективності інструментів м'якого впливу на сформовану систему міжнародних відносин завдяки просуванню позитивного іміджу країни, що базується на привабливості системи цінностей та спадщини нації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання визначення ролі публічної дипломатії у можливостях налагодження ефективної міжнародної комунікації країн розглядаються у наукових публікаціях багатьох вітчизняних вчених. Дослідженню значення публічної дипломатії у забезпеченні національних інтересів держави приділяють увагу Є. Перебийніс [1], М. Павлюх та С. Кушней [2], які наголошують на тому, що ця дипломатія є одним із основних трендів у сучасних політичних відносинах. О. Зубчик та Ю. Рубан розглядають можливості економічної дипломатії впливати на конкурентоспроможність держави [3]. Актуальні завдання публічної дипломатії України під час широкомасштабної російсько-української війни досліджує Д. Заєць [4].

Мета статті – аналіз основних складових публічної дипломатії та висвітлення практичних аспектів реалізації її цілей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Науковці пропонують різні підходи до розуміння публічної дипломатії, зокрема як: вплив на сприйняття мешканцями інших держав політики певної країни, формування громадської думки в межах іноземних держав, комунікація з іноземною аудиторією для ознайомлення з національними ідеями, ідеалами, цінностями, політикою та, як результат, запобігання непорозуміння у відносинах із цією країною. Також публічна дипломатія розкривається у проведенні низки різних заходів, спрямованих на формування у населення інших країн позитивного ставлення до країни. Шляхом використання публічної дипломатії не просто створюється послання, яке слід донести до іноземної аудиторії, але й аналізується те, яким чином послання інтерпретується в іншій країні. Очевидно, що спільно з інструментами переконання активно використовуються інструменти діалогу.

Публічна дипломатія вважається ваговою складовою сучасних стратегічних комунікацій, що характеризується як комунікативно–інформаційні дії державного рівня для реагування на існуючі або нові проблеми у системі міжнародних відносин. Метою публічної дипломатії є просування національних інтересів і зміцнення національної безпеки

шляхом порозуміння, інформування та впливу на закордонні аудиторії [5].

Сьогодні концепція публічної дипломатії виконує наступні завдання: формування відносин із громадами, громадськими та професійними об'єднаннями, засобами масової інформації, передусім закордонними; координація, підтримка та фінансування проектів популяризації іміджу. В Україні схвалено Стратегію публічної дипломатії України на період 2021-2025 рр. Цей документ визначає [6]: основні підходи та сутність публічної дипломатії; внутрішнє та зовнішнє оточення; мету, завдання та стратегічні цілі публічної дипломатії; позиціонування України: бренд Ukraine NOW та базові повідомлення; цільові аудиторії, інструменти та канали публічної дипломатії; географічні напрями та пріоритети; ресурсне забезпечення; співпрацю та координацію з іншими інституціями.

На практиці публічна дипломатія тісно пов'язана з формуванням та підтримкою національного бренду країни. У контексті сказаного вона спрямована на створення та зовнішню проекцію ідентичності та іміджу країни та досягнення економічних цілей, зокрема залучення іноземних інвестицій, технологій, туристів; зростання обсягів зовнішньої торгівлі; приваблення талантів і робочої сили; посилення культурної присутності у світовій спільноті. В економічному аспекті публічна дипломатія має довгостроковий наслідок, коли її результатом стає формування привабливої економічної моделі розвитку співробітництва з іноземними країнами.

Національним візуальним брендом України є UkraineNow як важливий інструмент публічної дипломатії для презентації держави на світовому рівні. Він також вважається парасольковим брендом, придатним для подальшого розвитку та використання в межах діяльності компаній із різних напрямів та пріоритетів.

Водночас, окрім єдиного візуального бренду, доцільно правильно використовувати спільні характеристики та наративи для позиціонування України на міжнародній арені, які обґрунтовувалися у процесі стратегічних і креативних сесій із фахівцями та експертами з різних сфер (рис. 1).

З початку повномасштабного вторгнення росії в Україну була реалізована значна кількість проектів, творчих ініціатив, громадських акцій, спрямованих на підтримку іміджу Української держави у світі, а також на залучення міжнародної підтримки у боротьбі з агресором. Серед основних інструментів публічної дипломатії використовуються наступні: організація спеціальних подій, переговори, неформальні домовленості, участь у роботі міжнародних економічних організацій, реалізація спільних економічних та культурних програм, контакти з офіційними особами, діловими колами та представниками громадськості [7].

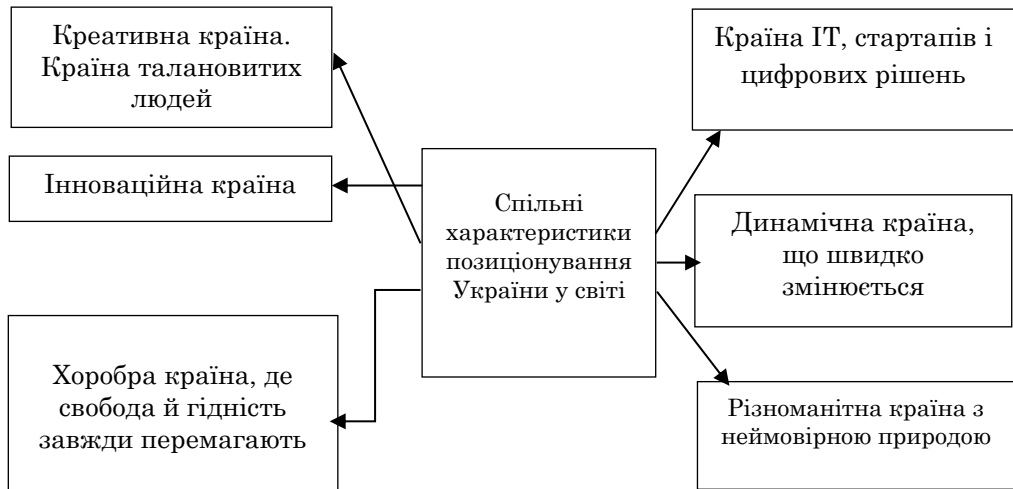

Рис. 1. Спільні характеристики для позиціонування України на міжнародному ринку

Джерело: авторська розробка

Публічна дипломатія є інструментом м'якої сили та охоплює такі напрями: культурна, економічна, експертна, кулінарна, науково-освітня, спортивна, цифрова дипломатія тощо.

Культурна дипломатія сприяє обміну ідеями, інформацією, творами мистецтва та іншими культурними компонентами між державами та народами і характеризується низкою переваг у процесі формування іміджу держави. По-перше, дозволяє продемонструвати багатство і різноманітність культурного спадку країни. По-друге, допомагає збудувати позитивне сприйняття країни в міжнародному співтоваристві. По-третє, створює можливості для встановлення контактів та взаєморозуміння між націями, що сприяє розвитку дружніх відносин та ефективній співпраці [8].

Сутність *економічної дипломатії* розкривається у сукупності організаційно-правових інструментів та заходів у зовнішньоекономічній сфері та скоординованій взаємодії державних і недержавних структур для сприяння сталого розвитку країни, забезпечення її економічної безпеки, особливо в глобалізаційних умовах [9, с. 8].

Економічна дипломатія як механізм публічного управління є важливим засобом посилення конкурентоспроможності країн в умовах бурхливого розвитку глобалізаційних процесів та пов'язаних із цим непростих викликів для міжнародного середовища. Вона сприяє активізації міждержавних торговельно-економічних відносин, розширенню ринків збуту вітчизняної продукції на світовому ринку, залученню іноземних інвестицій, посиленню міжнародного

інноваційно–технологічного співробітництва, поглибленню економічної інтеграції та багатостороннього співробітництва з міжнародними організаціями, що координують діяльність у сфері міжнародних економічних відносин. Економічна дипломатія стимулює розвиток міждержавного партнерства та дозволяє використовувати переговори, економічні засоби, процедури арбітражу для вирішення конфліктів та забезпечення стабільності міжнародної системи. Засобами економічної дипломатії України забезпечується посилення та підтримка українського експорту через діяльність Управління підтримки експортерів при Міністерстві закордонних справ України та Офісу з розвитку підприємництва та експорту. Серед ключових інструментів, які використовуються, – платформа NAZOVNI, а також портал Дія.Бізнес, який надає широкий спектр послуг для експортерів. Ці послуги охоплюють аналітику зовнішніх ринків, освітні програми, консалтингову підтримку, пошук іноземних партнерів, а також можливості отримання грантів від державних і донорських організацій.

Конкурентні переваги цифрової дипломатії в епоху цифровізації дозволяють перевести значну кількість проектів публічної дипломатії у віртуальний формат. Істотною перевагою проектів у цифровій сфері стає низький рівень фінансових затрат на їх організацію та проведення, але водночас ефективність проектів може навіть зрости, адже аудиторія і масштаб покриття у мережі в рази більші, ніж у реальному житті [10, с. 144]. Використовуючи ресурси цифрової дипломатії, Україна розвивала тематичні онлайн-кампанії у соціальних мережах, такі як, до прикладу, #StandWithUkraine, і змогла таким чином привернути увагу мільйонів людей до війни в Україні. Мобільний додаток “Дія” став не лише інструментом для українців, але й демонстрацією цифрової спроможності України та символом її інноваційності.

Кулінарна дипломатія залишається інструментом і джерелом міжнародного співробітництва, підходом до взаєморозуміння та співпраці і ґрунтується на трьох засадах – приватна кулінарна дипломатія, гастродипломатія і громадська кулінарна дипломатія. Разом ці складові кулінарної дипломатії дозволяють досягнути спільної мети – сприяння налагодженню зв'язків між країнами, активізації взаємодії між громадськістю різних країн [11, с. 40]. Для України важливою культурною перемогою, яка не лише захищає українську ідентичність, а й підвищує інтерес до української кухні у світі, стало включення українського борщу до списку нематеріальної спадщини ЮНЕСКО у 2022 р.

Спорт у сучасному світі став явищем глобального масштабу, що інтегрує людей різних вікових груп, національностей, релігій і поглядів. Також спорт є засобом представництва, що забезпечує імідж країни, сприяючи реалізації її інтересів на міжнародному рівні. Відповідно, увага сучасних зовнішньополітичних концепцій фокусується на тому,

як і чому уряди мають використовувати спортивні ресурси, щоб підкріплювати успіх традиційної дипломатії, адже спорт став важливим інструментом формування позитивного сприйняття країни на міжнародній арені, надання їй підтримки у процесі вирішення складних зовнішньополітичних проблем [12, с. 154]. У контексті вітчизняної спортивної дипломатії можна згадати участь паралімпійської збірної України у Пекінській Паралімпіаді у 2022 р. Незважаючи на виклики війни, Україна посіла друге місце за загальною кількістю медалей, продемонструвавши незламність і силу духу українських спортсменів.

Поняття *наукової дипломатії* трактують як складову публічної дипломатії, коли наука і наукова співпраця сприяють налагодженню міждержавних відносин на різних рівнях, підвищують імідж країни в світі, допомагають просувати бренд країнам і виступають напрямом поліпшення міжнародних діалогів і способами пошуку вирішення проблем і викликів різного походження [13, с. 90].

Експертна дипломатія – це цілеспрямована робота офіційних інституцій, пов'язаних із виробленням та реалізацією зовнішньої політики, з представниками експертного середовища (окремими експертами та мережами, державними та недержавними аналітичними центрами, їх національними та міжнародними об'єднаннями, профільними академічними та дослідницькими закладами, дорадчими та експертними радами тощо) через формальні та неформальні канали всередині країни та за кордоном для досягнення зовнішньополітичних цілей країни.

У світовій практиці *публічна дипломатія* набуває популярності для формування і підтримки позитивного іміджу країн у міжнародному середовищі, зростання рівня обізнаності про саму країну та її досягнення, а також для налагодження ефективного дво- та багатостороннього співробітництва. Роль публічної дипломатії поступово трансформувалася відповідно до дії впливу зовнішніх чинників, поточної міжнародної ситуації та чинних стратегій розвитку країн світу. Успіх втілення стратегії публічної дипломатії передбачає виважений підхід до планування та реалізації проєктів і окремих заходів.

Аналізуючи сутність публічної дипломатії України в умовах повномасштабної війни, можна відзначити, що її основними завданнями є формування іміджу нашої держави як незламної духом країни, яка протистоїть переважаючому за всіма кількісними характеристиками військової могутності загарбнику, демонстрація іноземній аудиторії прагнень українського суспільства зберегти свою незалежність та національну ідентичність, залучення все більшої міжнародної підтримки у боротьбі з російським агресором. Публічна дипломатія України повинна знайти дієві засоби ефективного

спілкування з іноземною аудиторією, підвищуючи впливовість своїх аргументів.

Варто додати, що наприкінці грудня 2024 року Міністерство закордонних справ України провело урочисту церемонію нагородження “Почесний амбасадор України 2024”. Воля до перемоги” та відзначило внесок найвидатніших особистостей та команд у зміцнення позицій України на світовій арені. В такий спосіб уже другий рік поспіль МЗС України відзначило людей та команди, які завдяки своєму досвіду, впливу та професійним знанням зробили внесок у зміцнення міжнародної підтримки України та створення її позитивного іміджу у світі. Нагородження Почесних амбасадорів України відбулося в номінаціях за основними напрямками публічної дипломатії: експертній, спортивній, кулінарній, науково–освітній, культурній, цифровій та економічній дипломатії, а також у номінації “Справа життя”. Цього року глава МЗС також започаткував нову особливу відзнаку в номінації “Воля до перемоги”. Номінантами відзнаки “Почесний амбасадор” стали Наріман Джелал (Почесний амбасадор у сфері експертної дипломатії), Паралімпійська збірна України (Почесний амбасадор у сфері спортивної дипломатії), Маріанна Душар (Почесний амбасадор у сфері кулінарної дипломатії), Ірина Матяш (Почесний амбасадор у сфері науково-освітньої дипломатії), Андрій Різоль (Почесний амбасадор у сфері культурної дипломатії), Команда GSC Game World – розробники гри S.T.A.L.K.E.R. 2: Heart of Chornobyl (Почесний амбасадор у сфері цифрової дипломатії), компанія “Нова Пошта” (Почесний амбасадор у сфері економічної дипломатії), Богдан Гаврилишин (номінація “Справа життя”) та Максим Буткевич (номінація “Воля до перемоги”).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Аналіз ролі публічної дипломатії як сучасного інструмента стратегічної комунікації між державами засвідчує її значущість у забезпеченні ефективних міжнародних відносин. В умовах глобалізації, коли інтеграція між країнами досягає нових рівнів, публічна дипломатія виступає універсальним механізмом формування та проєкції позитивного міжнародного іміджу держави. Вона сприяє просуванню національних інтересів, забезпеченню безпеки, економічному розвитку та культурному обміну.

Україна, яка стикається із зовнішніми викликами, такими як російська агресія, зуміла мобілізувати інструменти публічної дипломатії для протидії деструктивним інформаційним кампаніям, зміцнення свого міжнародного авторитету та залучення глобальної підтримки. Це стало можливим завдяки впровадженню комплексного підходу до публічної дипломатії, що охоплює різні її напрями: культурну, економічну, наукову, спортивну, кулінарну та цифрову дипломатію. Зокрема, вагомим досягненням є розвиток бренду UkraineNow, що слугує інструментом послідовного позиціонування

України як сучасної, інноваційної та стійкої держави. Водночас важливими є не лише інструменти створення позитивного іміджу, а й розуміння аудиторій, на які спрямовані дипломатичні зусилля, що дозволяє адаптувати комунікаційні стратегії до культурного та соціального контексту. Висновки щодо публічної дипломатії свідчать про її довготривалий вплив на міжнародне середовище. Ефективність залежить від комплексності підходів, координації дій державних і недержавних акторів та використання інноваційних рішень, зокрема цифрових.

ЛІТЕРАТУРА

1. Перебийніс Є. Роль та місце публічної дипломатії у забезпеченні національних інтересів держави. *Україна дипломатична*. 2013. Вип. 14. С. 915-925.

2. Павлюх М. В., Кушней С. Р. Публічна дипломатія як тренд у сучасних політичних відносинах: процеси трансформації. *Політичне життя*. 2022. № 4. С. 122-127.

3. Зубчик О., Рубан Ю. Економічна дипломатія як механізм публічного управління конкурентоспроможністю держави в контексті національної безпеки України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Національна безпека*. 2024. Вип. 1(1). С. 19-25.

4. Заець Д. Стан та перспективи розвитку публічної дипломатії України під час широкомасштабної російсько-української війни. *Філософія та політологія в контексті сучасної культури*. 2024. Вип. 16(1). С. 180-187.

5. Черненко Т. В. Стан впровадження публічної дипломатії як складової системи стратегічних комунікацій. Офіційний сайт Національного інституту стратегічних досліджень. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-12/az-publiclna-diplomatiya_chernenko_20122021.pdf.

6. Стратегія публічної дипломатії МЗС України 2021-2025. Офіційний сайт Міністерства закордонних справ України. URL: <https://mfa.gov.ua>.

7. Юрченко О. А. Публічна дипломатія як форма міжнародних комунікацій, її роль у формуванні іміджу України. *Економіка та суспільство*. 2024. Вип. 64. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/4339/4265>.

8. Руднева А. О., Мальована Ю. Г., Арсенюк М. С. Культурна дипломатія як інструмент формування іміджу країни. *Регіональні студії*. 2024. №37. С. 63-67.

9. Шаров О. М. Економічна дипломатія: основи, проблеми та перспективи : монографія. Національний інститут стратегічних досліджень. Київ : НІСД, 2019. 560 с.

10. Сегеда О. О. Цифрова дипломатія України як елемент нової публічної дипломатії. *Науковий журнал "Політикус"*. 2020. Вип. 3. С. 139-147.

11. Романюк Н. Кулінарна дипломатія як інструмент міжнародної взаємодії. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2022. №1(12). С. 30-44.

12. Філіппова Ю. В. Спортивна дипломатія: сутнісне значення, виклики і перспективи для України. *Науковий журнал "Політикус"*. 2020. Вип. 3. С. 153-158.

13. Атаманенко А., Мартинюк Н. Наукова дипломатія у глобалізованому світі: концептуалізація явища. *Acta de Historia & Politica: Saeculum XXI*. 2022. №4. С. 88-97.

REFERENCES

1. Perebyinis, Ye. (2013), Rol ta mistse publichnoi dyplomatii u zabezpechenni natsionalnykh interesiv derzhavy. *Ukraina dyplomatychna*, vol. 13, pp. 915-925.

2. Pavliukh, M. V. and Kushnei, S. R. (2022), Publichna dyplomatiia yak trend u suchasnykh politychnykh vidnosynakh: protsesy transformatsii. *Politychne zhyttia*, vol. 4, pp. 122-127.

3. Zubchuk O. and Ruban Yu. (2024), Ekonomichna dyplomatiia yak mekhanizm publichnoho upravlinnia konkurentospromozhnistiu derzhavy v konteksti natsionalnoi bezpeky Ukrainy. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Natsionalna bezpeka*, vol. 1, pp. 19-25.

4. Zaiets D. (2024), Stan ta perspektyvy rozvytku publichnoi dyplomatii Ukrainy pid chas shyrokomasshtabnoi rosiisko-ukrainskoi viiny. *Filosofii ta politolohiia v konteksti suchasnoi kultury*, vol. 16(1), pp. 180-187.

5. Chernenko, T. V. Stan vprovadzhennia publichnoi dyplomatii yak skladovoi systemy stratehichnykh komunikatsii. *Ofitsiyni sait Natsionalnoho instytutu stratehichnykh doslidzhen*, available at: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-12/az-publichna-diplomatiya_chernenko_20122021.pdf.

6. Stratehiia publichnoi dyplomatii MZS Ukrainy 2021-2025, *Ofitsiyni sait Ministerstva zakordonnykh sprav Ukrainy*, available at: <https://mfa.gov.ua>.

7. Yurchenko, O. A. Publichna dyplomatiia yak forma mizhnarodnykh komunikatsii, yii rol u formuvanni imidzhu Ukrainy. *Ekonomika ta*

suspilstvo, Vol. 64, available at:
<https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/4339/4265>.

8. Rudnieva, A. O., Malovana, Yu. H. and Arseniuk, M. S. (2024), *Kulturna dyplomatiia yak instrument formuvannia imidzhu krainy. Rehionalni studii*, vol. 37, pp. 63-67.

9. Sharov, O. M. (2019), *Ekonomichna dyplomatiia: osnovy, problemy ta perspektyvy : monohrafiia*. National Institute for Strategic Studies. NISD, Kyiv, pp. 560.

10. Sehed, O. O. (2020), *Tsyfrova dyplomatiia Ukrainy yak element novoi publichnoi dyplomatii. Naukovyi zhurnal "Politykus"*, vol. 3, pp. 139-147.

11. Romaniuk N. (2022), *Kulinarna dyplomatiia yak instrument mizhnarodnoi vzaiemodii. Mizhnarodni vidnosyny, suspilni komunikatsii ta rehionalni studii*, vol. 1(12), pp. 30-44.

12. Filippova, Yu. V. (2020), *Sportyvna dyplomatiia: sutnisne znachennia, vyklyky i perspektyvy dlia Ukrainy. Naukovyi zhurnal "Politykus"*, vol. 3, pp. 153-158.

13. Atamanenko A. and Martyniuk N. (2022), *Naukova dyplomatiia u hlobalizovanomu sviti: kontseptualizatsiia yavlyshcha. Acta de Historia & Politica: Saeculum XXI*, vol. 4, pp. 88-97.

УДК: 08.01.04.330.332(447.82)

Шевчик Богдан Михайлович, bmshevchyk@gmail.com,
ORCID ID: 0000-0002-0004-325X,

д.е.н., професор, професор кафедри економіки,

Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів,

Свінцов Олександр Миколайович, irene_s11@hotmail.com,

д.е.н., професор, професор кафедри економіки та менеджменту,

Дрогобицький державний педагогічний університет ім. І. Франка,
м. Дрогобич

НООЕКОНОМІКА УКРАЇНИ: СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ПРОЕКТ ІСТОРИЧНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

Анотація. Досліджуються перспективи становлення нооекономіки як парадигмального проекту ідеаційного типу культури в умовах сучасної України. Розглядається соціокультурний контекст економічних трансформацій, зокрема: діалектика атрактивних начал культурного простору формування аксіологічної основи економічного мислення; природа дисипації пасіонарності та негентропійної активності у дихотомічному континуумі соціокультурної динаміки; онтологічний принцип інтелегібельного проектування інституціонально-економічних модальностей отекстовлення фільтром свідомості спресованих сенсів семантичного вакууму; техніко-технологічний детермінізм нульових граничних витрат матеріального виробництва як умова згортання еквівалентно-мінового простору профанного часу і натомість розгортання простору символічного обміну сакрального часу ідеаційного типу культурної ментальності. Аналізуються соціокультурні модифікації стратегій “випереджувального розвитку” “переваг відсталості” як чинники діагностики становлення нооекономіки. Україна розглядається як час, місце і середовище утворення і поширення нооекономіки та рушійної сили її формування – когнітаріату як меритократичного класу суспільства ідеаційної культури та цивілізації софійної совісті.

Ключові слова: нооекономіка, когнітаріат, парадигма, патерн, гонія, ургія, семантичний вакуум, “чорний лебідь”, “летючі гуси”, ідеаційна культура, чуттєва культура, тріалектика, атрактивність, онтологічна новизна.

Shevchyk B. M., bmshevchyk@gmail.com,

ORCID ID: 0000-0002-0004-325X,

Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of Economics,
Lviv Trade and Economics University, Lviv,

Svintsov O. M., irene_s11@hotmail.com,

Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of Economics
and Management,

Drohobych State Pedagogical University named after I. Franko, Drohobych

NOOECONOMICS OF UKRAINE: A SOCIO-CULTURAL PROJECT OF HISTORICAL PURPOSE

Abstract. *The prospects for the formation of nooeconomies as a paradigmatic project of an ideational type of culture in the conditions of modern Ukraine are investigated. The socio-cultural context of economic transformations is considered, in particular: the dialectic of attractive principles of the cultural space of the formation of the axiological basis of economic thinking; the nature of the dissipation of passionarity and non-gentropic activity in the dichotomous continuum of socio-cultural dynamics; the ontological principle of intelligible projectism of institutional-economic modalities of textualization of compressed meanings of the semantic vacuum by the filter of consciousness; the technical and technological determinism of zero marginal costs of material production as a condition for the collapse of the equivalent-minor space of profane time and, instead, the expansion of the space of symbolic exchange of sacred time of the ideational type of cultural mentality. The socio-cultural modifications of the strategies of “advantageous development” and “advantages of backwardness” are analyzed as factors for the diagnosis of the formation of the nooeconomy. Ukraine is considered as the time, place and environment of the formation and spread of the nooeconomy and the driving force of its formation – the cognitariat as a meritocratic class of the society of ideational culture and the civilization of the Sophian conscience.*

Keywords: nooeconomy, cognitariat, paradigm, pattern, gony, ury, semantic vacuum, “black swan”, “flying geese”, ideational culture, sensual culture, trialectics, attractiveness, ontological novelty.

JEL Classification: A13, B49, O39, P16, P49, Z10

DOI: <https://doi.org/10.32782/1563-3950-2025-5-8>

Постановка проблеми. Екзистенційні виклики постають наслідками екзистенційної втоми, пов'язаної з відсутністю парадигмально-онтологічного проекту розвитку, під впливом якого пасіонарність конституюється у соборну синергію волі. Якщо ворог приходить через недбальство вчителя і священника, то криза вибухає через неуцтво економістів, які вирішили, що вони тільки математики, забувши, що вони, передусім, – соціальні філософи, тобто ті, хто першими бачать істину на когнітивному горизонті буття.

Історія – це буття у каузальному покривалі часу, де усе існуюче має сенс. Під цим кутом зору кожен імпульс страждання є різновидом моральної інвестиції, кожна подія причинно обумовлена та аксіологічно проєктивна. Каузальний детермінізм майбутнього обумовлений онтологією волі до ідеалу, а континуальною темпоральністю руху цієї волі є культура. Економіка – це прикладна сфера культури у транзитивній еквівалентності опредметнених аксіологічних змістів. Оскільки культура є ціннісною протяжністю сенсів, а економіка є

остаточним способом перетворення сенсів у буття через еквівалентний обмін, то інтегральна воля до ідеалу, ініційована у культурі і опрідметнювана через економіку, є динамічним процесом як безконечного становлення, так і циклічної есхатології духовної активності у творчості і свободі. А це дає право говорити про онтологію призначення наділеного свідомістю живого в аксіологічній темпоральності історії, зокрема про місце і роль України у часі і безконечності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічною базою дослідження слугували: концепція політичної нооекономіки А. Гальчинського [2], концепція софійності ціннісно-смыслового універсуму культури і духовності С. Кримського [6], концепція реактуалізації патерна сакрального часу у структурі символічного обміну економіки майбутнього О. Воронюка [1], ідея інтелектуального вмісту патерна влади Е. Тоффлера [9], концепт персоніфікованої істини духовної творчості у культурі Р. Тагора [8], атрактивний вимір інсайдерства нових комбінацій в еволюційній парадигмі економіки Дж. Шумпетера [10].

Метою даного дослідження є теоретико-методологічне обґрунтування перспектив становлення нооекономіки України як ідеаційного соціокультурного проекту, результатом якого буде поява нового типу меритократії — когнітаріату.

Виклад основного матеріалу.

1) Ентропійний детермінізм соціокультурних флуктуацій економічних систем.

Економічну систему звично розглядають як спосіб організації господарювання у формі скоординованої множинності механізмів та інституцій забезпечення виробництва, обміну, споживання, розподілу, привласнення і відтворення суспільства через рух вартості і доходів. Історія економіки малює оптимістичну картину невинного прогресу ідеї добробуту, наростаючої еволюції від нижчих форм до вищих, від нужди необхідності до надлишку споживчого вибору, від кам'яної сокири рікардіанського палеоантропа до сучасних цифрових технологій та штучного інтелекту. Але злидні нікуди не діваються і навіть суспільства масового споживання не можуть здолати екзистенційну прірву свого страждання. Ринок став місцем нормативного ідеалу утилітарної справедливості, але ні економіка послуг не забезпечила тотальної інклюзивності, ні економіка вражень не здолала нігілізму світогляду “білого комірця”. Ідея прогресу замовчує та ігнорує реальність іманентного занепаду. Суть проблеми полягає в тому, що людина є альфою та омегою усіх економічних процесів. Усі економічні показники суспільного багатства є не апріорно-довершеними аксіологічно-ціннісними у собі фактами, а лише попереднім нагромадженням передумов можливості людського щастя. Граничним

показником знецінення усіх економічних активів було і залишається страждання людини. Тіньовим боком економічних відносин залишається душа людини. Діалектичний закон кількісного нагромадження дає неочікувані якісні зміни; ігнорувати далі “чорних лебедів” латентних екстерналій стає небезпечно, особливо у сучасному тісно інтегрованому світі. А це означає, що сучасний економіст-теоретик повинен мати набагато ширший когнітивний горизонт, ніж його попередник індустріальної доби.

Справа в тому, що дослідникові, який вивчає суспільство, маючи справу з цифрами (а саме таким є економіст-теоретик), дуже важко відстежувати той тіньовий бік життя людей, який передує і який зумовлює кількісні детермінізми мінових трансакцій. Цей “тіньовий бік” і є місцем “вирію чорних лебедів”, які обвалюють прораховані стратегії фондових спекуляцій, множать на нуль проекти прибутковості інноваційно-інженерних технологій та маркетингово-комерційних маніпуляцій. “Чорні лебеді” раптово стають зловтішною економічною реальністю зневаженої позаекономічної причинності. Кожне страждання – це наслідок неуцтва, навіть у випадку фаталізму.

Латентну каузальність економічних явищ дозволяє виявляти ширший когнітивний контекст, який і виступає джерелом прихованої причинності неочікуваних результатів і тоді траєкторія відхилення між задумом і результатом принаймні матиме задовільне пояснення. Таким “ширшим контекстом” економічної дійсності виступає культура.

У найзагальнішому розумінні культура і є формою відтворення суспільства: антропогенною реальністю понад біосферну даність; людиновимірний світ людського буття – “друга природа”. Кожне суспільство є живою відкритою системою, котра існує у просторі і часі, забезпечуючи власне відтворення шляхом фіксації гомеостазу через позитивний метаболізм, коли обсяг поглинання речовини, енергії та інформації перевищує експорт ентропії – відходів життєдіяльності системи. Культура – це операційна система гомеостазу. А оскільки економічна діяльність – це триб буття в умовах світу як дефіциту, то кожна економічна система є явищем культурного життя. І оскільки кожна культура унікальна, то кожна економічна система – особлива, хоча усі підручники з економіки написані переважно однаково.

Щоб зрозуміти відмінності у функціонуванні економічних систем, треба розкрити таємниці національної культури. І перша найпоширеніша помилка полягає у трактуванні дослідниками культури як статичної системи: сукупності міфів і ритуалів, легенд і звичаїв, оповідань та обрядовості, текстів та алгоритмів ціннісно-усталених конструкцій відтворення суспільної системи, де мімезис прогресивних технологій відповідає цілям утилітарної адаптації в уніфікуючому континуумі урбаністичної одноманітності світу. Насправді культура – це динамічна система. А це означає, що

соціокультурна система повинна являти собою атрактивно-дихотомічний континуум руху енергетичних потоків в аксіологічно-біполярному просторі. Цей рух відбувається у режимі циклічного відтворення ресурсами етнокультурної традиції у діапазоні антропогенної сукцесії. А оскільки суспільство є живою відкритою системою, то кожна хвиля циклу протікає в ентропійно-дисипативному режимі власного відтворення, коли кожен наступний акт оперує меншим енергетичним бюджетом, ніж попередній. Так система прямує до свого кінця. Проте, якщо система – не просто живий організм, а носій свідомості, то вона здатна реалізувати негентропійну функцію – маніфестувати чин резистентності волі до безсмертя не через інстинкт, а через свободу і творчість. Економіка і є діяльністю негентропійного зусилля у матеріальній сфері існування.

Біполярний дуалізм атрактивних начал культури дозволяє нам стверджувати про наявність двох полюсів аксіологічної спрямованості екзистенційних змістів людської діяльності: екстравертна орієнтованість атрактора чуттєвої культури та інтровертна спрямованість атрактора ідеаційної культури. А це означає, що існують два сутнісні виміри економічної активності: зовнішня праксеологічна спрямованість зміни світу через застосування машин для поліпшення гедоністичного комфорту суспільства споживання; внутрішня аксіологічна спрямованість доцільної зміни станів свідомості для розв'язування екзистенційних суперечностей та розширення горизонтів есенціальності свободи духовної творчості у вимірах абсолютизації нормативного ідеалу добра, естетичного ідеалу краси та когнітивного ідеалу істини. А це означає, що існують два типи економічних систем: 1) капіталізм ринкової економіки чуттєвої культури; 2) нооекономіка символічного обміну ідеаційної культури.

Процес соціокультурної динаміки являє собою почергову зміну циклів чуттєвої та ідеаційної культури у статусах домінуючої, тобто такої, яка задає взірці, стандарти, норми, патерни і наративи форм і способів праксеологічного відтворення та аксіологічного оцінювання, кристалізуючи потенціал волі до життя у передбачуваних модусах соціальних інститутів. Цикли чуттєвої та ідеаційної культури змінюють один одного у потоці історичного часу: Античність – це минулий період домінування чуттєвої культури; Середньовіччя – ідеаційної; від Ренесансу до наших днів – сучасний період домінування чуттєвої культури. Початок ХХІ ст. – це перехідний етап становлення нового типу ідеаційної культури, так званого “постіндустріального Середньовіччя”. Механізм соціокультурних флуктуацій здійснюється шляхом реалізації негентропійної функції духа (інтелігібельно спрямованої волі до життя) понад косність детермінізму гомеостазу соціально-економічних систем, що характеризується наявністю інституцій-“мушель” легітимізованої екстракції ренти “креольськими”

елітами через ентропійні патерни “пастки бідності”, “ресурсного прокляття”, “загадки капіталу”, “Малтусового кумівства”, “вбивства переможця”, “залізного закону олігархії”, “глухого кута”, “обмеженого доступу”, “нігілістичного опортунізму” тощо. Соціокультурна флуктуація домінуючого типу культури відбувається в межах тріалектичної патернальної конфігурації: α -організаційного патерна \rightarrow β -посилювального патерна \rightarrow γ -гомеостатичного патерна. Синергія тріалектичних патернальних конфігурацій наскрізно реалізується у квадровій структурі соціально-економічної системи, де кожен вищий рівень слугує атрактивним осередком активізації трансформацій для нижчого рівня. Квадрова структура включає: 1) мікрорівень базових патернальних бізнес-триад; 2) мезорівень патерна влади; 3) макрорівень соціокультурної динаміки; 4) мегарівень цивілізаційних домінант.

Альфа-патерн вважається організаційним тому, що включає особливий ґатунок суб'єктів-носіїв когнітологічних здібностей, які: 1) на мікрорівні виступають в якості шумпетерівських інсайдерів нових комбінацій та, відповідно, ініціаторів творчих деструкцій, а отже – смертельних ворогів креольських еліт, які привласнюють ренту і квазіренту з відтворення порочних кіл “пасток бідності” та “ресурсних проклять” в гомеостатичному режимі “оптимуму Парето”; 2) на мезорівні виступають авторами інноваційно-парадигмального проекту політичної реалізації ідеї соціальної справедливості ресурсами влади і закону, що закріплюється в економічних інститутах розподілу вартості і доходів; 3) на макрорівні виступають авторами альтернативного парадигмального проекту інтерпретації місця і ролі людини у структурі світу: конструктивності простору і екзистенції часу у вимірах вічності і безконечності шляхом інноваційної пропозиції способів зняття онтологічної суперечності між буттям і небуттям у дихотомічно-атрактивному континуумі культури; 4) на мегарівні виступають творцями сенсів досяжної досконалості реальності ідеального у безконечному майбутньому через красу завойованого безсмертя в остаточності свободи Вічної Людини.

Бета-патерн вважається посилювальним тому, що включає тип персоніфікованої аксіологічно оформленої суб'єктності: 1) на мікрорівні як шумпетерівський “ефор ринку” – банкір, ключова ланка потоку позичкового капіталу, що забезпечує нову купівельну спроможність суб'єкта інноваційно-підприємницької ініціативи; 2) на мезорівні – власник фондів активів, які конвертуються у ресурс влади політичних систем відкритого чи закритого доступу, відповідно, інклюзивних та екстрактивних економічних інститутів; 3) на макрорівні – пасіонарій-активіст, який домагається і перетворює парадигмальний інноваційно-альтернативний проект економічного розвитку у соціокультурний патернальний проект інституційного відтворення економічної системи; 4) на мегарівні – ретранслятор онтологічних сенсів

аксіологічних текстів семантичного вакууму у патернальні практики членів суспільства.

Гама-патерн вважається гомеостатичним саме тому, що як суб'єкт тріалектичної патернальної конфігурації праксеологічної актуалізації інноваційно-парадигмального проекту суспільно-економічного розвитку він персоніфікує собою фінальний етап руху системи, її мету. А ціль функціонально-процесуальної тяглості руху системи – встановлення рівноваги між структурними елементами, гомеостаз. Тому: 1) на мікрорівні γ-патерн виступає як маркетолог – кінцевий реалізатор вартості на ринку та ключова точка зворотного руху потоків розподілу – грошових доходів учасників бізнес-тріади; 2) на мезорівні він виступає тим різновидом креола-рантє, який привласнює доходи, будучи власником підприємств із спадною прибутковістю природно-добувних галузей “ресурсного прокляття” або агрохолдинговим трейдером у режимі “пастки бідності”, або ініціатором “Малтусового кумівства” у замкненій системі “загадки капіталу”, коли репрезентативні документи приватної власності для використання майнових активів в якості капіталу неможливо використати легально через високий рівень корупції адміністративних органів влади; 3) на макрорівні γ-патернальний суб'єкт виступає тим “вартовим винайденої традиції” того постінноваційно-парадигмального екс-проекту розвитку відповідного типу культури, який, дійшовши до граничних параметрів застосування своїх сутнісних продуктивних сил, не просто набув гомеостазу, а відтворюється в ентропійному режимі патернів-симулякрів через інституції-“мушлі” або в умовах фазового переходу домінування цинічної чуттєвої культурної ментальності, або псевдоідеаційної; 4) на мегарівні він виступає як суб'єкт есхатології ургічної ментальності профанного часу лінійного виміру історії.

Ентропійний детермінізм соціокультурних флуктуацій економічних систем у квадровій структурі тріалектичних патернальних конфігурацій функціонування і відтворення суспільства полягає у дифузії сенсів та дисипації наративів пасіонарного імпульсу винахідництва від стадії когнітивної біфуркації інтелектуально-інноваційного проекту технологічного розвитку до режиму оптимуму Парето, де не просто вже не виробляється прибуток, бо усі доходи поглинає вартість послуг праці і землі, а тому, що усереднення норми прибутку уможливорює перспективу доходу на дискретній шкалі виробничих можливостей не альтернативним застосуванням обмежених ресурсів, а витворенням моделі “царства, розділеного у собі”, тобто, коли звалищем відходів соціоентропії виступає не зовнішнє середовище, а ізольований внутрішній простір самої соціально-економічної системи у вигляді “гетто для обраних” та злидених нетрів для невдах у безвиході будь-якої інклюзивності та гарантованій перспективі моральної і фізичної деградації. Така ситуація загострює антагонізми між

правлячими елітами та безправним плебсом, і якщо у культурних зонах рубіжної комунікативності останній здатний мобілізувати залишки пасіонарності, то система вибухає прогресуючою хвилею насильства. І тут постає фундаментальне запитання: чому суб'єкт у-патернальної конфігурації, який в умовах тотальності гомеостазу еволюціонує у статус організаційного α -патерна (бо він тепер головний у тріаді), не може задовільно і конструктивно далі розв'язувати завдання відтворення суспільно-економічного порядку, нівелюючи виклики майнової і статусної асиметрії між членами суспільства шляхом пропозиції результатів інноваційної творчості, здатної зміщувати криву виробничих можливостей вправо в інтегральній синергії суспільного добробуту? Про це – далі.

2) Ноуменальна онтологія аксіологічних домінант антропогенних ресурсів розвитку економіки.

Життя – це фатальний примус користуватися свободою в умовах альтернативного вибору обмежених засобів, тобто в умовах вітального детермінізму цілей, засобів, потреб, ресурсів, волі і сили. Разом з тим, унікальною здатністю людини є хист детермінувати безконечне і невідоме майбутнє в образах ідеального буття. Тому людина є духовною істотою – творцем світу у собі. Творчість означає поєднувати непоєднане, наближаючись до абсолютного у волінні досконалого. Результатом поєднання непоєднаного постає штучний світ корисних речей – засобів життя та інструментів їх добування. Однак кожній речі передуге думка, бо Слово перебуває Напочатку всього.

На терезах свідомості людина зважає сенси доцільності. Якщо буттю речі передуге ідея речі, то фізичному вакууму передуге семантичний вакуум. Тобто семантичний вакуум виступає примордіальним середовищем об'явлення слова, яке через подальше залучення вольових потужностей організму стає подією примноженого буття світу. Подієва актуалізація через творчість у свободі духовним зусиллям волі когнітивно розпакованих примордіально-онтологічних спресованих сенсів семантичного вакууму та їх отекстовлення для збагачення ноосферної ойкумени у напрямку наближення до нормативних ідеалів істини, краси і добра є земним призначенням людини-розумної. Людина-економічна в сучасних умовах повинна сублімувати зі статусу редукованого патерна людини-розумної, бо інтелект стає не просто основним ресурсом максимізації грошової вигоди (поруч із працею, капіталом і землею), а виступає безальтернативною умовою чистої прибутковості апріорі. І якщо на початку ХХ ст. Дж. Шумпетеру дану тезу довелося доводити, то сьогодні це очевидно і зрозуміло усім, навіть тим, хто це заперечує.

Але звідки приходить Слово, яке через застосування праці стає Буттям Світу? Семантичний вакуум – це чиста недиференційована потенціальність образної актуалізації можливого буття, що являє собою

континуальну безконечність спресованих сенсів світу на аксіологічно-когнітивній шкалі ймовірностей. А шкала ця розташована у свідомості людини. Сам же ж семантичний вакуум як єдина Першооснова всього і є власне Субстанцією, персоніфікацією якої є Пракриті – Велика Матір Світу, Софія-Оранта, Лоно Життя Всього.

Отож, фільтр людської свідомості вибірково розпаковує на шкалі ймовірностей спресовані сенси семантичного вакууму, отекстовуючи їх в аксіологічному контексті культури у формі пропозиції інтелектуальних вартостей. Екзистенційне наповнення текстів може мати ургійну або гонічну спрямованість. Ургійна ментальність розглядає світ як механічний агрегат. На ній будується інженерне мислення техніко-технологічного освоєння природи. Ургокогнітивне мислення винаходить нові вдосконалені машини, застосування яких в якості основного капіталу дає конкурентну перевагу шумпетерівському інсайдеру нових комбінацій у формі чистої прибутковості. В економіці машина є інструментом інтенсифікації енерговидобутку, конвертованого у грошовий дохід – підприємницький прибуток – за рахунок стиснення тривалості часу трудового цілепокладання зусиль уречевленої праці. Але що є кінцевою метою застосування машини?

Говорячи про доцільність, економіст оперує поняттям “вартості”. Вартість інженерно-технологічного проекту зміни природи через застосування машини визначається інтенсивністю капіталовіддачі протягом того проміжку часу, коли величина зростаючих граничних витрат не зрівняється з величиною вартості залучених послуг праці і землі, унеможлививши економічний спосіб отримання прибутку. Тоді вступає в дію “закон Візера”, згідно з яким гранична корисність граничної одиниці капіталу визначається граничною корисністю граничного продукту. Тоді “креативний менеджер” підприємства може зробити два кроки: 1) ініціювати міграцію капіталу у просторі міжнародної економіки для знаходження джерела прибутковості завдяки дешевим людським і природним ресурсам у якійсь бідній країні; 2) ініціювати впровадження капітальних інновацій у власній промисловій галузі. Перший крок може здійснити у-патернальний суб’єкт у статусі організаційного, проте другий крок – виключно а-патернальний суб’єкт: інженер-винахідник, вчений, талановитий практик, який наділений творчим талантом бачення прихованих інноваційних можливостей.

Отож, економічна ефективність промислової машини виражається ступенем зниження вартості граничних витрат виробництва аж до тієї межі, коли величина амортизаційних відрахувань не обмежуватиме потенціал прибутковості в умовах оптимуму В. Парето. Тобто, в ідеалі це була б машина з “вічним двигуном”, яка функціонує в режимі нульових граничних витрат виробництва. Для цього потрібна одна умова: наявність фізично невідокремленого ресурсу виробництва. І

такий ресурс існує – це інформація. А це означає, що вже сьогодні з'являються капітальні машини, здатні створювати вартості в умовах нульових граничних витрат виробництва, наприклад 3D-технології, у вигляді цифрових технологій інформаційно-комунікаційних мереж та штучного інтелекту. А далі нульові граничні витрати обвалюють ціновий ринковий механізм, оскільки унеможливають формування ціни ринкової пропозиції на основі підрахунку вартості витрат ресурсів виробництва, зокрема енергетичних потоків, бо інформація – не матеріальна, а енергія – це форма руху матерії.

Отож, нульові граничні витрати повністю емансипують із структури вартості товару як вміст живої, так і уречевленої праці. І тоді у структурі вартості залишається лише один-єдиний вміст людської присутності як праці, котра є субстанцією економічної вартості, – це факт ідеї буття речі як товару, інформаційний проект, інтелектуальний зміст, образ речі у свідомості її автора. І саме цей чисто інтелектуальний вміст вартості товару і визначатиме величину ціни ринкової пропозиції на інформаційному ринку. Але при цьому виникає одна суттєва проблема: з'ясування теоретико-методологічного принципу визначення вартості слова як товару.

Згідно із рікардіанським трудовим законом економічна вартість товару є прямо пропорційною кількості затраченої праці та обернено пропорційною продуктивній силі праці. Величина вартості залежить від тривалості робочого часу та інтенсивності метаболізму енерговидобутку. Але скільки часу триває процес виробництва слова? – Добу, годину, хвилину? Образ можливого буття як думка з'являється у свідомості творчої особистості миттєво як блискавка. А мить – це абсолютна часова дискретність матеріальної дійсності, яка не виражається математичним числом, а отже не має власної кількісної репрезентації, зокрема у грошовому вираженні, адже неможливо інструментами когнітивного детермінізму рахувати необмежене, нефіксовану протяжність миттєвості. Але якщо мить є неодискретною категорією плинної безконечності, то вона аксіологічно релевантна вічності – повноті часів у неминущій актуальності теперішнього, тут-і-тепер завжди. І якщо, згідно із другою частиною закону вартості Д. Рікардо, вартість товару є обернено пропорційною продуктивній силі праці, то така продуктивність праці, яка опредметнює вічність у цінності абсолютного буття є істиною. Але чи може мати ринкову ціну істина?

Навіть штучний інтелект, який витісняє продуктивну силу людського розуму з усіх сфер надання послуг та організації чуттєвих вражень всюди там, де потік вартості піддається оцифруванню у модусі відтворення, не може продукувати вартість як істину, яка є новизною одкровення духа позитивної екзистенції буття у вимірах нормативного ідеалу абсолютного добра. Істина є Ликом Творця чистого дару благодаті покликаних і вибраних, яка апріорі не має мінового

еквівалента у зворотній транзитивності ринкового простору – бо що може дати людина взамін за власну душу, якою грошовою сумою вимірюється дар життя?

Тут закінчуються усі техно-механістичні наративи ургічної ментальності чуттєвої культури і настає вимога розуміння світу як організму розвою життя, де дух людини виступає не як архітектор косної матерії, а як садівник квітів краси, покликаних стати плодами добра. Тут виступає людина як носій гонічної ментальності ідеаційного типу культури. Як економічний суб'єкт ця людина виступить у соціальному статусі когнітарія – виробника інтелектуальних благ, споживною вартістю яких буде онтологічна новизна наближеної духовної досконалості. Як суб'єкт ідеаційної культурної ментальності когнітарій виявлятиме економічну активність, створюючи інтелігібельні вартості не в профанному часі ринкового простору зворотної транзитивності мінових еквівалентностей, а в сакральному часі символічного обміну нооекономіки. І місцем народження такої людини – когнітарія, – за нашими прогнозами повинна стати страждаюча але незламна Україна.

Крізь криваве місиво смерті і жертви Україні суджено довершити дгарму – стати Житницею Істини оновленого світу. Яким є Шлях цієї дгарми – далі.

3) Сучасна Україна на шкалі координат «переваг відсталості»: патерн міфу і наратив прогресу.

Із часу проголошення незалежності Україна була для світу таємничою “сірою зоною” незрозумілої ідентичності та невизначеної суб'єктності. Проте, якщо Історія має Закон, то один із його постулатів повинен звучати так: серед уламків ландшафту агонізуючої цивілізації периферійна зона спонтанних флуктуацій духовної активності в період регенераційної фази циклу пасіонарності, еволюціонує у статус нового центру. Від себе додамо: особливо коли ця так звана “периферія” вже раніше була центром цивілізації, а головно – її материнським началом. Як сказане стосується України? – Безпосередньо!

З моменту проголошення незалежності Україна стала на шлях реформ, структурних та інституційних трансформацій посткомуністичної адміністративної спадщини з метою становлення більш ефективної системи утворення і розподілу багатства, переважно постульованої владою як соціально орієнтована ринкова економіка. А кожен перехід передбачає відтворення взірця, який реалізується двома стратегіями: “переваг відсталості” та “зворотної інженерії”.

Зазначені стратегії, будучи впроваджені шляхом економічних реформ, забезпечують феномен “випереджувального розвитку”. Щодо “зворотної інженерії”, то вона уможлиблювала синергію розвитку економіки в індустріальний період, коли на основі детального аналізу придбаного новітнього зразка вдосконалювались структурно-

функціональні елементи і в підсумку виходив досконаліший зразок як конкурентна перевага. Ефективність такої стратегії передбачала перманентний час інтенсивних змін, але не постійний. А тому в постіндустріальний період, коли інноваційні технології з'являються і поширюються вже не роками, а годинами – стратегія “зворотної інженерії” непридатна для технологічно-інноваційного прориву, а тому з'явилася її модифікація – “зворотне проектування”.

Стратегія “переваг відсталості”, подібно до попередньої, передбачає мімесис інноваційних технологій та їх ефективне впровадження як макроекономічної конкурентної переваги без необхідності затрати зусиль на “творчі деструкції”, інституційну зміну та внутрішню боротьбу між шумпетерівськими новаторами та креолами-рантє. Але є одна умова: успіх гарантують попередньо підготовлені кадри, навчені людські ресурси, технологічно адаптований інтелектуальний капітал. Але звідки йому з'явитися в країні “пастки бідності”? Це пояснює природу порочних кіл злиднів у бідних країнах.

Проте досвід країн Південно-Східної Азії у другій пол. ХХ ст. надав оптимізму очікуванням застосування стратегії “переваг відсталості”. Але, знову ж таки, тут склалися особливі передумови економічного розвитку, відомі як стратегія “летючих гусей”. Особливість полягає в тому, що ця модель ефективно діє у просторі культурно споріднених країн. Вона являє собою квазіконфуціанську латентно-патерналістську вертикаль, у якій індустріально розвинутий “очільний гусак” (Японія) використовує бідні країни не в якості “глухого кута” “ресурсного прокляття” неоколоніального добування дешевих природних і людських ресурсів для потреб розвитку власного національного виробництва, а експортує саме технології (морально, а не фізично застарілий капітал). “Вбиваються два зайці”: створюється інвестиційна ємкість ринку ресурсів місцевого виробництва і формується споживчий місцевий ринок завдяки зайнятості і доходам робочої сили, утвореної попередніми капіталовкладеннями. Подальший експорт новітніх технологій стимулює реекспорт у ще біднішу країну, яка отримує шанс на добробут вже як “третій гусак” і т. д. Суть синергетичного двигуна полягає в тому, що у цій напівпатерналістсько-неоконфуціанській моделі присутній високий ступінь горизонтальної свободи і відкритої (за К. Поппером) зворотної транзитивності вартості по вертикалі знизу вгору, завдяки чому інтегрально зростають доходи усіх “гусей” без інфляційної складової. І, на відміну від “зворотної інженерії” та “переваг відсталості”, модель “летючих гусей” як стратегія “випереджувального розвитку” доволі успішна саме в постіндустріальних умовах інформаційно-цифрових технологій, що підтверджує досвід “азійських тигрів”.

Чи спрацює ця модель в Україні? Напрошується зустрічне запитання: а хто для України буде “очільним гусаком”:

континентальний Євросоюз, англосаксонська атлантична Північ, чи ще хтось? І, головне, як кількасотлітня колонія Московії, Україна все ще інтегрована у її культурно-візантійський простір. Ультрапатерналістська вертикаль Чингізханової Яси, яку політично успадкував Кремль, – це дзеркальне відображення моделі “летючих гусей” із точністю до навпаки: тут повністю відсутні виміри горизонтальної свободи нижчих ланок, які дають шанс на успішність, бо потоки зворотної транзитивності вартості функціонують у режимі “глухого кута”: з одного боку, – всепожираючий Центр, з іншого, – політично запрограмоване “ресурсне прокляття” периферійних злиднів завойованих колоній. Непомірно високою ціною Україна сьогодні відривається від смертельних обіймів цього останнього Левіафана імперіалізму.

Отже, гіпотетично мав би існувати ще якийсь шлях “випереджувального розвитку” в умовах, коли інтенсивність потоку інновацій піде вже не на години, а на хвилини. І цей шлях мав би бути сутнісною модифікацією “переваг відсталості”: назвемо його стратегією “імпліцитних перспектив” – “Білим Лебедем Історії”.

Особливість України полягає в тому, що вона не просто “периферійний гусак” – вона “екс-очільний гусак”, котрий перебуває у стані своєї історичної амнезії. Україна – прадавній і забутий Центр Заходу, де знаходяться витoki його душі і джерела його духа; тут знаходиться “глина тіла” цивілізації арійських етносів, їх перша злакова зернина. З позицій аксіології лінійного часу озвучена теза не має прикладного смислу, але з позицій циклічного виміру історії – це принциповий ресурс розвитку. В умовах технологій нульових граничних витрат економіки послуг та економіки вражень існує серйозний ризик латентної екстерналії “чорного лебедя” моральної ентропії – утворення гламурно-богемного нігіліста-споживача знесутиєнених шоу-симулякрів, у якого прогресує емпатійний аутизм. Ця загроза ще не усвідомлюється на Заході, а її симптоми толеруються в межах цінностей ліберальної демократії. Це повзучий духовний занепад, який можна трактувати як закономірну фінальну обскураційну фазу завершення циклу домінування чуттєвої культури, яку замістить культура ідеаційна (щось подібне було в період занепаду Римської імперії). Постає запитання: яка країна оптимально наділена потенціалом стати новим центром поширення цінностей ідеаційної культури? Історичний досвід підказує – це переважно, така периферія, яка хворіє на нав’язану їй історичну амнезію своєї культурно-ментальної неповноцінності, через що вона лише відчуває, але не усвідомлює свою дгарму. У цю формулу повністю вписується Україна.

Україна – це архетиповий Центр Заходу, серце його утроби. Примордіально усі покоління українців (включно із пращурами-праукраїнцями) є носіями не ургійної, а гонічної культурної

ментальності, яка трактує світ як живу органічну систему, а не мертвий механічний агрегат. Тому початок “тіла” Заходу – це хліб Трипільської культури, той додатковий продукт, який став першим надлишком чистого дарування символічного обміну сакрального часу, де централізація державної влади не суперечила гідності низової людини: афінську демократію годував скіфський хліб.

Хліб є Тілом Слова. І це той випадок, коли за символічними алегоріями приховані наукові явища (проблема в тому, що каузальність історичних подій, як критерій когнітивної істини, не підлягає підтвердженню лабораторним експериментом, як у природничих науках). Історичні процеси розвитку включають в себе дихотомію атрактивних начал культурної динаміки: “ургія – гонія”, “чуттєва культура – ідеаційна культура”, “культура сорому – культура провини”, “профанний час еквівалентного обміну – сакральний час символічного обміну” тощо. Акматична фаза домінування певного типу культури, де пасіонарність конституїрована в інститути суспільного відтворення, визначається нами як цивілізація. Під цим кутом зору прогрес цивілізацій (незалежно чи з позицій лінійного, чи циклічного часу історії) включає такі типи (і водночас етапи): 1) цивілізація примусової праці; 2) цивілізація узгоджених інтересів; 3) цивілізація ідеї справедливості; 4) цивілізація софійної совісті.

Сучасна епоха характеризується синтезом другого і третього типів і визначається як постіндустріальна цивілізація соціального ринкового господарства. Попереду – горизонт четвертого типу. Вже зрозуміло, що цивілізація софійної совісті будується на аксіологічному фундаменті ідеаційної культури сакрального часу символічного обміну. Але як все це виглядає хоча б теоретично? Наука теж чекає на “когнітивного месію”, який зможе пояснити наразі немислиме.

Із вищезазначеного стає зрозуміло, що для “українського дива” потрібен особливий різновид інтелектуального капіталу – когнітарій-меритократ. Його діяльність наскрізно пронизує усі квадрові шаблі: на мікрорівні базових патернальних бізнес-триад як α -патернальний суб’єкт, когнітарій – це більше, ніж шумпетерівський новатор заміщення диліжансів паровозами; на мезорівні патерна влади – він більше, ніж автор парадигми “штучного безсмертя”, який практикує біо-нано-нейро-технологічні маніпуляції із живою і косною речовиною (адже на атомно-молекулярному рівні нерозрізнювані для досліджуваних приборів жива і нежива матерія); на макро- та мегарівнях – він не просто фахівець-інтелектуал ургоінженерних проєктів, а суб’єкт “філософії серця” нарративу “зрідненої праці” Григорія Сковороди. Свідомість “нерівної рівності” дає йому есенціальний спокій концентрації зусиль здійснення дгарми – обов’язку совісті софійної соборності чину, де ціннісна придатність минулого в актуальній довершеності посталого теперішнім майбутнього

визначається мірою повноти присутності Суцього, Вічного і Безконечного, Який у миттєвості події людської творчості постає Живою Досконалістю Ідеалу як вміщений у краплину океан, бо лише через парадокс неможливого у Буття входить Істина. Це і буде майбутня Українська Людина – абсолютна конкурентна перевага Царства Духа, проінвестована кров'ю героїв Великої Визвольної війни.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Нами було здійснено спробу довести, що нооекономіка – це щось більше, ніж вчинок альтернативного вибору в умовах світу як дефіциту. По-перше, феномен ціннісного судження є категорією домінуючої у соціумі культури, а, по-друге, чим зумовлюється вартість з точки зору проігнорованої альтернативи, коли мова йде про слово як продукт споживання свідомості? Насправді ж різниця між матеріальною економікою та нооекономікою настільки суттєва, що для розуміння цього необхідно вийти за звичні межі предмета мейнстрімного економікса, адже дефіцит слова не обмежується ні простором, ні часом, ні кількісно – хіба лише мірою особистого неуттва. То в режимі якого дефіциту функціонує нооекономіка: природного чи штучного? А немає дефіциту – немає вартості, немає обміну, немає ринку і зникає мотивація виробництва додаткового продукту. Програмуються злидні і страждання.

То що є вартістю слова? У даному дослідженні ми намагалися довести, що в умовах нооекономіки цінність інтелектуального продукту зумовлюється екзистенційним потенціалом зосередженого у тексті сенсу зняття суперечності між буттям і небуттям для розширення горизонту присутності людини у світі як джерела добра. Якщо економіка – ця сфера прикладної етики, то нооекономіка – це сфера моральної сублімації монетизованої благодаті.

Спосіб організації господарювання, де основним ресурсом і продуктом виступає слово, споживною вартістю якого є онтологічна новизна екзистенційних сенсів буття, визначається нами як нооекономіка. Сучасна модифікація економіки послуг в економіку вражень є чітким маркером обскураційності гомеостазу пасивно-чуттєвого типу культури, що завершиться біфуркацією і наростаючою фазою активної ідеаційної культури, у якій інституціональні відносини власності та еквівалентні транзитивності вартості визначаються нами як нооекономіка.

У даному дослідженні ми продемонстрували, як у квадровій структурі мікро-, мезо-, макро- та мегарівнів патернального відтворення соціокультурних систем через механізм тріалектичних патернальних конфігурацій реалізується негентропійна функція інноваційного розвитку економічних систем. Аналогічним чином постане і нооекономіка. Нульові граничні витрати виробництва цифрових нано-нейро-біо-когні-інфо-технологій завершать індустріальний історичний

цикл зворотної транзитивності еквівалентних вартостей профанного часу і ринок перестане бути синонімом суспільства. А, окрім ринкового, цивілізація знає лише один-єдиний вид обміну – символічний. Цей тип обміну протікає у вимірах сакрального часу дарування нееквівалентного надлишку, що формує морально-аксіологічні сенси “культури провини”. Якщо структура суб’єктів ринкових відносин дуалістична (попит – пропозиція), то структура символічного обміну тріалектична: інтелігібельний інсайдер слова – інтерпретатор слова – споживач слова. Тут суб’єктом монетизованого “дарунку-у-відповідь” першому суб’єкту-інсайдеру виступає не другий, а третій учасник. Інституціональний механізм такого розподілу і привласнення поки що нам невідомий у силу відсутності практичних прецедентів у сучасному світі. Це справа майбутнього.

За нашими прогнозами саме в Україні формуються найсприятливіші передумови становлення когнітаріату – меритократичного класу суспільства нооекономіки. Лише в Україні інтелектуальний та соціальний капітал наділений не лише ургійними здібностями механізації та агрегативної асиміляції живої природи, а вміщує глибинний архетиповий досвід (зосереджений у символах етнокультури) інклюзивно-комплементарних відносин усіх елементів та органів живих систем на основі есенціальних цілей абсолютних сенсів буття людини – волі до безсмертя. Війна увиразнила і прискорила ці процеси.

ЛІТЕРАТУРА

1. Воронюк О. Філософія сакрального. Київ: Видавець Марко Мельник, 2018. 256 с.
2. Гальчинський А. С. Політична нооекономіка: начала оновленої парадигми економічних знань. К.: «Либідь», 2013. 470 с.
3. Енаф М. Ціна істини: дар, гроші, філософія. К.: Дух і літера, 2019. 512 с.
4. Кизим М. О., Матюшенко І. Ю. Перспективи розвитку і комерціалізації нанотехнологій в економіках країн світу та України: монографія. Х.: ВД “ІНЖЕК”, 2011. 392 с.
5. Кісь Р. Свобода і рух смислів. НАНУ, Інститут народознавства. Львів, 2019. 384 с.
6. Кримський С. Під сигнатурою Софії. К. : Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2008. 367 с.
7. Лютий Т. Культура принад і спротиву. – К. : Темпора, 2020. 576 с.
8. Тагор Р. Релігія Людини : лекції Гібберта. Львів : Видавництво “Апріорі”, 2022. 160 с.
9. Тоффлер Е. Нова парадигма влади. Знання, багатство, сила. К. :

Акта, 2003. 560 с.

10. Шумпетер Й. А. Теорія економічного розвитку: Дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу. К. : Видавничий дім “Києво-Могилянська академія”, 2011. 242 с.

REFERENCES

1. Voron`iuk O. (2018), *Filosofija sacral`noho*. Vydavets` Marco Mel`nyk, Kyiv, 256 s.
2. Hal`chynsky A. (2013), *Politychna nooekonomika: nachala onovlenoji paradyhmy ekonomichnyh znan`*. Lybid`, Kyiv, 470 s.
3. Henaff M. (2019), *Tsina istyny: dar, hroshi, filosofija*. Duh I litera, Kyiv, 512 s.
4. Kyzym M. and Matujshenko I. (2011), *Perspektyvy rozvytku I komertsializatsii nanotehnologij v ekonomikah krajin svity ta Ukrainy*. Inzjik, Harkiv, 392 s.
5. Kis` R. (2019), *Svoboda I ruh smysliv*. NANU, Instytut narodoznavstva, Lviv, 384 s.
6. Krymsky S. (2008), *Pid sygnaturoju Sofii*. “Wydavnychiy dim “Kyivo-Mohyliaska akademiya”, Kyiv, 367 p.
7. L`utij T. (2020), *Kul`tura prynad I sprotyvu*. Tempora, Kyiv, 576 p.
8. Tagor R. (2022), *Religija L`udyny*. Wydavnytchtvo “Apriori”, Lviv, 160 p.
9. Toffler E. (2003), *Nova paradygma vlady. Znannja, bahatstvo, syla*. Akta, Kyiv, 560 p.
10. Shumpeter J. (2011), *Teorija ekonomichnoho rozvytku. Doslijen`ya prybutkiv, kapitalu, kredytu, vidsotka ta ekonomichnoho tcsiklu*. “Wydavnychiy dim “Kyivo-Mohyliaska akademiya”, Kyiv, 242 p.

**ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВА
ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ
ПІДПРИЄМНИЦТВА**

**BUSINESS ECONOMICS
AND ENTREPRENEURSHIP
DEVELOPMENT PROBLEMS**

УДК 330.42

Городня Тетяна Анатоліївна, horodtan@gmail.com,
ORCID ID: 0000-0002-9298-3088,

к.е.н., доцент, доцент кафедри економіки,

Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

Криворучкіна Олена Володимирівна, kryvoruchkina@rada.gov.ua,
ORCID ID: 0000-0001-7904-2905,

к.г.н., доцент,

заступник голови Комітету Верховної Ради України з питань екологічної політики та природокористування, м. Київ

ОПТИМІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ ВИКОНАННЯ ЗАМОВЛЕНЬ НА ГОТОВУ ПРОДУКЦІЮ В УМОВАХ НЕСТАБІЛЬНОГО ПОПИТУ ТА ВІЙНИ

Анотація. Проведено аналіз досліджень оптимізації планових завдань виробництва готової продукції. Розкрито базу моделювання виробничих процесів підприємств комбінатського типу. Досліджено виконання замовлень на готову продукцію в умовах нестабільного, плаваючого попиту. Наведено кінцеву мету системи роботи "точно в термін". Розкрито основні загрози, які постали перед підприємствами комбінатського типу. Розглянуто можливості виробничої структури щодо надійного виконання попиту незалежно від його коливання протягом означеного періоду. Такий режим досягається за допомогою двох паралельних потоків готової продукції в точку збуту: від лінії безпосереднього виробництва та від складських запасів. Удосконалено функції показників надійності виконання попиту на готову продукцію. Розроблено рівняння-баланс можливостей виробничої структури з попитом на готову продукцію. Запропоновано рівняння рівноваги (PP) можливостей підприємства з обсягами попиту споживачів на готову продукцію. Знайдено показник надійності та представлена його геометричне інтерпретацію. Визначено еластичність показника надійності щодо попиту на продукцію.

Ключові слова: аналіз, дослідження, надійність, еластичність, комбінатський тип, ринок, готова продукція, попит, збут, запаси, рівняння рівноваги, залежність, можливість.

Horodnia T. A., horodtan@gmail.com,
ORCID ID: 0000-0002-9298-3088,

Ph.D., Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economics, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

Kryvoruchkina O. V., kryvoruchkina@rada.gov.ua,
ORCID ID: 0000-0001-7904-2905,

Ph.D., Associate Professor,

Deputy Chairman of the Committee of the Verkhovna Rada of Ukraine on Environmental Policy and Nature Management, Kyiv

OPTIMIZATION OF THE PROCESS OF FULFILLING ORDERS FOR FINISHED PRODUCTS IN THE CONDITIONS OF UNSTABLE DEMAND AND WAR

Abstract. *An analysis of studies on the optimization of planned tasks for the production of finished products has been carried out. The base for modeling production processes of industrial-type enterprises is disclosed. The fulfillment of orders for finished products in the conditions of unstable, floating demand was studied. The final goal of the "just-in-time" work system is given. The main threats faced by combine-type enterprises have been revealed. The possibilities of the production structure regarding the reliable fulfillment of demand, regardless of its fluctuations during the specified period, are considered. This regime is achieved by means of two parallel flows of finished products to the point of sale: from the direct production line and from warehouse stocks. The functions of indicators of the reliability of the demand for finished products have been improved. The equation-balance of the possibilities of the production structure with the demand for finished products has been developed. The balance equation (RR) of the company's capabilities with the volume of consumer demand for finished products is proposed. The reliability indicator is found and its geometric interpretation is presented. The elasticity of the reliability indicator with respect to the demand for products is determined.*

Key words: analysis, research, reliability, elasticity, factory type, market, finished products, demand, sales, stocks, equilibrium equation, dependence, possibility.

JEL Classification: C50, C62, O21

DOI: <https://doi.org/10.32782/1563-3950-2025-5-9>

Постановка проблеми. В умовах ринкових відносин суттєвим стає надійне виконання зобов'язань між виробничими структурами та множиною споживачів ринку щодо одержання готової продукції згідно з їх попитом. Це ствердження стосується позитивних та стабільних ринкових відносин і умов. Але війна в Україні зумовила певні кризові явища які позначилися на всіх напрямках життєдіяльності країни, та внесла суттєві зміни у функціонування вітчизняних підприємств комбінатського типу.

Тому в сучасних нестабільних умовах ринкового попиту та в умовах повномасштабного вторгнення необхідне певне вдосконалення показника надійності з врахуванням критерію еластичності попиту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням та проблемам логістики та виконання замовлень на продукцію по системі «точно в термін» приділялося і приділяється багато уваги, проте в контексті військового стану країни є предметом дослідження низки вчених. Поза увагою науковців залишаються питання стосовно корекції, удосконалення й оптимізації методів, способів і можливостей самого процесу виконання замовлень через показники еластичності та

надійності і дослідження рівноваги в умовах війни.

Так, питання обґрунтування оптимальних планових завдань виробництва підприємства вивчали низка практиків-економістів. Суттєвий вклад у методологію та теоретичну базу моделювання виробничих процесів зробили Кащевська О. В., Ястремська А. А. [4] та інші. Теоретичну базу формування планів в умовах ринкових відносин закладено у роботах вчених В. В. Вітлінського, С. І. Наконечного [1], а також у низці наукових робіт закордонних авторів.

Концептуально дану проблематику висвітлено у працях наступних іноземних вчених: Д. Гаврилов, С. Елліс, М. Імаї, Б. Конлон, Р. Конті, К. Лей, Т. Оно, Т. Ченг, І. Хей, інших. Серед вітчизняних науковців можна виокремити: П. Атамаса, А. Гаджинського, С. Голова, М. Донніка, С. Подольського, В. Шевчук.

Разом з тим, у спеціальній науковій літературі питання щодо виробничих підприємств комбінатського типу, які функціонують в умовах ринкових відносин, висвітлені недостатньо. Внаслідок цього вони не знайшли поки що належного відображення як у теоретичних, так і в практичних напрямках формування планових завдань виробництва готової продукції підприємства щодо надійного виконання попиту споживачів ринкової сфери. Тому актуальність написання статті полягає у вивченні досліджень виконання замовлень на готову продукцію в умовах нестабільного плаваючого попиту, в умовах війни. Це дозволяє підвищити показник надійності виконання попиту за допомогою концепції еластичності.

Постановка завдання. Дослідити сучасні зміни функціонуванні процесу виконання замовлень на готову продукцію з урахуванням військового стану. Проаналізувати методи, способи і можливості системи «точно в термін» для підприємств комбінатського типу та сформулювати певну залежність між еластичністю показника надійності щодо попиту на готову продукцію.

Виклад основного матеріалу дослідження. З початку вторгнення сусідньої держави на територію України було пошкоджено, зруйновано або захоплено близько 26 заводів та комбінатів. Окрім того, втрачено десятки тисяч кілометрів автомобільних і залізничних шляхів, знищено чи виведено з ладу мости. Такий стан справ спричинив повне чи часткове припинення діяльності великих виробничих підприємств та комбінатів, а також значні проблеми організації роботи відвантаження, прийому та складування продукції та зниженні споживчого попиту.

З підривом автошляхів ланцюги поставок продукції суттєво порушено або навіть розірвано. Логістичні склади пошкоджено ракетами або пожежами, тому замість відвантаження продукції вони готують документи про знищення або втрату майна [5].

Через військову агресію український ринок суттєво зменшився, а купівельна спроможність українців впала. Це означає, що внутрішнього

ринку не буде достатньо, аби задовільнити мінімально необхідний попит бізнесу, а тому підприємствам доводиться переорієнтуватися та шукати нові способи залучення клієнтів.

Отже, основною проблемою для низки вітчизняних підприємств є невизначеність в умовах війни, а також швидкі зміни в існуючому бізнес-середовищі. Частіше замовники вимагають виконання своїх замовлень вчасно, «точно в термін», в повному обсязі та асортименті. Виходячи з вищезазначеного, актуальною задачею є вдосконалення прийомів управління та керування запасами готової продукції на складах протягом означеного періоду часу таким чином, щоб обов'язково виконувати попит без небажаних режимів роботи.

Побудова раціональної системи розподілу продукції повинна виконуватися з урахуванням коливань попиту та ритмічності постачань продукції. В цьому разі на вибір виду каналу розподілу продукції впливають технологія доставки, середній розмір замовлення, площа обслуговування та кількість клієнтів у даному регіоні. При можливості формування достовірної інформації за даними показниками ефективність виконання замовлень на готову продукцію буде найбільшою. Джерелами отримання масиву необхідної інформації є статистичні дані та результати математичного моделювання.

Важливими є твердження дослідників системи «точно в термін», про те, що вартості готовій продукції додає лише час її обробки (технологічні операції), тоді як увесь цикл виробництва і реалізації продукції включає в себе ще й здійснення контролю, транспортування, простою та зберігання. Тому кінцевою метою системи «точно в термін» є перетворення вихідних матеріалів у готову продукцію протягом часу, що дорівнює часу технологічної обробки, тобто через усунення усіх видів діяльності, що не додають вартості продукту [3].

Українські підприємства комбінатського типу можна розглядати як індикатор загальної економічної ситуації в Україні. Однак війна внесла значні корективи в роботу ринку та рівень попиту на продукцію.

Так, виділяють основні загрози, які постали перед підприємствами комбінатського типу, це [7]:

1. Руйнування активів, що призвело до повної зупинки або часткової роботи підприємств.

2. Нестача оборотних активів через зупинку процесу відшкодування ПДВ експортерам через припинення роботи системи адміністрування ПДВ і Єдиного реєстру податкових накладних.

3. Логістичні обмеження через блокаду портів. Близько 65% експорту продукції підприємств здійснювався морським шляхом.

4. Дефіцит енергоресурсів. Атаки на об'єкти критичної інфраструктури довели енергосистему України до тотальної ощадності. Після стабілізації енергетичної ситуації великі підприємства продовжили працювати в межах виділених квот на енергоспоживання,

запровадивши режим максимальної економії та знизивши завантаження агрегатів.

Як показано в дослідженнях [2], збут готової продукції згідно з попитом ринку забезпечується двома паралельними потоками: перший – безпосередньо від об'єкта виробництва після належних підготовчих операцій, які відповідають вимогам споживачів, і другий – від складських запасів готової продукції, які формуються заздалегідь згідно з графіком виробництва, який враховує коливання попиту та можливості підприємства виробника готової продукції.

Паралельні потоки готової продукції в точку збуту характеризуються показником надійності виконання попиту у вигляді:

$$K_n = 1 - \prod_{i=1}^2 (1 - K_{ni}) = 1 - (1 - K_{n1})(1 - K_{n2}), \quad (1)$$

де K_{ni} – показник надійності i -го потоку готової продукції.

Якщо розглянути кожний t -й проміжок часу окресленого періоду T , то баланс можливостей виробничої структури з попитом відображається як:

$$d_t + \Delta x_t = x_t + \Delta x_{t-1}, \quad (2)$$

де x_t – безпосереднє виробництво готової продукції в t -й проміжок часу;

Δx_{t-1} – обсяги запасів готової продукції на початок t -го проміжку часу, тобто на кінець $(t-1)$ -го проміжку часу;

d_t – попит споживачів у t -й проміжок часу;

Δx_t – обсяги готової продукції, які в t -й проміжок часу надходять до складу готової продукції для забезпечення виконання попиту в напружені проміжки часу, в яких обсяги безпосереднього виробництва не забезпечують повністю попит d_t .

Завдяки перетворенням рівняння (2) має такий вигляд:

$$\frac{d_t}{x_t + \Delta x_{t-1}} + \frac{\Delta x_t}{x_t + \Delta x_{t-1}} = 1. \quad (3)$$

Одержане рівняння (3) є рівнянням рівноваги (РР) можливостей підприємства з обсягами попиту споживачів на готову продукцію.

Перший складник РР відображується відносним рівнянням забезпечення попиту за рахунок безпосереднього виробництва

$K_{1t} = \frac{d_t}{x_t + \Delta x_{t-1}}$, а другий складник РР відображується рівнем

перехідного запасу готової продукції на складі підприємства

$$K_{2t} = \frac{\Delta x_t}{x_t + \Delta x_{t-1}}.$$

Таким чином, РР має вигляд:

$$K_{1t} + K_{2t} = 1. \quad (4)$$

Тому показник надійності має вигляд:

$$K_{nt} = \left(1 - \frac{d_t}{x_t + \Delta x_{t-1}}\right) \left(1 - \frac{\Delta x_t}{x_t + \Delta x_{t-1}}\right). \quad (5)$$

Використовуючи РР (4), знайдемо вигляд показника надійності (5), який залежить тільки від K_{1t}

$$K_{nt} = 1 - (1 - K_{1t})(1 - K_{2t}) = 1 - (1 - K_{1t})(1 - (1 - K_{1t})) = K_{1t}^2 - K_{1t} + 1. \quad (6)$$

Аналогічна залежність K_{nt} від K_{2t} така:

$$K_{nt} = K_{2t}^2 + K_{2t} + 1. \quad (7)$$

Геометрична інтерпретація залежностей (6) – (7) показана на рис. 1 у вигляді параболи з вершиною у точці $A(0,5; 0,75)$, для якої K_{nt} має мінімальне значення 0,75.

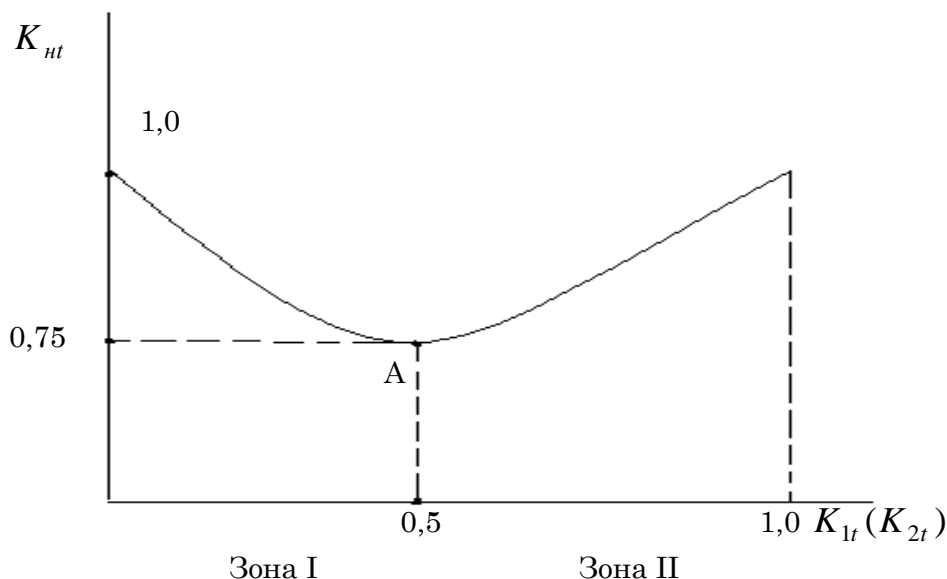

Рис. 1. Залежність $K_{nt} = f(K_{1t})$ та $K_{nt} = f(K_{2t})$

Отже, за схемою двох паралельних потоків готової продукції в точку збуту показник надійності K_{nt} змінюється у діапазоні $[0,75-1,0]$.

Залежність (6) має такі дві зони відвантаження готової продукції:

– зона I (умовне відвантаження) з пріоритетом накопичення готової продукції на складі підприємства ($K_{1t} \leq 0,5$ та $K_{2t} \geq 0,5$);

– зона II (адресне відвантаження) з пріоритетом безпосереднього відвантаження готової продукції ($K_{1t} \geq 0,5$ та $K_{2t} \leq 0,5$).

У практичних умовах використовується режим роботи зони II. Зону I як головну не доцільно використовувати для задоволення попиту споживачів протягом запланованого періоду у зв'язку зі значними втратами на збереження складських запасів. Тому далі проведемо дослідження в зоні II, де $0,5 \leq K_{1t} \leq 1$, тобто з урахуванням (4).

Яким чином повинен змінюватися показник надійності K_{nt} від коливань попиту d_t ? Для цього скористаємося поняттям еластичності [4] і визначимо еластичність показника надійності щодо попиту таким чином:

$$E_{d_t}(K_{nt}) = \left(\frac{\partial K_{nt}}{K_{nt}} \right) / \left(\frac{\partial d_t}{d_t} \right) = \left(\frac{\partial K_{nt}}{\partial d_t} \right) \cdot \left(\frac{d_t}{K_{nt}} \right) = \frac{d_t}{K_{nt}} \left(\frac{2d_t}{(x_t + \Delta x_{t-1})^2} - \frac{1}{x_t + \Delta x_{t-1}} \right) =$$

$$= \frac{d_t [2d_t - (x_t + \Delta x_{t-1})]}{d_t^2 - d_t(x_t + \Delta x_{t-1}) + (x_t + \Delta x_{t-1})^2} = \frac{2K_{1t}^2 - K_{1t}}{K_{1t}^2 - K_{1t} + 1}.$$

Отже, при зміні показника K_{1t} у діапазоні $[0,5-1,0]$, що відповідає зоні II, показник еластичності $E_{d_t}(K_{nt})$ змінюється у діапазоні $[0,0-1,0]$. Тобто показник K_{1t} є нееластичним у зоні II, що дозволяє стверджувати про високу надійність щодо виконання попиту d_t від пропозиції $(x_t + \Delta x_{t-1})$ виробника готової продукції, яка надходить до точки збуту двома паралельними потоками.

Тому у процесі формування планових завдань виробництва готової продукції при постійних коливаннях попиту d_t необхідно не виходити за межі зони II, в якій показник K_{nt} нееластичний, тобто має незначну реакцію до коливань величин d_t .

Режим роботи виробника у зоні II можна визначити на основі діапазону зміни пропозицій $K_{1t} = \frac{d_t}{x_t + \Delta x_{t-1}} = [0,5 \div 1,0]$, які забезпечують безперервне виконання попиту d_t . Можливості виробника повинні відповідати діапазону зміни коефіцієнта. Це має вигляд:

$$[(x_t + \Delta x_{t-1}) \div 0,5(x_t + \Delta x_{t-1})].$$

Можливості виробника $K(x_t + \Delta x_{t-1})$ повинні бути у діапазоні зміни коефіцієнта $K = [1,0 \div 0,5]$.

Отже, подальші дослідження у цій галузі дозволять керувати запасами готової продукції на складі протягом означеного періоду T таким чином, щоб обов'язково виконувати попит d_t без небажаних режимів роботи виробника (напруженість виконання попиту, перевантаження обладнання, значні запаси на складах тощо).

Зазначимо, що світовий і вітчизняний досвід та практика управління виділяють такі критерії оптимізації, при цьому кожний логістичний ланцюг «точно в термін» реалізує той набір, що забезпечує необхідний оптимум очікуваних результатів [6]: відповідність стратегії; адаптивність і гнучкість; результативність і ефективність; цінність; конкурентні переваги; здатність долати виклики та працювати в умовах невизначеності та ризику; інформаційна достатність; технологічна відповідність тощо.

Так, для досягнення стійкості та еластичності попиту, оптимізації умов стійкої роботи підприємств комбінатського типу державна політика повинна поєднувати умови для відновлення промислового виробництва з умовами стимулювання галузевого розвитку за пріоритетними для економіки напрямками. Серед основних і важливих факторів оптимізації роботи підприємств комбінатського типу є активізація євроінтеграційних зрушень, що створить умови для використання потенціалу ЄС індикатора економічного зростання, розбудови промисловості в повоєнний період та взаємовигідного партнерства з урахуванням національних економічних інтересів.

Отже, в умовах військового стану державна політика повинна бути максимально заохочувальною та адаптивною з метою забезпечення стійкості виробництва та збереження оптимізації фактора «точно в термін» підприємств комбінатського типу. Найважливішими завданнями політики є: гарантування безпеки; усунення небажаних ризиків; надання резервних енергоносіїв; забезпечення роботою кваліфікованих кадрів і чоловіків призовного віку, де робота жінки є неможливою; регулювання цільового рівня оплати праці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вітлінський В. В. Наконечний С. І. Моделювання економіки : навч. посіб. К. : КНЕУ, 2003. 406 с.
2. Городня Т. А. Формування портфелю замовлень на готову продукцію. *Вісник ЛТЕУ. Серія: торгівля, комерція, підприємництво*. 2014. Вип. 17. С. 89-92.

3. Городня Т. А., Васильців Т. Г. Економічні аспекти диверсифікації підприємства з використанням інноваційних інвестицій. *Інтелект XXI: науковий економічний журнал*. 2017. №1. С. 52-57.

4. Кащевська О. В., Ястремська А. А. Математичні методи в економіці: навч. посіб. Миколаїв : МНАУ, 2015. 52 с.

5. Михайлюк Ю. Критичний імпорт під час війни. *Українська правда*. 22.03.2022. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/03/22/684459/>.

6. Полянська А. С. Оптимізація ланцюга постачання на підприємстві в умовах кризових явищ. *Актуальні проблеми регіональної економіки*. 2022. Вип. 18. С. 112-127. URL: <http://lib.pnu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/12635/1/6083-Article%20Text-17004-1-10-20220629.pdf>.

7. Смолінська Н. Аналіз стану металургійної галузі України в умовах війни. *Вісник ХНУ. Економічні науки*. 2023. №2 (316). С. 235-240. URL: <http://journals.khnu.km.ua/vestnik/wp-content/uploads/2023/05/2023-316-38.pdf>.

REFERENCES

1. Vitlinskyi, V. V. and Nakonechnyi, S. I. (2003), *Modeliuvannia ekonomiky* : navch. posib. KNEU, K., 406 s.

2. Horodnia, T. A. (2014), Formuvannia portfeliiu zamovlen na hotovu produktsiiu. *Visnyk LTEU. Serii: torhivlia, komertsii, pidpriemnytstvo*, Vyp. 17, S. 89-92.

3. Horodnia, T. A. and Vasylytsiv, T. H. (2017), Ekonomichni aspekty dyversyfikatsii pidpriemstva z vykorystanniam innovatsiinykh investytsii. *Intelekt XXI: naukovyi ekonomichniy zhurnal*, №1, s. 52-57.

4. Kashchevska, O. V. and Yastremska, A. A. (2015), Matematychni metody v ekonomitsi: navch. posib. MNAU, Mykolaiv, 52 s.

5. Mykhailiuk Yu. (2022), Krytychnyi import pid chas viiny. *Ukrainska pravda*, available at: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/03/22/684459/>.

6. Polianska, A. S. (2022), Optymizatsiia lantsiuha postachannia na pidpriemstvi v umovakh kryzovykh yavlyshch. *Aktualni problemy rehionalnoi ekonomiky*, Vyp. 18, s. 112-127, available at: <http://lib.pnu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/12635/1/6083-Article%20Text-17004-1-10-20220629.pdf>.

7. Smolinska N. (2023), Analiz stanu metalurhiinoi haluzi Ukrainy v umovakh viiny. *Visnyk KhNU. Ekonomichni nauky*, №2 (316), s. 235-240, available at: <http://journals.khnu.km.ua/vestnik/wp-content/uploads/2023/05/2023-316-38.pdf>.

Олексин Ірина Іванівна, irina-oleksin@ukr.net,

ORCID ID: 0000-0001-9118-8173,

к.е.н., доцент, доцент кафедри підприємництва, торгівлі та логістики,
Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

ВИБІР СТРАТЕГІЧНИХ НАПРЯМІВ ФОРМУВАННЯ БЕЗПЕЧНОСТІ КОМЕРЦІЙНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті розглянуто теоретичні та прикладні підходи до вибору стратегічних напрямів формування безпеки комерційного підприємства в умовах воєнного стану в Україні. Метою статті було дослідження сучасних підходів та рішень для розробки заходів із усунення проблем безпеки комерційного підприємства в умовах воєнного стану в Україні. Доведено, що комерційне підприємство передбачає вирішення цілого комплексу складних, нерідко суперечливих проблем із урахуванням загальнодержавних та регіональних інтересів, а також мотивів діяльності різних соціальних груп населення. Аргументовано, що подальший розвиток підприємницького середовища в Україні відбувається з певними труднощами, що пояснюється різними причинами об'єктивного та суб'єктивного характеру. Виявлено розподіл чинників, які перешкоджають розвитку комерційного підприємства. Уточнено дефініцію «безпеку комерційного підприємства» як комплекс заходів, реалізація яких дає змогу забезпечувати економічну стабільність підприємства та його розвиток за невизначеності внутрішнього і зовнішнього середовища та ризику інвестиційної діяльності. Обґрунтовано, що безпеку комерційного підприємства досягається створенням системи її забезпечення. На основі дослідження структурно-логічної схеми гарантування економічної безпеки підприємства на різних рівнях управління запропоновано формування безпеки за рахунок реалізації заходів та програм забезпечення безпеки держави, регіону, відповідної сфери економічної діяльності. Запропоновано для бізнес-структур використовувати системний підхід до організації безпеки комерційного підприємства, що є організаційно-управлінськими, режимними, технічними, профілактичними і пропагандистськими заходами, спрямованими на якісну реалізацію захисту інтересів підприємства від зовнішніх і внутрішніх загроз. Темати наступних досліджень слід обрати особливості забезпечення фізичного захисту суб'єктів комерційного підприємства, а також інформаційну безпеку як складову економічної безпеки бізнесу.

Ключові слова: безпека, бізнес, бізнес-структури, війна, державна підтримка, законодавство, комерційне підприємство, підприємство, стратегія, суб'єкт, управління, чинники.

Oleksyn I. I., irina-oleksin@ukr.net,

ORCID ID: 0000-0001-9118-8173,

Ph.D., Associate Professor, Associate Professor at the Department of Business, Trade and Logistics,

Lviv University of Trade and Economics, Lviv

CHOICE OF STRATEGIC DIRECTIONS FOR THE FORMATION OF SECURITY OF COMMERCIAL ENTERPRISES IN THE CONDITIONS OF MARITAL STATE IN UKRAINE

Abstract. *The article examines theoretical and applied approaches to the choice of strategic directions for the formation of the security of commercial entrepreneurship in the conditions of martial law in Ukraine. The purpose of the article was to study modern approaches and solutions for the development of measures to eliminate the safety problems of commercial entrepreneurship in the conditions of martial law in Ukraine. It has been proven that commercial entrepreneurship involves solving a whole complex of complex, often contradictory problems, taking into account national and regional interests, as well as the motives of various social groups of the population. It is argued that the further development of the entrepreneurial environment in Ukraine occurs with certain difficulties, which is explained by various reasons of an objective and subjective nature. The distribution of factors that hinder the development of commercial entrepreneurship is revealed. The definition of "safety of commercial entrepreneurship" has been clarified as a set of measures, the implementation of which makes it possible to ensure the economic stability of the enterprise and its development under the uncertainty of the internal and external environment and the risk of investment activity. It is substantiated that the safety of commercial entrepreneurship is achieved by creating a system of its support. Based on the study of the structural and logical scheme of ensuring the economic security of the enterprise at different levels of management, the formation of security through the implementation of measures and programs to ensure the security of the state, region, and the relevant sphere of economic activity is proposed. It is proposed for business structures to use a systematic approach to the organization of the safety of commercial entrepreneurship, which is organizational-management, regime, technical, preventive and propaganda measures aimed at the high-quality implementation of the protection of the interests of the enterprise from external and internal threats. The topics of the following studies should be the specifics of providing physical protection of subjects of commercial entrepreneurship, as well as information security as a component of economic security of business.*

Key words: security, business, business structures, war, government support, legislation, commercial entrepreneurship, enterprise, strategy, subject, management, factors.

JEL Classification: E60, M20, O10

DOI: <https://doi.org/10.32782/1563-3950-2025-5-10>

Постановка проблеми. Комерційне підприємництво є основою економічного і соціального розвитку територіальної громади, що орієнтовано на вирішення ключових проблем населення, подолання бідності та забезпечення високого рівня життя громадян. Питання створення належних умов для відповідального перед державою, соціально-орієнтованого, спрямованого на вирішення як поточних, так і стратегічних задач бізнесу завжди належали до першочергових. Комерційне підприємництво передбачає вирішення цілого комплексу складних, нерідко суперечливих проблем із урахуванням загальнодержавних та регіональних інтересів, а також мотивів діяльності різних соціальних груп населення.

У період військових дій такі проблеми значно загострилися. Пошуки дієвих чинників із подолання кризових явищ в економіці передусім спрямовані на створення більш сприятливих умов для комерційного підприємництва як локомотиву поступального розвитку країни. З іншого боку, посилюються вимоги до діяльності підприємців. Така діяльність має спрямовуватися на вирішення загальнодержавних, регіональних та соціальних проблем у післявоєнному періоді. Проявом вищезазначених перешкод є негативна тенденція до зменшення суб'єктів підприємницької діяльності.

Проводячи регулярний моніторинг рівня комерційної безпеки, підприємство попереджує виникнення загроз та виявляє проблемні сторони, що дає змогу проаналізувати ефективність бізнесу та сформувані превентивні заходи для підтримки стабільного його функціонування. Але слід відзначити, що особливістю вітчизняного комерційного підприємництва є те, що управлінські рішення приймаються не на попередження виникнення загроз та ризикованих ситуацій, а вже після їх настання, що призводить до збільшення поточних витрат бізнес-структури, використання більшої частини його ресурсів, а також зменшення рівня його стійкості в цілому. Саме тому сформувалась потреба у більш глибокому дослідженні змісту комерційної безпеки та її ролі для бізнесу в умовах воєнного стану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Щодо досліджень і публікацій із безпеки діяльності підприємств, доцільно виділити три групи. Перша група публікацій пов'язана з нормативними актами, що регулюють на державному рівні питання економічної безпеки в нашій державі. Вони більше описують і регламентують питання національної безпеки та оборони. До них відносяться Конституція України, Закон України «Про національну безпеку України» [1], Методичні рекомендації щодо оцінки економічної безпеки. Ці документи визначають «національну безпеку» як захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз і в той же час відзначають, що

державна політика у сфері національної безпеки та оборони спрямовується на гарантування зокрема і економічної безпеки. Міжнародна практика свідчить про такі ж підходи, і лише деякі державні органи окремо займаються питаннями виключно економічної безпеки – податкова служба, національна поліція, Служба безпеки України. Друга група, що становить більшість, містить дослідження і публікації, в яких розглядають проблеми економічної безпеки. При цьому автори акцент роблять на категорії, поняття, економічний зміст слів: І. Бінько, М. Єрмошенко, А. Кузьменко [4], А. Кирієнко [3], В. Савін, В. Ткаченко, В. Шлемко та інші. До третьої групи належать науковці, які, крім суті, понять, категорій економічної безпеки, більш ґрунтовно додатково вивчають процеси і методики економічної безпеки: В. Геєць, Н. Бабін [4], М. Кизим, О. Черняк, І. Сосновська, А. Штангрет, М. Камлик, О. Ляшенко, В. Мунтіян та інші.

Здійснивши аналіз публікацій зарубіжних і вітчизняних вчених досліджуваної проблематики, ми прийшли до висновку, що питання, пов'язані з формуванням концепції безпечності комерційного підприємництва, потребують подальшого системного дослідження і є актуальними в межах європейської інтеграції. Значна кількість питань, пов'язаних із гарантуванням комерційної безпечності діяльності, є ще недостатньою мірою вирішена. Внаслідок вище зумовленого об'єктивно виникає необхідність у проведенні теоретичних та методичних розробок щодо виявлення впливу комерційної та економічної безпеки підприємства та основних її складових на бізнес.

Основною метою статті є з'ясування сучасних підходів та рішень для розробки заходів із усунення проблем безпечності комерційного підприємництва в умовах воєнного стану в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний розвиток економіки призвів до того, що функціонування підприємств сьогодні відбувається в умовах невизначеності та непередбачуваності зовнішнього середовища, через російську військову агресію до України. Широкомасштабна збройна агресія, ракетні обстріли вплинули на рівень безпеки комерційного підприємництва. Перебої з електропостачанням очолили перелік перешкод для запровадження бізнесу під час війни.

Подальший розвиток підприємницького середовища відбувається з певними труднощами, що пояснюється різними причинами об'єктивного та суб'єктивного характеру. Основними серед проблем є: значна кількість необґрунтованих регуляторних обмежень; складність та тривалість дозвільно-погоджувальних процедур; наявність не виправданих формальних вимог та обмежень щодо діяльності різних організаційно-правових форм господарювання; складність системи адміністрування податків та зборів, податкового обліку та звітності тощо.

Аналіз розвитку малого і середнього бізнесу в Україні показує наявність проблем, які стримують подальший розвиток цього сегмента економіки (рис. 1).

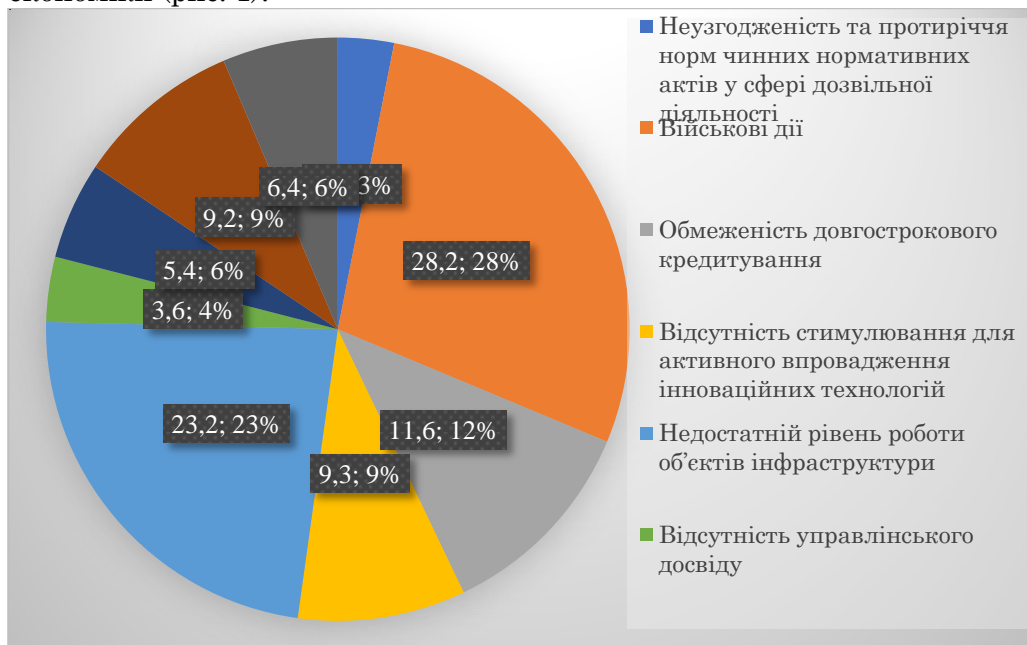

Рис. 1. Чинники, що перешкоджають розвитку комерційного підприємництва в сфері товарного обігу

Джерело: власні дослідження.

Виявлено такий розподіл чинників, які перешкоджають розвитку комерційного підприємництва: неузгодженість та протиріччя норм чинних нормативних актів у сфері дозвільної діяльності становить 3,1%; військові дії – 28,2%; обмеженість довгострокового кредитування – 11,6%; відсутність стимулювання для активного впровадження інноваційних технологій – 9,3%; недостатній рівень роботи об'єктів інфраструктури – 23,2%; відсутність управлінського досвіду – 3,6%; недостатній кваліфікаційний рівень освіти кадрів – 5,4%; територіальна нерівномірність розвитку малого і середнього підприємництва – 9,2%; наявність окремих випадків недотримання контролюючими органами вимог законодавства – 6,4%.

Весь масив виявлених чинників, що негативно впливають на розвиток підприємництва, варто розділити на зовнішні та внутрішні. Зовнішні перешкоди пов'язані з недосконалістю регуляторного середовища. Особливе занепокоєння викликають проблеми, пов'язані з нестабільністю загальних економічних та правових умов. До таких проблем належать наступні: 1) недостатній рівень роботи об'єктів інфраструктури підтримки підприємництва у питаннях надання допомоги суб'єктам господарювання на початковому етапі діяльності у

подоланні труднощів, пов'язаних із відсутністю достатніх знань з питань ведення бізнесу, управлінського досвіду тощо; 2) високі відсоткові ставки на банківські кредити для суб'єктів малого і середнього бізнесу; 3) відсутність стимулювання для активного впровадження суб'єктами малого і середнього підприємництва інноваційних технологій, виробництва конкурентоспроможної продукції і послуг; 4) територіальна нерівномірність розвитку малого і середнього підприємництва; 5) обмеженість довгострокового кредитування; 6) неузгодженість та протиріччя норм чинних нормативних актів у сфері дозвільної діяльності; 7) недостатній рівень ефективності роботи дозвільних центрів; 8) незначна кількість суб'єктів підприємництва розпочинає свою діяльність у виробничій сфері; 9) наявність окремих випадків недотримання контролюючими органами вимог законодавства при проведенні перевірок та втручання в діяльність суб'єктів підприємницької діяльності; 10) нестабільність податкового законодавства; 11) неналежне фінансування районних, міських програм підтримки малого підприємництва.

З-поміж проблем внутрішнього характеру найсуттєвішими є такі: - низький рівень середньомісячної заробітної плати у малому підприємстві; - недостатній рівень кваліфікації кадрів, які займаються підприємницькою діяльністю або бажають розпочати власну справу у бізнесі; - відсутність управлінського досвіду у сфері підприємництва у тимчасово переміщеного населення тощо [3].

Недопрацьоване законодавство з питань зростання малого підприємництва, недосконалість інформаційного та матеріально-технічного забезпечення уповільнює розвиток та ефективну діяльність комерційного підприємництва [7]. Окрім цього, до основних проблем розвитку традиційно відносять: загальний стан економіки нашої держави, а також недосконалу податкову систему. Неefективне оподаткування є однією з перешкод для розвитку сектора комерційного підприємництва, оскільки значна кількість доходу підприємства вилучається, наприклад, до фонду заробітної плати, єдиного соціального внеску та інших різноманітних податків та платежів. Сукупність таких факторів призводить до потреби багатьох суб'єктів комерційного підприємництва переходити у тіньовий сектор економіки [5].

Через нерівномірність розвитку ринкового господарства дедалі зростає рівень корупції, застосовується метод неофіційних витрат. За даними Індексу глобальної конкурентоспроможності, корупція є суттєвим фактором, що гальмує розвиток бізнесу в Україні [7]. Це свідчить про ганебне ставлення до загальноприйнятих норм законодавства. Ухилення від сплати податків, укладення неофіційних угод з метою отримання тіньових коштів, розповсюдження хабарництва є факторами посилення корупційних зв'язків.

Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» [2] закріплює умови надання державної підтримки суб'єктам малого підприємництва, а також мету державної політики у сфері розвитку комерційного підприємництва в Україні, а саме: створення сприятливих умов для розвитку підприємництва; забезпечення розвитку суб'єктів бізнесу з метою формування конкурентного середовища та підвищення рівня їх конкурентоспроможності.

Одним із чинників розвитку бізнесу в Україні, на нашу думку, є прийняття Кабінетом Міністрів України розпорядження «Про затвердження плану заходів на 2021-2023 роки з реалізації «Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року» [7]. Станом на січень 2023 р., 22% запланованих заходів було виконано, тоді як 75% знаходяться у стані виконання [6]. У законодавстві закріплені умови надання державної підтримки, однак тільки за останні декілька років підприємство все ж таки зазнало розвитку, що прослідковується за показниками, хоча це зростання є поступовим. З ініціативи Кабінету Міністрів України було запущено Український фонд стартапів для підтримки інноваційних проектів шляхом надання попереднього та початкового фінансування для стартапів.

Незважаючи на суттєві проблеми, наразі у розвитку комерційного підприємництва намітилися позитивні тенденції. Так, зокрема, упорядковано процедуру проведення перевірок суб'єктів підприємництва та зменшилась їх кількість; спрощено механізм отримання дозвільних документів; здійснено підготовку законодавчих актів у сфері дерегуляції підприємницької діяльності; створено Єдиний державний реєстр юридичних і фізичних осіб-підприємців тощо.

На нашу думку, під безпечністю комерційного підприємництва розуміється комплекс заходів, реалізація яких дає змогу забезпечувати економічну стабільність підприємства та його розвиток за невизначеності внутрішнього і зовнішнього середовища та ризику інвестиційної діяльності. Вважаємо, що безпечність комерційного підприємництва досягається створенням системи забезпечення. Саме тому пропонуємо бізнес-структурам використовувати системний підхід до організації безпечності комерційного підприємства, що є організаційно-управлінськими, режимними, технічними, профілактичними і пропагандистськими заходами, спрямованими на якісну реалізацію захисту інтересів підприємства від зовнішніх і внутрішніх загроз (ризикових чинників).

Для запобігання впливу чинників на безпечність комерційного підприємства необхідна якісна організація процесів виявлення, обліку, аналізу, оцінки і запобігання або мінімізації ризику фінансово-економічної, інвестиційної та інших видів діяльності.

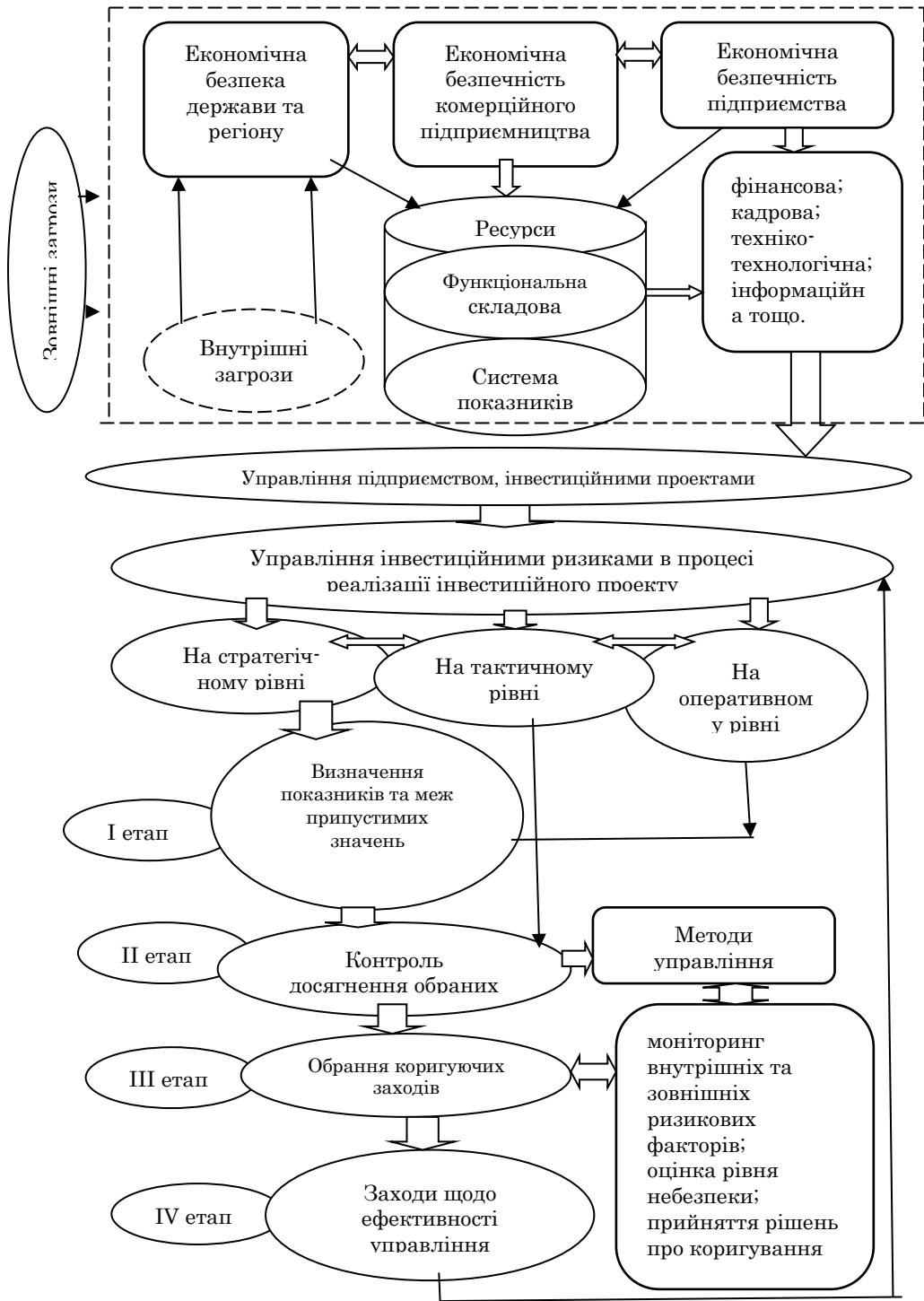

Рис. 2. Структурно-логічна схема гарантування економічної безпеки підприємства на різних рівнях управління
Джерело: розроблено автором на основі [1]

Відповідно до запропонованої схеми (рис. 2), формування безпечності комерційного підприємництва відбувається за рахунок реалізації заходів та програм гарантування безпеки держави, регіону, відповідної сфери економічної діяльності. Це може бути реалізовано у процесі управління в частині інвестиційної діяльності шляхом вибору інвестиційного проєкту, який забезпечує мінімальний інвестиційний ризик вкладання чи залучення грошових коштів для оновлення матеріально-технічної бази. Таке управління повинно здійснюватися на стратегічному, тактичному та оперативному рівнях управління. Зокрема, на стратегічному рівні передбачається проходження чотирьох етапів [4]:

- 1) визначення показників та меж допустимих значень (I етап);
- 2) контроль досягнення обраних значень (II етап);
- 3) обрання коригуючих заходів на підставі моніторингу внутрішніх та зовнішніх ризикових факторів, оцінки рівня небезпеки, що дає змогу прийняти рішення про коригування (III етап);
- 4) заходи щодо ефективності управління ризиками (IV етап).

На тактичному рівні управління передбачається проходження трьох етапів:

- 1) контроль досягнення обраних значень (саме тут визначаються методи управління інвестиційними ризиками);
- 2) обрання коригуючих заходів на підставі моніторингу внутрішніх та зовнішніх ризикових факторів, оцінки рівня небезпеки, що дає змогу прийняти рішення про коригування;
- 3) заходи щодо ефективності управління ризиками.

На оперативному рівні за результатами контролю досягнення обраних значень обираються коригуючі заходи, які дають змогу реалізувати заходи щодо ефективності управління інвестиційними ризиками.

Незважаючи на самостійність, економічна безпека комерційного підприємництва не може забезпечуватися тільки на рівні підприємства.

Держава насамперед повинна створити сприятливий клімат для ведення бізнесу як на національному рівні, так і на регіональному. Безпечність комерційного підприємництва – це здатність держави виконувати свої функції та досягати поставлених цілей оптимальним способом за діючих зовнішніх і внутрішніх умов.

Для досягнення та підтримки стану безпечності комерційного підприємництва на рівні держави розробляються відповідні закони, програми та стратегії. Прикладом є Стратегія національної безпеки України [8], елементами якої є політична, економічна, інформаційна, енергетична, екологічна тощо безпеки. В межах Стратегії визначені основні загрози національної економічної безпеки, а саме: монополія та олігархія; значні ресурсні витрати та низька технологічність виробництва; відсутність чітко визначених стратегічних цілей,

пріоритетних напрямів і завдань соціально-економічного та науково-технічного розвитку України, а також ефективних механізмів концентрації ресурсів для досягнення таких цілей; відсутність сформованих внутрішніх ринків збуту і надмірна залежність від зовнішніх; безробіття; втрата територій та людського потенціалу тощо.

Також питання національної безпеки України розглянуті у Законі «Про національну безпеку України» [1], згідно з яким політика держави повинна бути спрямована на захист національних інтересів від внутрішніх і зовнішніх загроз в усіх сферах життєдіяльності і гарантування безпеки особи, суспільства і держави. Тільки держава реалізує заходи щодо захисту національних економічних інтересів, зменшення негативного впливу іноземних підприємств на національну економіку, окрему сферу економічної діяльності, окремі підприємства тощо.

Вважаємо, що економічна безпечність сфери господарської діяльності виявляється через стійкий стан бізнес-структур, що входять до її складу, та сукупність заходів, які забезпечують ефективне функціонування і розвиток відповідної галузі. Безпека цього рівня, як і безпека держави, впливає на рівень безпечності підприємства. Його керівництво якого повинно здійснювати заходи, спрямовані на виявлення і запобігання потенційних загроз, зокрема за рахунок інвестиційних ризиків, на всіх рівнях управління.

У складі економічної безпеки виділяють декілька функціональних складових підприємства: 1) фінансова, що є однією з найголовніших складових, яка відображає спроможність пристосовуватися до мінливого та невизначеного зовнішнього середовища; 2) кадрова, яку часто поєднують із інтелектуальною (збереження та розвиток інтелектуального потенціалу підприємства, ефективне планування та управління персоналом); 3) техніко-технологічна, яка визначає відповідність технологій підприємства стандартам та потенціал для їх розвитку; 4) інформаційна, що визначає ефективність інформаційно-аналітичного забезпечення господарської діяльності підприємства; 5) екологічна, яка стосується дотримання підприємством усіх чинних вимог законодавства щодо норм впливу на навколишнє середовище, ступеня забезпечення екологічного контролю; 6) силова, що визначає фізичну безпеку працівників підприємства, ступінь збереження майна від негативного впливу та захищеність інформаційних ресурсів підприємства; 7) політико-правова, яка стосується формування правового забезпечення діяльності підприємства, можливості його адаптації до змін у законодавстві [10].

Для гарантування безпечності комерційного підприємства необхідні матеріальні, трудові та фінансові ресурси, інформація та технології, техніка та обладнання, інтелектуальний потенціал, що слід максимізувати. При цьому основою мінімізації ризиків є їх постійний

моніторинг, тому необхідно визначити систему показників, за якими його проводити. Моніторинг показників на підставі виявлення, оцінки й аналізу ризиків дає змогу передбачити загрозу безпеці та стати основою їх запобігання, а в подальшому – визначення відповідної стратегії. Це можуть бути стратегії, орієнтовані на усунення наявних або запобігання можливих загроз безпечності комерційного підприємництва; спрямовані на запобігання впливу наявних або можливих загроз чи на компенсацію збитку.

Перші два типи стратегій передбачають виключення загроз або запобігання їх впливу. Остання стратегія використовується у випадках, коли дії ризику нереально запобігти, але слід визначитися з можливістю компенсувати його вплив на результати діяльності бізнес-структури. А оскільки реалізація інвестиційних проектів пов'язана з дією зовнішніх та внутрішніх факторів ризику на розвиток інвестиційної діяльності, доцільно розглянути етапи управління ризиками інвестиційних проектів.

На першому етапі, що здійснюється на стратегічному рівні управління, визначається перелік контрольованих показників, що відображають реалізацію інвестиційного проекту та допустимі межі їх значень. Від того, наскільки правильно обрані показники (індикатори) та їх значення, залежить ступінь адекватності оцінки ризику інвестиційного проекту, а також можливість запобігання загрозам. Такими показниками є термін реалізації інвестиційного проекту, прибуток від його реалізації, чиста приведена вартість тощо.

Другий етап реалізується вже на всіх рівнях управління підприємством і передбачає контроль обраних значень, а саме: моніторинг внутрішніх та зовнішніх ризикових факторів, визначення рівня наявної небезпеки, а у разі необхідності – прийняття відповідних управлінських рішень щодо його зниження чи запобігання.

У процесі моніторингу оцінюються значення обраних показників та їх можливе відхилення від запланованих значень. Залежно від величини відхилення показників від граничних значень стан реалізації інвестиційного проекту підприємства можна характеризувати як: 1) нормальний, тобто показники перебувають у межах граничних значень; 2) передкризовий, коли перевищується бар'єрне значення хоча б одного з показників, а інші наблизилися до певної межі бар'єрних значень; при цьому існують можливості поліпшення умов і результатів роботи шляхом прийняття запобіжних заходів щодо загроз; 3) кризовий, тобто перевищується бар'єрне значення більшості основних показників, у результаті чого реалізація інвестиційного проекту може бути під загрозою; 4) критичний, коли порушуються бар'єрні значення всіх показників, часткова втрата потенціалу виглядає неминучою, рівень ризику інвестиційного проекту стає критичним [11].

На цьому етапі виявляються негативні тенденції реалізації інвестиційного проекту, визначаються причини, характер ризику та його рівень, а також прогнозуються наслідки, після чого ухвалюються управлінські рішення щодо коригування. Коригувальні дії відбуваються на третьому етапі управління ризиком і передбачають обрання методу управління ризиком залежно від його рівня. До таких методів відносять зменшення, зберігання та передавання ризику третім особам [12].

За коригувальними діями в управлінні ризиками проводиться оцінка його ефективності. Для цього визначається коефіцієнт ефективності одним із загальноприйнятих способів: як оцінка фінансової стійкості; різниця між фактичними втратами від прояву ризику і витратами на ідентифікацію та зменшення ризику; різниця між фінансовими можливостями підприємства і його збитками та витратами на управління ризиками і втратами після заходів управління; співвідношення між чистим грошовим потоком від реалізації інвестиційного проекту до та після впровадження заходів управління ризиком тощо.

У разі неефективного управління ризиком у процесі реалізації інвестиційного проекту процеси повторюються для визначення коригувальних дій до моменту впровадження проекту з прийнятним рівнем ризику.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведені дослідження дають підставу для твердження, що до функціональних складових безпечності комерційного підприємництва висуваються відповідні завдання щодо: забезпечення високого рівня інтелектуального потенціалу підприємства; доцільного використання ресурсів, зокрема кадрових; високої ефективності інноваційного управління та необхідної кількості інформації; небезпеки життя робітників підприємства та захисту його майна; фінансової стійкості та незалежності підприємства, зокрема за рахунок інвестиційної діяльності; правової захищеності всіх видів діяльності; екологічної безпеки; незалежності та високого рівня конкурентоспроможності технічного потенціалу. Вважаємо, що доцільно визначити економічну безпеку підприємства з практичної точки зору та враховувати особливості функціонування суб'єктів господарювання. Економічна безпека комерційного підприємництва залежить від запобігання загрозам і вчасного їх усунення, а також досягнення головних цілей діяльності, за що відповідають керівники та менеджери. Перспектива подальших досліджень полягає у використанні іноземного досвіду при наповненні категоріального апарату. Темати наступних досліджень слід обрати особливості забезпечення фізичного захисту суб'єктів комерційного підприємства, а також інформаційну безпеку як складову економічної безпечності бізнесу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про національну безпеку України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.
2. Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17#Text>.
3. Кирієнко А. В. Механізм досягнення і підтримки економічної безпеки підприємства: дис. канд. екон. наук: 08.06.01. К., 2000. 186 с.
4. Кузьменко А. Проблеми відповідності стратегії та системи забезпечення безпеки України національним потребам. URL: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2432>.
5. Бабіна Н. О., Зачосова Н. В. Економіко-фінансова безпека підприємств України як елемент фінансової безпеки держави в контексті інтеграційних процесів // Управлінський аспект забезпечення фінансової безпеки України : колект. моногр. / за ред. О. В. Черевка. Черкаси : Видавець Ю. А. Чабаненко, 2018. С. 206.
6. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
7. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів на 2021-2023 роки з реалізації Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1687-2021-%D1%80#Text>.
8. Указ Президента України Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>.
9. Oracle Blockchain Platform Cloud Service. URL: <https://www.oracle.com/ru/blockchain/cloud-platform/>.
10. The official site of Global economy. URL: https://www.theglobaleconomy.com/rankings/wb_political_stability/.
11. Kuznetsova M. V. Innovation management as part of economic security. *Journals National Interests: Priorities and Security*. 2019. Vol. 15 (1). P. 53-63.
12. Oltra V., Kemp R., Frans. De Vries F. Patents as a Measure for Eco-Innovation. Working Papers of gretha. URL: <http://ideas.repec.org/p/grt/wpegrt/2009-05.html>.

REFERENCES

1. Zakon Ukrainy «Pro natsional'nu bezpeku Ukrainy», available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

2. Zakon Ukrainy «Pro rozvytok ta derzhavnu pidtrymku maloho i seredn'oho pidpriemnytstva v Ukraini», available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17#Text>.

3. Kyriienko, A. V. (2000), Mekhanizm dosiahnennia i pidtrymky ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva: dys. kand. ekon. nauk: 08.06.01. K., 186 s.

4. Kuz'menko, A. Problemy vidpovidnosti stratehii ta systemy zabezpechennia bezpeky Ukrainy natsional'nym potrebam, available at: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2432>.

5. Babina, N. O. (2018), Ekonomiko-finansova bezpeka pidpriemstv Ukrainy iak element finansovoi bezpeky derzhavy v konteksti intehratsijnykh protsesiv. *Upravlins'kyj aspekt zabezpechennia finansovoi bezpeky Ukrainy* : kolektyvna monohrafiia / za red. O. V. Cherevka, Vydavets' Yu. A. Chabanenko, Cherkasy, 206 s.

6. Ofitsijnyj sajт Derzhavnoho komitetu statystyky, available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

7. Rozporiadzhennia Kabinetom Ministriv Ukrainy «Pro zatverdzhennia planu zakhodiv na 2021-2023 roky z realizatsii Stratehii rozvytku sfery innovatsijnoi diial'nosti na period do 2030 roku», available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1687-2021-%D1%80#Text>.

8. Ukaz prezidenta Ukrainy Pro rishennia Rady natsional'noi bezpeky i oborony Ukrainy vid 14 veresnia 2020 roku «Pro Stratehiiu natsional'noi bezpeky Ukrainy», available at: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>.

9. Oracle Blockchain Platform Cloud Service, available at: <https://www.oracle.com/ru/blockchain/cloud-platform/>.

10. The official site of Global economy, available at: https://www.theglobaleconomy.com/rankings/wb_political_stability/.

11. Kuznetsova, M. V. (2019), Innovation management as part of economic security, *Journals National Interests: Priorities and Security*, vol. 15 (1), p. 53-63.

12. Oltra V., Kemp R. and Frans De Vries F. Patents as a Measure for Eco-Innovation. *Working Papers of gretha*, available at: <http://ideas.repec.org/p/grt/wpegrt/2009-05.html>.

УДК 65.01

Скриньковський Руслан Миколайович, uan_lviv@ukr.net,
ORCID ID: 0000-0002-2180-8055,

к.е.н., професор, професор кафедри економіки підприємств та інформаційних технологій,
Львівський університет бізнесу та права, м. Львів,
член Наукового товариства ім. Шевченка, м. Львів

Пушак Ярослав Ярославович, yaro_push@yahoo.com,
ORCID ID: 0000-0003-1369-8770,

д.е.н., професор, професор кафедри соціально-поведінкових,
гуманітарних наук та економічної безпеки,
Львівський державний університет внутрішніх справ, м. Львів

Павленчик Наталія Федорівна, pavlinova75@gmail.com,
ORCID ID: 0000-0001-6164-5644,

д.е.н., професор, завідувач кафедри економіки та менеджменту,
Львівський державний університет фізичної культури імені Івана
Боберського, м. Львів

Князь Святослав Володимирович, svkniaz@ukr.net,
ORCID ID: 0000-0002-7236-1759,

д.е.н., професор, завідувач кафедри підприємництва та екологічної
експертизи товарів,
Національний університет “Львівська політехніка”, м. Львів

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ІНСТРУМЕНТАЛЬНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

Анотація. Сучасна нестабільна економічна й соціальна ситуація, невизначеність, складність і неоднозначність та взаємозалежність факторів зовнішнього середовища й внутрішніх змінних підприємства в сучасних умовах мають значний і безпосередній вплив на його функціонування, розвиток і формування перспективи. Розвиток підприємства, виходячи з його змісту із структури формування, оцінюється через економічне зростання (результат) з урахуванням кількісних та якісних змін (у певних просторово-часових умовах, в умовах ризику і невизначеності), де потенціал, якість управління, інновації та орієнтація на процеси постійного удосконалення забезпечують економічне зростання (результат) підприємства. Сьогодні окремі теоретичні положення та інструментарій, що використовуються для пояснення розвитку підприємства, потребують додаткового вивчення, певного доопрацювання та відповідного уточнення. З огляду на викладене вище метою статті є формування нових й удосконалення існуючих теоретичних положень та інструментів, що

залучаються до пояснення розвитку підприємства в сучасних умовах. За результатами дослідження з'ясовано, що для забезпечення результативного розвитку підприємства повинні виконуватися такі дві основні вимоги: висока конкурентоспроможність та інвестиційна привабливість. Конкурентоспроможність підприємства залежить від ефективності його функціонування: фінансово-економічної, виробничої та комерційної ефективності. Сформульовано висновок про те, що інтегральний рівень розвитку підприємства, враховуючи взаємозв'язок між поняттями “розвиток”, “потенціал”, “максимізація прибутку” і факторами, залежить від рівня масштабності розвитку підприємства та рівня якості розвитку підприємства. Рівень масштабності та якості розвитку підприємства залежить від його потенціалу, якості управління, інновацій (як фактора сприяння розвитку підприємства в системі “вид інновації – вид розвитку”) та резервів зростання. Чим вищий рівень потенціалу підприємства, тим більші можливості воно має для забезпечення розвитку. Тут під потенціалом підприємства слід розуміти його можливості, ресурси, запаси, засоби, що використовуються або можуть бути використані для досягнення певних стратегічних чи тактичних бізнес-цілей підприємства. На практиці інновації на підприємствах направлені на підвищення рівня ефективності або на захист (зміцнення) досягнутого результату чи на трансформацію в нове, в удосконалення (це розвиток, адаптація бізнес-моделі, безпека тощо). Всі ці аспекти необхідно врахувати у перспективі подальших досліджень з метою удосконалення системи та інструментарію комплексної діагностики розвитку підприємства.

Ключові слова: підприємство, розвиток підприємства, економічні цілі, бізнес-процеси, потенціал, інновації, якість управління, управлінські рішення.

Skrynkovskyy R. M., uan_lviv@ukr.net,
ORCID ID: 0000-0002-2180-8055,
*PhD in Economics, Professor, Professor at the Department of Business
Economy and Information Technology,
Lviv University of Business and Law, Lviv,
Member of the Shevchenko Scientific Society, Lviv*

Pushak Y. Y., yaro_push@yahoo.com,
ORCID ID: 0000-0003-1369-8770,
*D. Sc. (Economics), Professor, Professor at the Department of Socio-
Behavioral, Humanitarian Sciences and Economic Security,
Lviv State University of Internal Affairs, Lviv*

Pavlenchyk N. F., pavlinova75@gmail.com,
ORCID ID: 0000-0001-6164-5644,
*D. Sc. (Economics), Professor, Head of the Department of Economics and
Management,
Lviv State University of Physical Culture named after Ivan Boberskyj, Lviv*

Kniaz S. V., svkniaz@ukr.net,

ORCID ID: 0000-0002-7236-1759,

D. Sc. (Economics), Professor, Head of the Department of Entrepreneurship and Environmental Examination of Goods,

Lviv Polytechnic National University, Lviv

THEORETICAL AND INSTRUMENTAL FOUNDATIONS OF ENTERPRISE DEVELOPMENT

Abstract. *The current unstable economic and social situation, uncertainty, complexity and ambiguity and the interdependence of external environmental factors and internal variables of an enterprise in modern conditions have a significant and direct impact on its functioning, development and formation of prospects. The development of an enterprise based on its content and structure of formation is assessed through economic growth (result) taking into account quantitative and qualitative changes (in certain spatio-temporal conditions, under conditions of risk and uncertainty), where potential, quality of management, innovation and focus on continuous improvement processes ensure economic growth (result) of the enterprise. Today, certain theoretical provisions and tools used to explain the development of an enterprise require additional study, some refinement and clarification. Taking into account the above, the purpose of the article is to form new and improve existing theoretical principles and tools used to explain the development of an enterprise in modern conditions. Based on the results of the study, it was established that in order to ensure the effective development of an enterprise, the following two basic requirements must be met: high competitiveness and investment attractiveness. The competitiveness of a company depends on the efficiency of its functioning: financial-economic, production and commercial efficiency. The conclusion is formulated that the integral level of enterprise development, taking into account the relationship between the concepts of “development”, “potential”, “profit maximization” and factors, depends on the level of scale of enterprise development and the level of quality of enterprise development. The level of scale and quality of development of an enterprise depends on its potential, quality of management, innovation (as a factor promoting the development of the enterprise in the system “type of innovation – type of development”) and growth reserves. The higher the level of potential of an enterprise, the greater opportunities it has to ensure development. Here, the potential of an enterprise should be understood as its capabilities, resources, reserves, used or can be used to achieve certain strategic or tactical business goals of the enterprise. In practice, innovation in enterprises is aimed at increasing the level of efficiency or at protecting (strengthening) the achieved result or transforming it into something new, into improvement (this is development, adaptation of the business model, safety, etc.). All these aspects must be taken into account in the future for further research in order to improve the system and tools for comprehensive diagnostics of enterprise development.*

Key words: enterprise, enterprise development, economic goals, business processes, potential, innovations, management quality, management decisions.

Постановка проблеми. Сучасна нестабільна економічна й соціальна ситуація, невизначеність, складність і неоднозначність та взаємозалежність факторів зовнішнього середовища й внутрішніх змінних підприємства в сучасних умовах мають значний і безпосередній вплив на його функціонування, розвиток і формування перспективи. Водночас відомо, що визначення поняття “розвиток підприємства”, основні властивості і механізм розвитку, результуюча характеристика параметрів і динаміка бізнес-процесів розвитку підприємства, а також його види за певними ознаками й критеріями та такі його типи, як сталий розвиток, керований розвиток чи організаційний розвиток підприємства, тісно пов’язані і досліджуються з іншими поняттями та економічними категоріями, зокрема – потенціалом підприємства, якістю управління, спроможністю підприємства до розвитку, вибраною стратегією розвитку, вектором розвитку, конкурентоспроможністю, його інвестиційною привабливістю, внутрішніми змінними підприємства, економічними інтересами і/або бізнес-цілями, стратегічним управлінням та інноваціями тощо [1-4]. Поряд з тим, враховуючи думку керівників (менеджерів) вищої ланки управління і вчених-економістів, з’ясовано: сьогодні окремі теоретичні положення та інструментарій, що використовуються для пояснення розвитку підприємства, потребують додаткового вивчення, певного доопрацювання та відповідного уточнення. Все це, з урахуванням попередніх результатів досліджень [2; 3; 5], обумовило актуальність теми дослідження, визначає його доцільність, теоретичну важливість та практичну значущість у даному напрямі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Огляд і аналіз наукової літератури дозволяє стверджувати, що теоретичним і практичним аспектам розвитку підприємства з огляду на процес та результат в умовах швидких змін і конкуренції приділено досить багато уваги. Зважаючи на це, за результатами огляду й аналізу літератури рекомендуємо ознайомитися з деякими науковими працями вчених-економістів та практиків, які стосуються, зокрема, таких аспектів, як: актуальні питання розвитку підприємства і визначальні умови його розвитку – Ю. Погорелов [1], С. Дунда [6], О. Ємельянов [7; 8], Л. Клименко, О. Загороднюк, Ю. Халахур [9], Г. Костюк, І. Дубровська [10]; підходи та інструментарій оцінювання стану, рівня розвитку підприємства загалом, його окремих сфер, складових тощо – О. Ліснічук, О. Шпаковська [11], Я. Паламаренко [12], В. Самуляк, Р. Фещур [13], І. Синчук [14], Т. Степаненко [15]; особливості і підходи до оцінювання ефективності розвитку підприємства – О. Шаманська [16],

Т. Швед [17]; оцінка спроможності підприємства до розвитку, типи розвитку підприємства і формування його перспективи – О. Мельник [18].

Визнаючи теоретичну і практичну цінність вищезгаданих наукових праць із цієї проблеми, з'ясовано, що сьогодні недостатньо уваги приділено теоретичним та інструментальним основам розвитку підприємства, з урахуванням [1; 2; 18-26]: теоретичних та прикладних засад менеджменту, маркетингу, дослідження операцій, економічної діагностики діяльності підприємства тощо.

Метою статті є формування нових й удосконалення існуючих теоретичних положень та інструментів, що залучаються до пояснення розвитку підприємства в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Достатній рівень розвитку підприємства дозволяє ефективно конкурувати за лідируючі позиції на ринку, тоді як низький – забезпечує основу для прийняття відповідних управлінських рішень щодо репрофілювання і навіть щодо можливого закриття підприємства. Чим вищий рівень розвитку підприємства, тим ширше поле можливостей для нього, але водночас і за таких обставин висуваються вищі вимоги до керівників підприємства з точки зору їх готовності і здатності ефективно й результативно використовувати сильні позиції і підтримувати їх на належному рівні в сучасних умовах, в умовах ризику і невизначеності [12; 18].

Як відомо, висока конкурентоспроможність підприємства на певному ринку забезпечує йому отримання стабільного та високого прибутку та є однією з вимог для забезпечення результативного розвитку [2; 12; 18]. Тут під підвищенням конкурентоспроможності підприємства слід розуміти тривалий і послідовний процес пошуку й реалізації управлінських рішень у всіх сферах його діяльності, який здійснюється системно і відповідно до обраної стратегії розвитку [12], з урахуванням [2; 18; 19]: 1) рівня ризику; 2) впливу минулих стратегій; 3) впливу факторів зовнішнього середовища підприємства, до яких відносяться економічні, ринкові, політичні, науково-технічні, природні, демографічні та інші фактори; 4) залежності від фактора часу та витрат; 5) впливу факторів внутрішнього середовища, яке визначається відповідно до теорії і практики менеджменту такими основними внутрішніми змінними підприємства, як цілі, структура, завдання, технологія і ресурси та працівники, що взаємопов'язані між собою, утворюють системну модель. У контексті цього також нагадаємо: рівень конкурентоспроможності підприємства визначається і характеризується такими трьома складовими [2; 18; 20]: 1) конкурентоспроможністю продукції підприємства; 2) ефективністю діяльності підприємства (на основі оцінювання її складових – фінансово-економічної, виробничої та комерційної ефективності), включаючи правові аспекти менеджменту (наприклад, результати аналізу та оцінки правової інформації про

наявний рівень дотримання законності дій менеджерами при досягненні поставлених бізнес-цілей підприємства (функціонування, розвитку; стратегічних, тактичних, оперативних), його структурних підрозділів чи функціональних служб); 3) концентрованістю ринку, на якому підприємство здійснює свою діяльність.

За результатами дослідження сучасних конкурентних стратегій [10], з'ясовано, що досягнення конкурентних переваг є метою стратегічного управління будь-якого підприємства, а також концентрованим проявом лідерства серед конкурентів. Їх особливості та механізм формування є одними з ключових факторів не лише конкурентоспроможності, але й інвестиційної привабливості як складової розвитку підприємства [2; 10; 18]. Сьогодні особливої популярності набули такі стратегії [10]: стратегія управління змінами; стратегія диференціації; стратегічні альянси; стратегія швидкого реагування; венчурна стратегія; системне управління бізнес-процесами; системні інновації; підприємницька креативність; та стратегія управління взаємовідносинами з клієнтами.

Як показав аналіз підходів до розуміння розвитку, фундаментальну основу розвитку підприємства формують теоретичні положення, причому найважливішими є: 1) теорія спрямованого розвитку підприємств; 2) теорія циклічного розвитку; та 3) концепція життєвого циклу підприємств. Спрямований розвиток – це процес переходу від одного стану внутрішньої й зовнішньої рівноваги (або поточного стану підприємства) до кращого (досконалішого) порівняно з попереднім станом, сформованого поточними обставинами і певними факторами, відповідно до поставлених цілей [6; 13]. Траєкторія розвитку окремого підприємства може набувати різної форми, але зазвичай залежить від його: здатності адаптуватися до змін у бізнес-середовищі, спроможності вирішувати внутрішні питання в сучасних умовах, в умовах ризику і невизначеності. В основі оцінки й аналізу розвитку підприємства – його виробнича функція та бюджетні обмеження, а технічна ефективність виробничої системи з перетворювання факторів виробництва є критерієм аналізу. Перехід від одного рівня технічної ефективності до іншого вимагає аналізу й оцінки відповідної інформації (відомостей і/або даних), додаткових витрат ресурсів і часу [6].

Актуальними вимогами до розвитку підприємства в сучасних умовах є не тільки абсолютне покращення параметрів діяльності, а й забезпечення результативного розвитку з урахуванням якісних характеристик. Кількісні характеристики покликані оцінити обсяг та швидкість відтворення окремих ресурсів компонента розвитку і в цілому розвиток, а якісні характеристики, в свою чергу, є основою для визначення ефективності використання ресурсів компонента розвитку. У сукупності використання кількісних та якісних характеристик

компонентів розвитку дозволяє: проаналізувати початковий рівень розвитку; виявити диспропорції, що виникли між компонентами розвитку; визначити пріоритетні напрями розвитку. Залежно від досягнутого рівня і напрямів розвитку діяльності підприємства встановлюють допустимі виробничі, соціальні та економічні навантаження тощо [16].

Для оцінки рівня розвитку підприємства використовуються різні методи, прийоми та моделі фінансово-економічного аналізу, який включає оцінювання фінансового стану, фінансових результатів та ефективності діяльності підприємства. Залежно від бізнес-цілей і завдань діагностичного аналізу керівники підприємств на практиці застосовують відповідний набір оптимальних параметрів, систему показників і обґрунтованих критеріїв ефективності діяльності і розвитку підприємства. Попри численні дослідження у даному напрямі, досі не існує єдиного підходу до аналізу й оцінки рівня ефективності діяльності і розвитку підприємства, тому вчені-економісти і практики висувають власні бачення щодо тієї чи іншої проблеми, використовуючи як якісні, так і кількісні показники.

У контексті цього з'ясовано [2; 3; 18; 19]: інтегральний рівень розвитку промислового підприємства, враховуючи взаємозв'язок між поняттями “розвиток”, “потенціал”, “максимізація прибутку” і факторами, залежить від рівня масштабності розвитку підприємства (відображає у динаміці внутрішні змінні, обсяги діяльності, результати, капітал, обороти, ефективність функціонування тощо) та рівня якості розвитку підприємства (включає рівень виконання плану виробництва з номенклатури (комплектності), рівень технології, керованості, адаптації і безпеки виробництва, рівень ритмічності і бездефектності виготовлення продукції в системі виробничого менеджменту та залежить від рівня задоволення потреб споживачів готовою продукцією в системі цілей маркетингу). Рівень масштабності та якості розвитку підприємства залежить від його потенціалу, якості управління, інновацій та резервів зростання. Чим вищий рівень потенціалу у суб'єкта господарювання, тим більші можливості до забезпечення розвитку він має [2]. Тут під потенціалом підприємства слід розуміти його можливості, ресурси (фінансові, трудові, матеріальні, енергетичні тощо), запаси, засоби, що використовуються або здатні використовувати для досягнення певних стратегічних чи тактичних бізнес-цілей підприємства [2; 18; 21].

З урахуванням вищезазначеного значний інтерес викликають методи оцінювання рівня розвитку підприємств, серед яких доцільно виділити такі [13]: 1) методи оцінювання рівня розвитку підприємства за показниками і критеріями конкурентоспроможності; 2) методи оцінювання рівня розвитку підприємства за фазою розвитку підприємства; 3) методи оцінювання рівня розвитку підприємства за

допомогою інтегрального показника; 4) методи оцінювання рівня розвитку підприємства як ступеня реалізації потенціалу (міри відповідності між складовими потенціалу).

Разом з тим, варто зазначити, що сучасна практика ведення бізнесу виробила різноманітні підходи та інструментарій стратегічного аналізу й оцінювання бізнес-середовища підприємства. При оцінці загального рівня стратегічного розвитку підприємства [12], враховуючи думку керівників підприємств, рекомендується використовувати системні технології, які дозволяють оцінити вплив внутрішніх та зовнішніх чинників. До таких системних технологій можна віднести SWOT-аналіз. Як відомо, сьогодні SWOT-аналіз є одним із найпоширеніших видів аналізу в стратегічному менеджменті, що дозволяє правильно оцінити зовнішні та внутрішні фактори, які впливають на діяльність та розвиток підприємства: сильні позиції та слабкі сторони, можливості та загрози. На основі SWOT-аналізу реально не тільки визначити здатність підприємства до розвитку, а й сформулювати стратегію чи вектор розвитку підприємства [2; 3; 14; 18].

Реалізація стратегії сталого розвитку надає низку важливих переваг підприємству, зокрема такі [3; 15; 22-24]: 1) підвищення рівня конкурентоспроможності підприємства; 2) зростання рівня економічної стійкості підприємства в довгостроковій перспективі та здатності протидіяти зовнішнім ризикам, у контексті стійкості динамічної рівноваги, функціонування, розвитку і формування перспективи; 3) поліпшення фінансово-економічних результатів, підвищення ефективності діяльності підприємства; 4) дотримання високого рівня якісних показників та стандартів; 5) покращення ділової репутації підприємства; 6) зростання рівня інноваційного розвитку, соціальної та інвестиційної привабливості підприємства тощо.

За результатами проведеного дослідження [2; 3; 18; 25; 26] з'ясовано, що рівень інноваційного розвитку підприємства залежить від параметрів його інноваційного потенціалу, джерелом якого є інновації як фактор сприяння розвитку підприємства в системі “вид інновації – вид розвитку”; інновації – це нові досягнення в галузі технології та управління. На практиці розрізняють три типи інновацій на підприємствах у сучасних умовах, в умовах ризику і невизначеності, а саме [3]: 1) інновації, які безпосередньо направлені на підвищення рівня ефективності; 2) спрямовані на захист (зміцнення) досягнутого результату; 3) ті, які направлені на трансформацію в нове, сучасне, в удосконалення (це розвиток, адаптація бізнес-моделі, безпека тощо).

Висновки і перспективи подальших досліджень. За результатами дослідження літератури і практики ведення бізнесу з'ясовано, що розвиток підприємства, виходячи з його змісту і структури формування, оцінюється через економічне зростання (результат) з урахуванням кількісних та якісних змін (у певних просторово-часових умовах, в

умовах ризику і невизначеності), де потенціал, якість управління, інновації та орієнтація на процеси постійного удосконалення забезпечують економічне зростання (результат) підприємства і формування його перспективи. Для забезпечення результативного розвитку підприємства в сучасних умовах повинні виконуватися такі дві основні вимоги (або умови): висока конкурентоспроможність та інвестиційна привабливість. Конкурентоспроможність підприємства залежить від ефективності його функціонування: фінансово-економічної, виробничої та комерційної ефективності. Інтегральний рівень розвитку підприємства, враховуючи взаємозв'язок між поняттями “розвиток”, “потенціал”, “максимізація прибутку” і факторами, залежить від рівня масштабності розвитку підприємства та рівня якості розвитку підприємства. Рівень масштабності та якості розвитку підприємства залежить від його потенціалу, якості управління, інновацій (як фактора сприяння розвитку підприємства в системі “вид інновації – вид розвитку”) та резервів зростання. Чим вищий рівень потенціалу підприємства, тим більші можливості воно має для забезпечення розвитку. Потенціал підприємства – це його можливості, ресурси (фінансові, трудові, матеріальні, енергетичні тощо), запаси, засоби, що використовуються або здатні використовуватися для досягнення певних стратегічних чи тактичних бізнес-цілей підприємства. На практиці інновації на підприємствах направлені на підвищення рівня ефективності або на захист (зміцнення) досягнутого результату чи на трансформацію в нове, в удосконалення (це розвиток, адаптація бізнес-моделі, безпека тощо). Всі перераховані аспекти необхідно врахувати у перспективі подальших досліджень з метою удосконалення системи та інструментарію комплексної діагностики розвитку підприємства в сучасних умовах, в умовах ризику і невизначеності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Погорелов Ю. С. Розвиток підприємства: поняття та види. *Культура народів Причорномор'я*. 2006. № 88. С. 75-81.
2. Skrynkovskyy R. M., Sopilnyk L. I., Tsyuh S. I. Improving the Enterprise Development Model: New Solutions Based on the Principles of Management, Marketing and Economic Diagnosis. *Business Inform.* 2020. № 4. P. 191-199. doi: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-4-191-199>.
3. Skrynkovskyy R., Pavlenchyk N., Tsyuh S., Zanevskyy I., Pavlenchyk A. Economic-mathematical model of enterprise profit maximization in the system of sustainable development values. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*. 2022. Vol. 8, № 4. P. 188-214. doi: <https://doi.org/10.51599/are.2022.08.04.09>.

4. Popova N., Kataiev A., Nevertii A., Kryvoruchko O., Skrynkovskyy R. Marketing Aspects of Innovative Development of Business Organizations in the Sphere of Production, Trade, Transport, and Logistics in VUCA Conditions. *Studies of Applied Economics*. 2021. № 38(4). doi: <https://doi.org/10.25115/eea.v38i4.3962>.

5. Pavlenchuk N., Pavlenchuk A., Skrynkovskyy R., Tsyuh S. The influence of management creativity on the optimality of management decisions over time: An innovative aspect. *Journal of Eastern European and Central Asian Research (JEECAR)*. 2023. Vol. 10, №. 3. P. 498-514. doi: <https://doi.org/10.15549/jeecar.v10i3.1318>.

6. Дунда С. П. Розвиток підприємства та оцінка факторів, що на нього впливають. *Ефективна економіка*. 2016. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5329>.

7. Ємельянов О. Ю. Інноваційний розвиток підприємств: сутність, послідовність оцінювання та перешкоди на його шляху. *Ефективна економіка*. 2020. № 11. doi: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.11.7>.

8. Ємельянов О. Ю. Концептуальні підходи до оцінювання рівня техніко-технологічного розвитку підприємств. *Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". Серія: "Економічні науки"*. 2018. № 7(15). С. 36-42. doi: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2018-7-4029>.

9. Клименко Л. В., Загороднюк О. В., Халахур Ю. Л. Діалектика поняття "економічний розвиток підприємств" в системі менеджменту. *Підприємництво та інновації*. 2020. Вип. 12. С. 120-125. doi: <https://doi.org/10.37320/2415-3583/12.20>.

10. Костюк Г. В., Дубровська І. О. Дослідження сучасних конкурентних стратегій. *Ефективна економіка*. 2015. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4589>.

11. Лісничук О., Шпаковська О. Аналіз фінансового стану як ефективний інструмент управління подальшим розвитком підприємства. *Економічний аналіз*. 2019. Т. 29, № 4. С. 28-34. doi: <https://doi.org/10.35774/econa2019.04.028>.

12. Паламаренко Я. В. Сучасні підходи до оцінювання рівня стратегічного розвитку підприємства. *Ефективна економіка*. 2020. № 5. doi: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.5.80>.

13. Самуляк В. Ю., Фещур Р. В. Оцінювання рівня розвитку підприємств. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка"*. 2008. № 633. С. 627-636. URL: <https://vlp.com.ua/files/90.pdf>.

14. Синчук І. В. Вплив SWOT-аналізу на прийняття управлінських рішень в умовах фінансової кризи. *Молодий вчений*. 2016. № 3(30). С. 174-178.

15. Степаненко Т. О. Теоретичні та методичні засади сталого розвитку підприємства. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. 2020. Том 31(70). № 6. С. 136-141. doi: <https://doi.org/10.32838/2523-4803/70-6-23>.

16. Шаманська О. І. Сучасні підходи до оцінювання ефективності управління ресурсним потенціалом підприємства. *Ефективна економіка*. 2013. № 3. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1860>.
17. Швед Т. В. Концептуальні підходи до оцінювання ефективності розвитку підприємства. *Галицький економічний вісник*. 2014. Т. 45, № 2. С. 86-92.
18. Мельник О. Г. Системи діагностики діяльності машинобудівних підприємств: полікритеріальна концепція та інструментарій : монографія. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2010. 344 с.
19. Кузьмін О. Є. *Сучасний менеджмент*. Львів: «Центр Європи», 1995. 176 с.
20. Skrynkovskyu R. M., Zaiats O. S. Improving the System of Indicators for Economic and Statistical Determination of Enterprise Efficiency with Regard to Legal Aspects of Management. *Business Inform.* 2020. № 3. P. 416-422. doi: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-3-416-422>.
21. Скриньковський Р. М. Діагностика використання трудових, матеріальних, фінансових та енергетичних ресурсів підприємства як інструмент управління елементами його виробничо-господарської діяльності. *Проблеми економіки*. 2015. № 1. С. 249-254.
22. Скриньковський Р. М., Максимчук Я. С., Харук К. Б. Діагностика економічної стійкості підприємства і роль інформації та комунікації в контексті стійкості динамічної рівноваги, функціонування і розвитку. *Проблеми економіки*. 2015. № 3. С. 162-168.
23. Скриньковський Р. М., Гарасим Л. С., Ключак О. В. Діагностика ділової репутації підприємства. *Ефективна економіка*. 2016. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4886>.
24. Скриньковський Р. М., Павловські Г., Костюк Н. Р., Коропецький О. О. Діагностика факторів інноваційного розвитку підприємства. *Проблеми економіки*. 2017. № 1. С. 250-257.
25. Рогоза М. Є., Вергал К. Ю. Стратегічний інноваційний розвиток підприємств: моделі та механізми : монографія. Полтава : РВВ ПУЕТ, 2011. 136 с.
26. Погорелов Ю. С. Інновації як чинник розвитку підприємства. *Культура народів Причорномор'я*. 2007. № 121. С. 62-66.

REFERENCES

1. Pohorielov, Yu. S. (2006), Rozvytok pidpriemstva: poniattia ta vyd. *Kultura narodiv Prychornomor'ya*, № 88, pp. 75-81.
2. Skrynkovskyu, R. M., Sopilnyk, L. I. and Tsyuh, S. I. (2020), Improving the Enterprise Development Model: New Solutions Based on the Principles of Management, Marketing and Economic Diagnosis. *Business*

Inform, № 4, pp. 191-199. doi: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-4-191-199>.

3. Skrynkovskyy R., Pavlenchyk N., Tsyuh S., Zanevskyy I. and Pavlenchyk A. (2022), Economic-mathematical model of enterprise profit maximization in the system of sustainable development values. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*, Vol. 8, No. 4, pp. 188–214. doi: <https://doi.org/10.51599/are.2022.08.04.09>.

4. Popova N., Kataiev A., Nevertii A., Kryvoruchko O. and Skrynkovskyy R. (2021), Marketing Aspects of Innovative Development of Business Organizations in the Sphere of Production, Trade, Transport, and Logistics in VUCA Conditions. *Studies of Applied Economics*, № 38(4). doi: <https://doi.org/10.25115/eea.v38i4.3962>.

5. Pavlenchyk N., Pavlenchyk A., Skrynkovskyy R. and Tsyuh S. (2023). The influence of management creativity on the optimality of management decisions over time: An innovative aspect. *Journal of Eastern European and Central Asian Research (JEECAR)*, Vol. 10, No. 3, pp. 498–514. doi: <https://doi.org/10.15549/jeecar.v10i3.1318>.

6. Dunda, S. P. (2016), Rozvitok pidpriyemstva ta ocinka faktoriv, sho na nogo vplivayut. *Efektivna ekonomika*. 2016. № 12, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5329>.

7. Yemelyanov, O. Yu. (2020), Innovacijnij rozvitok pidpriyemstv: sutnist, poslidovnist ocynuvannya ta pereshkodi na jogo shlyahu. *Efektivna ekonomika*, № 11. doi: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.11.7>.

8. Yemelyanov, O. Yu. (2018), Konceptualni pidhodi do ocynuvannya rivnya tehniko-tehnologichnogo rozvitku pidpriyemstv. *International Scientific Journal "Internauka". Series: "Economic Sciences"*, № 7(15), pp. 36-42. doi: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2018-7-4029>.

9. Klimenko, L. V., Zagorodniuk, O. V. and Halahur, Yu. L. (2020), Dialektika ponyattya "ekonomichnij rozvitok pidpriyemstv" v sistemi menedzhmentu. *Pidpriyemnistvo ta innovaciyi*, No. 12, pp. 120-125. doi: <https://doi.org/10.37320/2415-3583/12.20>.

10. Kostiuk, G. V. and Dubrovska, I. O. (2015), Doslidzhennya suchasnih konkurentnih strategij. *Efektivna ekonomika*, № 11, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4589>.

11. Lisnichuk, O. and Shpakovska, O. (2019), Analiz finansovogo stanu yak effektivnij instrument upravlinnya podalshim rozvitkom pidpriyemstva. *Ekonomichnij analiz*, Vol. 29, No. 4, pp. 28-34. doi: <https://doi.org/10.35774/econa2019.04.028>.

12. Palamarenko, Ya. V. (2020), Suchasni pidhodi do ocynuvannya rivnya strategichnogo rozvitku pidpriyemstva. *Efektivna ekonomika*, № 5. doi: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.5.80>.

13. Samuliak, V. Yu. and Feshchur, R. V. (2008), Ocynuvannya rivnya rozvitku pidpriyemstv. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politehnika"*, № 633, pp. 627-636, available at:

<https://vlp.com.ua/files/90.pdf>.

14. Synchuk, I. V. (2016), Vpliv SWOT-analizu na priynyattya upravlynskih rishen v umovah finansovoyi krizi. *Molodij vchenij*, № 3(30), pp. 174-178.

15. Stepanenko, T. O. (2020), Teoretichni ta metodichni zasadi stalogo rozvitku pidpriyemstva. *Vcheni zapiski TNU imeni V. I. Vernadskogo. Seriya: Ekonomika i upravlinnya*, Vol. 31(70), No. 6, pp. 136–141. doi: <https://doi.org/10.32838/2523-4803/70-6-23>.

16. Shamanska, O. I. (2013), Suchasni pidhodi do ocinyuvannya efektyvnosti upravlinnya resursnim potencialom pidpriyemstva. *Efektivna ekonomika*, № 3, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1860>.

17. Shved, T. V. (2014), Konceptualni pidhodi do ocinyuvannya efektyvnosti rozvitku pidpriyemstva. *Galickij ekonomichnij visnik*, Vol. 45, № 2, pp. 86-92.

18. Melnyk, O. H. (2010), *Systemy diahnostryky diialnosti mashynobudivnykh pidpriyemstv: polikryterialna kontseptsiiia ta instrumentarii*. Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniki, Lviv, 344 s.

19. Kuzmin, O. Ye. (1995), *Suchasnyi menedzhment*. Tsentr Yevropy, Lviv, 176 s.

20. Skrynkovskyy, R. M. and Zaiats, O. S. (2020), Improving the System of Indicators for Economic and Statistical Determination of Enterprise Efficiency with Regard to Legal Aspects of Management. *Business Inform*, № 3, pp. 416-422. doi: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-3-416-422>.

21. Skrynkovskyy, R. M. (2015), Diagnostika vikoristannya trudovih, materialnih, finansovih ta energetichnih resursiv pidpriyemstva yak instrument upravlinnya elementami jogo virobnicho-gospodarskoyi diyalnosti. *Problemi ekonomiki*, № 1, pp. 249-254.

22. Skrynkovskyy, R. M., Maksymchuk, Ya. S. and Kharuk, K. B. (2015), Diagnostika ekonomichnoyi stijkosti pidpriyemstva i rol informaciyi ta komunikaciyi v konteksti stijkosti dinamichnoyi rivnovagi, funkcionuvannya i rozvitku. *Problemi ekonomiki*, № 3, pp. 162-168.

23. Skrynkovskyy, R. M., Harasym, L. S. and Klyuvak, O. V. (2016), Diagnostika dilovoyi reputaciyi pidpriyemstva. *Efektivna ekonomika*, № 4, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4886>.

24. Skrynkovskyy, R. M., Pawlowski, G., Kostiuk, N. R. and Koropetskyi, O. O. (2017), Diagnostika faktoriv innovacijnogo rozvitku pidpriyemstva. *Problemi ekonomiki*, № 1, pp. 250-257.

25. Rohoza, M. Ye. and Verhal, K. Yu. (2011), *Stratehichniy innovatsiinyi rozvytok pidpriyemstv: modeli ta mekhanizmy*. RVV PUET, Poltava.

26. Pohorelov, Yu. S. (2007), Innovatsii yak chynnyk rozvytku pidpriyemstva. *Kultura narodov Prichernomorya*, № 121, pp. 62-66.

Чуй Ірина Романівна, irina_chui@ukr.net,
ORCID ID: 0000-0002-8795-4514,

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів, економічної безпеки,
банківської справи та страхового бізнесу,
Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

Мицак Ольга Василівна, o.myttsak@gmail.com,
ORCID ID: 0000-0003-3681-4666,

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів, економічної безпеки,
банківської справи та страхового бізнесу,
Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФІНАНСІВ СУБ'ЄКТІВ БІЗНЕСУ ІТ-СЕКТОРА

Анотація. У статті досліджено галузеві особливості формування та використання фінансових ресурсів суб'єктів господарювання ІТ-сектора України. Проаналізовано стан суб'єктів бізнесу ІТ-сектору через призму експорту комп'ютерних послуг, кількості підприємств та фізичних осіб-підприємців; зайнятих у цій сфері працюючих, обсягу діяльності за період 2010-2022 рр.

Виявлено певні закономірності у фінансуванні підприємств ІТ-сектору впродовж 2018-2022 рр., зокрема нарощення величини фінансових ресурсів відбулося завдяки збільшенню суми і частки власного капіталу. На обсяги фінансування підприємств не вплинула суттєво криза, пов'язана із карантинними обмеженнями із-за пандемії Covid-19, а протягом дії воєнного стану, введеного у 2022 році, ІТ-сектор зміг знайти такі формати роботи, яким не перешкождали перебої з постачанням електроенергії, повітряні тривоги та безпосередні військові дії.

Виявлено пропорційний зв'язок між збільшенням прибутку та обсягом фінансових ресурсів, задіяних ІТ-підприємствами для своєї діяльності. Завдяки зростанню постійного капіталу фінансова стійкість за власним капіталом й довгострокова фінансова стійкість за постійним капіталом посилася. Виявлено, що для підприємств ІТ-сектора порівняно із підприємствами України загалом коефіцієнти фінансової стійкості вищі та нижча залежність від позикового та інших видів залученого капіталу.

Висновками з проведеного дослідження є: вітчизняний ІТ-сектор в умовах воєнного стану розвивався достатньо динамічно: зростали кількість суб'єктів господарювання в ІТ, обсяги залучених інвестицій та експорт ІТ-продуктів і послуг; сукупний капітал підприємств зростав як за рахунок нарощення власного капіталу, так і завдяки залученим ресурсам на довго- та короткостроковий період.

Ключові слова: ІТ-сектор, бізнес-моделі ІТ-сектору України, фінансові ресурси, власний капітал, постійний капітал, залучені фінансові ресурси.

Chuy I. R., irina_chui@ukr.net,

ORCID ID: 0000-0002-8795-4514,

Ph.D., Associate Professor, Associate Professor of the Department of Finance, Economic Security, Banking and Insurance Business, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

Mytsak O. V., o.myttsak@gmail.com,

ORCID ID: 0000-0003-3681-4666,

Ph.D., Associate Professor, Associate Professor of the Department of Finance, Economic Security, Banking and Insurance Business, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

FEATURES OF FINANCIAL MANAGEMENT OF BUSINESS ENTITIES IN THE IT SECTOR

Abstract. *The article characterizes sectoral features of the formation and use of financial resources of business entities in the IT-sector of Ukraine. The state of business entities in the IT-sector in 2022 and its dynamics are analyzed through the prism of exports of computer services, the number of enterprises and individual entrepreneurs; employed in this area, the volume of activities for the period 2010-2022.*

Regularities in the peculiarities of financing enterprises in the IT-sector during 2018-2022 have been identified, in particular, the increase in the amount of financial resources was due to an increase in the amount and share of equity. The volume of financing of enterprises was not significantly affected by the crisis related to the Covid-19 pandemic, and during the martial law imposed in 2022, the industry was able to find such formats of work that were not hindered by interruptions in the supply of electricity, air raids and direct hostilities.

A proportional relationship between the increase in profit and the amount of financial resources used by IT-enterprises for their activities has been identified. Due to the growth of constant capital, the financial strength of equity and the long-term financial stability of constant capital have been strengthened. It has been found that for enterprises in the IT sector compared to enterprises in Ukraine in general, the coefficients of financial stability are higher and dependence on debt and other types of attracted capital is lower.

It has been found that the coefficients of financial stability for enterprises in the IT-sector compared to enterprises in Ukraine are higher and debt dependence is lower.

The conclusions of the study are: the domestic IT-sector, even under martial law, has been developing quite dynamically: the number of IT enterprises and IT sole proprietors, the volume of attracted investments and exports of IT products and services have been constantly growing; the total capital of enterprises grew both due to the increase in equity capital and due to the attracted resources for the long and short term.

Key words: IT-sector, business models of the IT-sector of Ukraine, financial resources, equity, constant capital, attracted financial resources.

JEL Classification: G32, L86, M20

DOI: <https://doi.org/10.32782/1563-3950-2025-5-12>

Постановка проблеми. ІТ є одним з провідних секторів української економіки, який стрімко зростає. Серед послуг, які надаються у сфері телекомунікації, комп'ютерних та інформаційних послуг переважають саме комп'ютерні (більше 74 % у 2022 р.). Згідно міжнародної експертизи IDC, ІТ-ринок є складовою інформаційно-телекомунікаційного ринку, що має наступну структуру: апаратне забезпечення (hardware), програмне забезпечення (Software) та ІТ-послуги (IT-services). Віднедавна, крім перерахованих вище, до ІТ ринку стали також відносити сегмент “публічні хмари” [9].

Водночас під час оцінювання особливостей формування і використання фінансових ресурсів суб'єктів ІТ-сектору України слід враховувати, що існують різні типи ІТ-компаній (переважна більшість працюють за моделями аутсорсингу, аутстафінгу та стартапів і не є учасниками вітчизняного ІТ-ринку).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань управління фінансовими ресурсами підприємств присвячено праці багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців. Вивчення літературних джерел з проблем управління фінансовими ресурсами показало, що вагомий внесок теоретико-методичного та практичного характеру у вивчення означеної проблематики зробили такі вчені, як М. Бердар [1], Д. Ванькович [2], Ю. Вінц [3], С. Джерелейко [4], І. Зеліско [5] та інші. Дослідженню теоретико-методичних аспектів понятійного визначення та аналізу капіталу підприємств через призму оцінювання їхньої фінансової стійкості присвячено наукові статті Н. Нестеренка і Д. Ребріної [6], О. Мицак, І. Чуй і О. Демковської [7]. У більшості випадків основний інтерес ІТ-компаній, які зосереджені в Україні, – це підбір висококваліфікованих фахівців для роботи над проектами іноземних інвесторів та замовників. Водночас, мало хто із дослідників ІТ-сектору зосереджував свою увагу на проблемах фінансування його суб'єктів та на шляхах зміцнення їхньої фінансової стійкості.

Метою дослідження є виявлення особливостей та закономірностей управління процесами формування та використання фінансових ресурсів суб'єктів бізнесу ІТ-сектора України, місця системи управління фінансовими ресурсами у фінансовому механізмі підприємств даного сектору та її завдань у процесі реалізації фінансової стратегії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні в ІТ секторі зайнято більше 426 тис. працівників: 85,126 тис. – на підприємствах та 340,688 тис. – у фізичних осіб-підприємців [8]. Вітчизняні ІТ-фахівці – це, переважно, молоді люди у віці 18-32 роки. Майже 60 % спеціалістів зайняті в системі ІТ-аутсорсингу. Частина фахівців після здобуття

профільної освіти виїжджає за кордон, частина віддає перевагу роботі на фрілансі.

Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктами ІТ-сектора за 2022 р. склав 226,9 млрд грн (з нього підприємства реалізували продукції на суму 226,2 млрд грн або 99,7 % та фізичні особи-підприємці – 0,6 млрд грн або 0,3 %). З 2010 р. обсяг реалізації галузі збільшився у 7 разів (із 32,5 млрд грн). Рекордного показника обсягів реалізованої продукції досягнуто суб'єктами ІТ-сектору у 2021 р. – 528,9 млрд грн (5,3 % від сукупного обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктів господарювання усіх видів економічної діяльності у 2021 р. та 9,7 % від ВВП).

Вітчизняна ІТ-галузь здебільшого орієнтована на експорт. Останні 10 років обсяг експорту лише комп'ютерних послуг зростає у середньому на 24 % щороку й у 2022 р. досяг майже 2,8 млрд дол. США. Починаючи із 2000 р. експорт зріс із всього 3,7 млн дол. США до понад 3 млрд дол. США у 2021 р. Частка експорту комп'ютерних послуг у ВВП з 2010 р. зростає з 0,19 % до 1,71 % у 2022 р., а загалом в експорті послуг – з 2,1 % до 30 % (рис. 1).

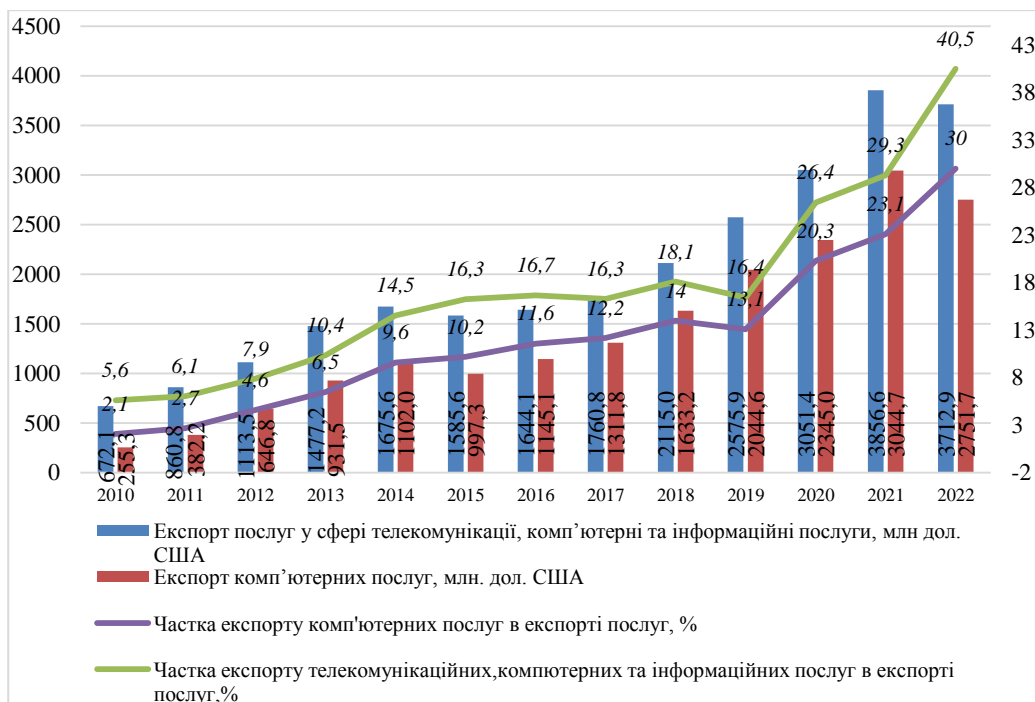

Рис. 1. Експорт комп'ютерних послуг у 2010-2022 рр.

Джерело: розраховано за [8]

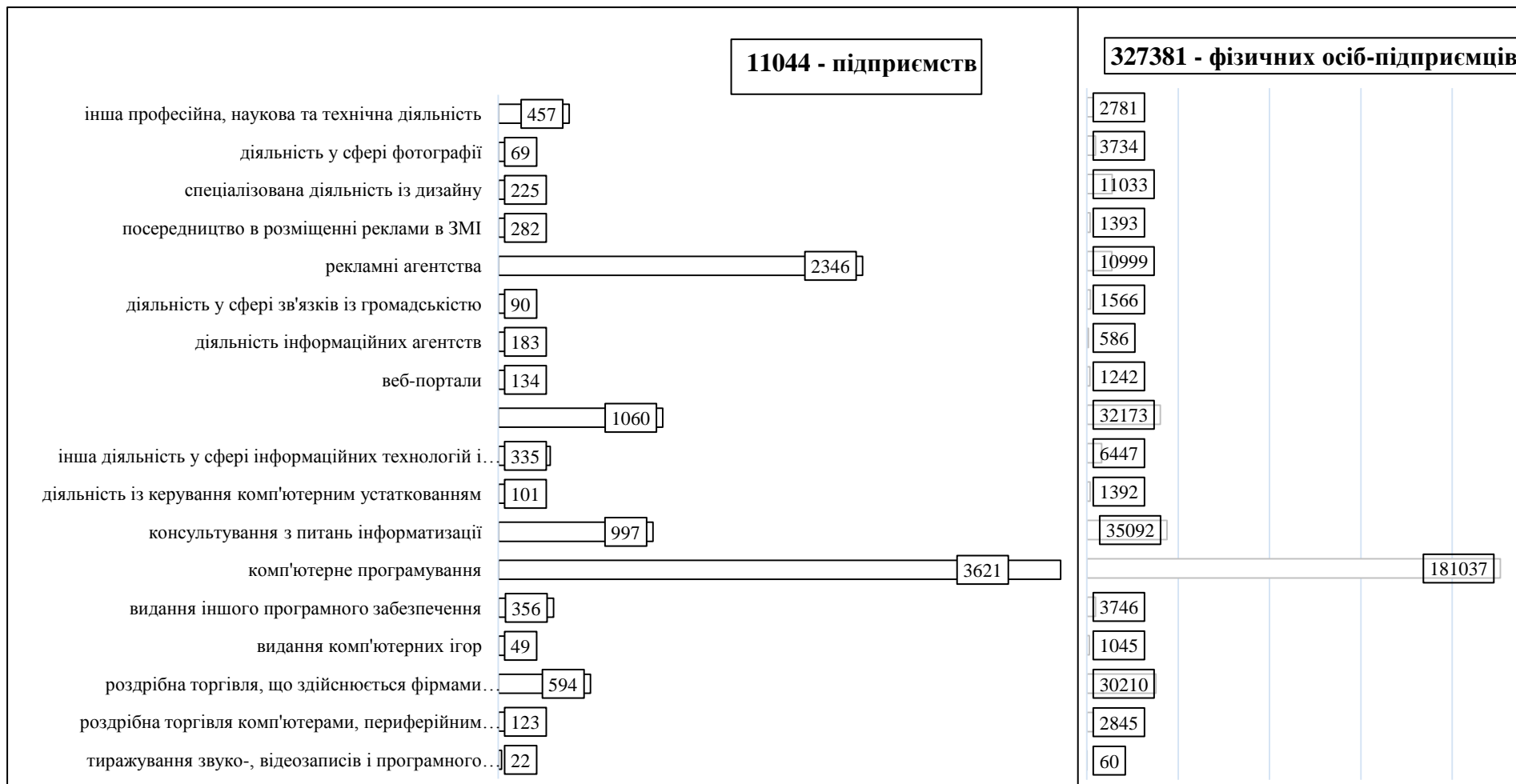

Рис. 2. Кількість суб'єктів господарювання в ІТ-секторі України у 2022 р.

Джерело: розраховано за [8]

За даними Державної служби статистики України, кількість суб'єктів господарювання, які працюють у ІТ-секторі, у 2010 р. становила 67906 од., з них 11900 підприємств та 56006 фізичних осіб-підприємців, у 2022 році їхня кількість зросла до 338425 од. (на майже 80 %): з них 11044 підприємств (на 7,2 % менше) та 327381 ФОП (на 484,5% більше) (рис. 2).

Найбільше суб'єктів ІТ-сектора займалися комп'ютерним програмуванням (32,8 % від усіх підприємств та 55,3 % від усіх ФОП). На другому місці за кількістю – рекламні агентства та третьому – підприємства, діяльність яких пов'язана з обробленням даних, розміщенням інформації на веб-вузлах.

Характерною рисою фінансових аспектів суб'єктів бізнесу ІТ-сектору є низька капіталоемкість, яка прямо корелює з обсягами їх діяльності. У 2021 р. обсяг інвестицій, залучених українськими ІТ-компаніями, склав 1,68 млрд дол. США і збільшився за п'ять років у 6,3 рази [10, с. 106].

Головними інвесторами вітчизняної ІТ-сфери є зарубіжні компанії та венчурні фонди, на які припадає майже 90 % загального обсягу залучених інвестицій.

Для ефективного функціонування ІТ-підприємств України, їх фінансова діяльність має бути спрямована на формування і реалізації ефективної фінансової політики для забезпечення досягнення визначеного рівня фінансової стійкості, раціонального співвідношення власних і залучених ресурсів, достатнього рівня фінансової рентабельності.

Важливим напрямом забезпечення ефективного функціонування сектору цифрових технологій є визначення джерел його фінансування та їхня оптимізація. Найважливішим завданням управління фінансовими ресурсами є визначення обсягів, джерел та форм залучення фінансових ресурсів для здійснення господарської діяльності. Джерела фінансових ресурсів можуть бути внутрішніми (власний потенціал підприємства) та зовнішніми. Отримати фінансові ресурси із зовнішніх джерел можна за рахунок банківських позик, комерційних кредитів, коштів, інвестованих у підприємство зовнішніми інвесторами, бюджетних дотацій та трансфертів, безповоротної фінансової допомоги тощо.

Як відзначає В. Міщенко, об'єкти техніко-технологічної інфраструктури фінансуються переважно за рахунок держави або коштів державно-приватних партнерств, а об'єкти програмно-сервісної – за рахунок приватного бізнесу [11, с. 157].

Забезпечення достатніми обсягами фінансових ресурсів є однією з найважливіших умов досягнення цілей та завдань, передбачених фінансовою стратегією підприємства. Конкретні шляхи досягнення відповідних цілей визначає фінансова політика, яка охоплює політику

управління структурою капіталу, цінову політику, податкову політику, політику управління доходами, витратами, формуванням і використанням прибутку, дивідендну та інвестиційну політики тощо [12].

Дослідження забезпечення фінансовими ресурсами вітчизняних ІТ-підприємств показали, що в 2022 р. порівняно з 2018 р. суттєво збільшився обсяг фінансових ресурсів підприємств ІТ-сектора України: з майже 66 млрд грн до 118,8 млрд грн або склав 180 % (рис. 3).

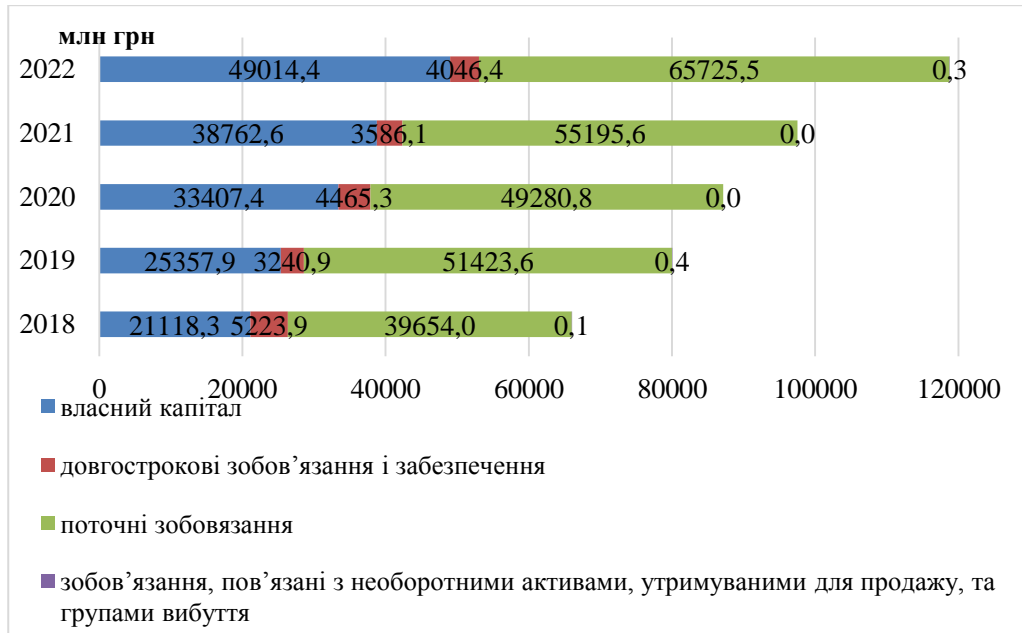

Рис. 3. Динаміка фінансових ресурсів підприємств ІТ-сектора України у 2018-2022 рр., млн грн

Джерело: розраховано за [8]

Нарощення величини фінансових ресурсів відбулося зокрема завдяки збільшенню суми власного капіталу з 21,1 млрд грн до 49 млрд грн (більше, ніж удвічі) та поточних зобов'язань із 39,7 млрд грн до 65,7 млрд грн (або в 1,7 раза). Темпи зростання фінансових ресурсів максимальними були у 2022 р. (21,8%). Причому приріст власного капіталу був найвищим у 2020 р. – 31,7%, а поточних зобов'язань – у 2019 р. – 39,7 %. Динаміка капіталу підприємств ІТ-сектору свідчить про те, що обсяги діяльності підприємств поступово збільшуються, тож на обсяги фінансування підприємств не вплинула суттєво криза, пов'язана із карантинними обмеженнями пов'язаними із пандемією Covid-19, а протягом дії воєнного стану, введеного у 2022 р., галузь змогла знайти такі формати роботи (зокрема віддалений та онлайн),

яким не перешкоджали перебої з постачанням електроенергії, повітряні тривоги та безпосередні військові дії.

Джерела формування фінансових ресурсів різноманітні. Загалом виділимо власні джерела фінансування та залучені кошти, а також дослідимо динаміку постійного капіталу й поточних зобов'язань (рис. 4).

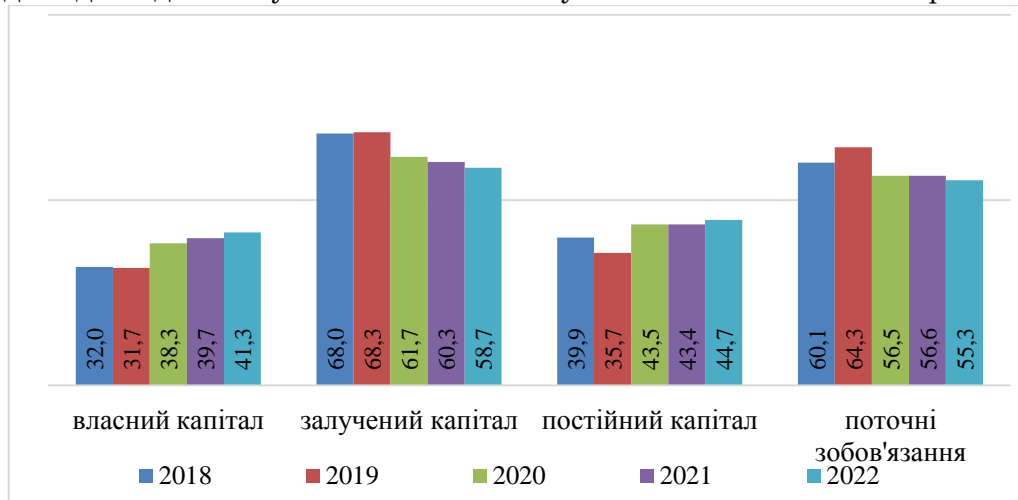

Рис. 4. Структура фінансових ресурсів підприємств ІТ-сектора України у 2018-2022 рр., %

Джерело: розраховано за [8]

Частка власних фінансових ресурсів за останні 5 років невпинно зростає (із 32 % до 41,3 %) і загалом це позитивна тенденція. Підприємства можуть скеровувати отримані кошти для рефінансування діяльності, покращення матеріальної бази, забезпечення плацдарму для наступного розширеного відтворення. А для здешевлення своєї поточної виробничо-фінансової діяльності підприємства мають змогу скористатися позиками та залученими коштами, частка яких зменшується із 68 % у 2018 р. до 58,7 % у 2022 р.

Прибуток є важливим внутрішнім джерелом поповнення фінансових ресурсів. Враховуючи, що протягом 2010-2015 рр. динаміка прибутку підприємств ІТ-сектора була нестабільна (рис. 5), починаючи з 2016 р. став помітний позитивний тренд: ІТ галузь активно розвивалася, сума і частка нерозподіленого прибутку у складі капіталу щорічно зростала (в кінці 2022 р. вона склала 29 %).

Простежується пропорційний зв'язок між збільшенням прибутку та обсягом фінансових ресурсів, задіяних ІТ підприємствами для своєї діяльності. Протягом 2018-2022 рр. величина фінансового результату до оподаткування підприємств ІТ-сектору збільшилася на 8,4 млрд грн, що складає 102,4 % приросту, водночас сума чистого прибутку збільшилася

на 6,4 млрд грн і відповідно на 107,3 %. За цей же період величина нерозподіленого прибутку збільшилася на 24,2 млрд грн або на 236,4 %.

Показники рентабельності власного і постійного капіталу вітчизняних підприємств на загал є нижчими ніж досліджуваного сектору і до кінця 2022 р. мають від'ємне значення: рентабельність власного капіталу зменшилася із 10,6 % до (-6,9 %); рентабельність постійного капіталу зменшилася із 11,1 % до (-4,7 %). Таким чином, на результативність використання довгострокових видів капіталу підприємств України негативного впливу спричинили введення воєнного стану, обмеженість джерел фінансування, непередбачуваність фінансово-економічного середовища, тоді як ці фактори менше вплинули на діяльність ІТ-сектору (через можливість працювати поза межами території України та не бути прив'язаними фізично до наявної ІТ-інфраструктури).

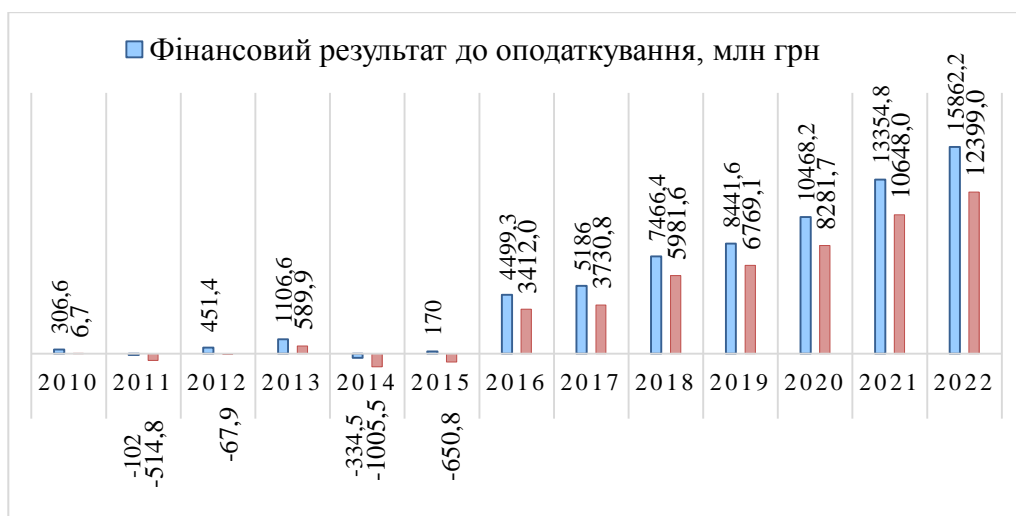

Рис. 5. Прибуток до оподаткування та чистий прибуток підприємств ІТ-сектору України у 2010-2022 рр.

Джерело: розраховано за даними [8]

У підприємств ІТ-сектору України рентабельність власного капіталу (фінансова рентабельність) варіює від 28,3 % за 2018 р. до 25,3 % у 2022 р. При збільшенні власного капіталу на 132,1 % його рентабельність зменшилася на 10,7 %. Збільшення ж постійного капіталу на 101,4 % призвело до росту його рентабельності на 2,9 % (з 22,7 % до 23,4 %).

Можна прослідкувати, які саме види діяльності ІТ-сектору були найбільш вразливими до загроз 2022 року (рис. 6).

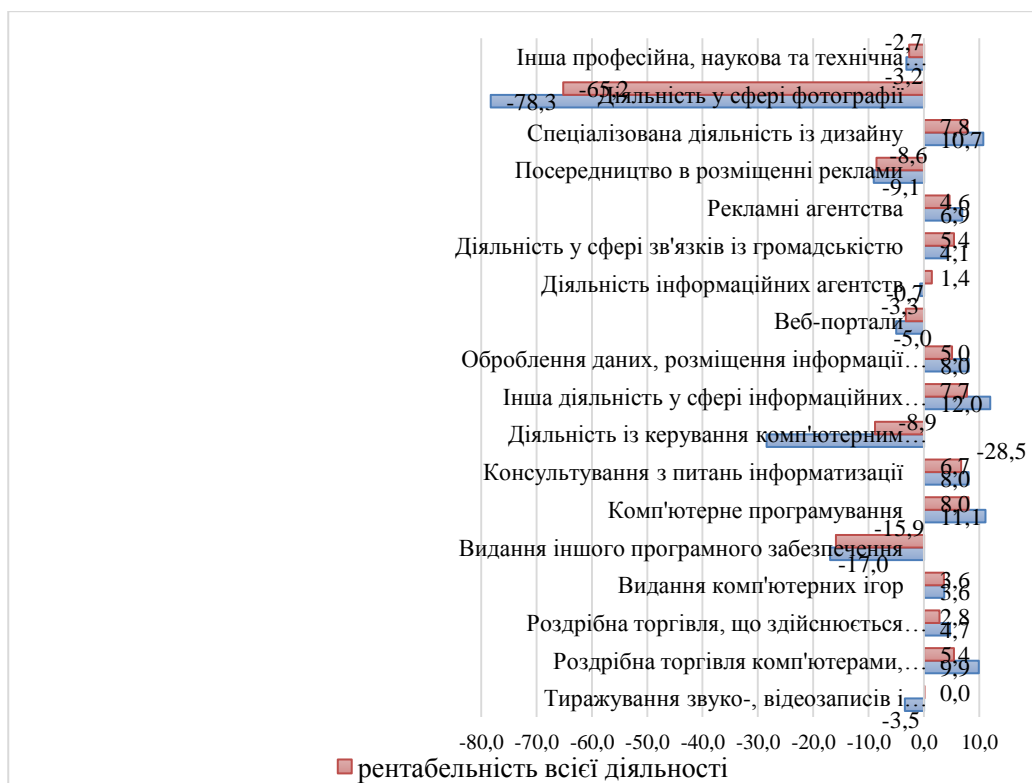

Рис. 6. Рентабельність всієї та операційної діяльності підприємств ІТ-сектору у 2022 р.

Джерело: складено за даними [8]

Найвищі показники рентабельності операційної діяльності у 2022 р. були у підприємств у сфері інформаційних технологій і комп'ютерних систем (12%), комп'ютерного програмування (11,1 %), дизайну (10,7 %) та роздрібної торгівлі комп'ютерами, устаткуванням і програмним забезпеченням (9,9 %).

Сучасні тенденції розвитку світової ІТ-системи характеризуються посиленням конкуренції за обмежені трудові та фінансові ресурси, при цьому основним критерієм виживання компаній на ринку стає здатність своєчасно впроваджувати інновації для мобілізації достатнього робочого капіталу. Типовим наслідком кризових явищ для розвитку підприємств, і особливо у 2022-2023 рр. стала гостра нестача професійних кадрів, що істотно позначилося на ефективності господарювання.

Слід зазначити, що комплексно й достовірно оцінити ефективність управління капіталом суб'єктів ІТ-ринку України на основі традиційних методів аналізу є складним, причинами чого є те, що:

– більшість ІТ-компаній, які працюють в Україні, є аутсорсерами, що виконують замовлення міжнародних корпорацій і не працюють на внутрішній ринок;

– відкрита інформація про діяльність українських ІТ-компаній містить загальні відомості й лише окремі показники за певний період часу. Більшість даних, особливо про внески засновників, фінансові та економічні показники, є закритими у зв'язку із приватним характером власності;

– більшість ІТ-компаній, які мають схожий напрям діяльності, все ж відрізняються специфікою виконання ІТ-завдань й пропозицій ІТ-рішень (що стає проявом монополістичних тенденцій);

– більшість ІТ-компаній працюють на основі зовнішнього інвестування, орієнтуючись на зовнішні ІТ-ринки [9];

– реально оцінити результати діяльності та склад і джерела капіталу для суб'єктів ІТ-сектору, які зареєстровані як фізичні особи – підприємці, взагалі неможливо через використання ними, як правило, спрощеної системи обліку й звітності.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Для вироблення механізмів підвищення ефективності управління фінансовими ресурсами підприємств важливим є вирішення проблеми її понятійного визначення та структуризації показників її оцінювання. В умовах трансформаційних процесів у соціально-економічній системі країни вважаємо за доцільне визнавати фінансово стійкими такі підприємства, які за рахунок переважаючої величини довгострокових джерел фінансування в сукупному капіталі спроможні забезпечити безперерйну, надійну і ефективну фінансово-господарську діяльність; формувати достатній проте не надмірний рівень робочого капіталу; нарощувати показники рентабельності власного й постійного капіталу.

Для ефективного функціонування ІТ-підприємств України фінансова діяльність підприємств має бути спрямована на забезпечення формування і реалізації ефективної фінансової політики для забезпечення досягнення визначеного рівня фінансової стійкості, досягнення раціонального співвідношення власних і залучених ресурсів, достатнього рівня робочого капіталу, а, відтак, і необхідного рівня фінансово-економічної безпеки.

Загалом тенденція, виявлена за результатами аналізу ІТ-сектору України, є позитивною, свідчить про повноту використання власних фінансових ресурсів і можливості залучення короткострокових ресурсів для фінансування поточної діяльності за умови постійного зростання прибутку. Повнота використання наявних фінансових ресурсів та фінансових можливостей, залучення коштів на економічно вигідній основі із зовнішніх джерел є важливою передумовою прискорення темпів інвестиційно-інноваційного розвитку і на цій основі підвищення ефективності господарської діяльності підприємств [13].

Проведене дослідження дозволяє зробити висновок про те, що вітчизняний ІТ-сектор навіть в умовах воєнного стану розвивався достатньо динамічно: постійно зростала кількість ІТ-підприємств та ІТ-ФОПів, обсяги залучених інвестицій та експорт ІТ-продуктів і послуг, створених вітчизняними ІТ-фахівцями, сукупний капітал підприємств зростав як за рахунок нарощення власного капіталу, так і завдяки залученим ресурсам на довго- та короткостроковий період.

Як визначають перспективи розвитку ІТ-сектору фахівці, головними напрямками для інвестування має стати фінансування цифрових технологій та наукових досліджень у таких галузях як Big Data, штучний інтелект, хмарні обчислення, робототехніка, машинне навчання, доповнена реальність, промисловий Інтернет речей та кібербезпека [10, с. 108].

Головними напрямками цифрової трансформації вітчизняної економіки повинні бути наступні: підтримка та стимулювання розвитку ІТ-сектору, розвиток національної цифрової інфраструктури, розширення масштабів цифровізації бізнесу, державного управління, соціальної сфери, а також розвиток цифрових навичок і цифрової культури населення з метою подолання “цифрового розриву”.

З метою забезпечення стійкого розвитку цифрової інфраструктури з боку держави необхідне створення стимулів і забезпечення ефективного регулювання, нагляду та контролю за її функціонуванням, а саму інфраструктуру слід розглядати як невід’ємну складову цифрового суверенітету держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бердар М. М. Управління процесом формування і використання фінансових ресурсів підприємства на основі логістичного підходу. *Актуальні проблеми економіки*. 2008. № 5 (83). С. 133-138.
2. Ванькович Д. В. Удосконалення механізму реорганізації управління фінансовими ресурсами підприємств. *Фінанси України*. 2010. № 9. С. 112-117.
3. Вінц Ю. О. Удосконалення управління фінансовими ресурсами підприємства. *Держава та регіони*. 2007. № 10. С. 55-59.
4. Джерелейко С. Д. Управління фінансовими ресурсами промислових підприємств. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/sre/2010_1/156.pdf.
5. Зеліско І. М. Управління фінансовими ресурсами аграрно-промислових компаній : монографія. К. : ЦП «КОМПРИНТ», 2014. 420 с.
6. Нестеренко Н. В., Ребріна Д. М. Шляхи вдосконалення управління фінансовими ресурсами підприємства. *Економічний вісник Донбасу* : зб. наук. праць. 2011. № 3(16). С. 69-72.

7. Мицак О. В., Чуй І. Р., Демковська О. І. Ідентифікація та методика оцінювання фінансової стійкості підприємств для забезпечення їх фінансової рівноваги. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету*. Львів : Видавництво Львівського торговельно-економічного університету, 2016. Вип. 51. С. 159-164.

8. Офіційний сайт Державної служби статистики України: URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

9. Кораблінова І. А., Кульбацька Н. М. Актуальні проблеми дослідження ІТ-ринку України. *Ефективна економіка*. 2017. № 12. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=5997>.

10. Міщенко В. І. Перспективи розвитку ІТ-сектору та цифрової інфраструктури України. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2022. Вип. 43. С. 105-111.

11. Міщенко В. І. Світовий досвід державної підтримки використання цифрових технологій та можливості його адаптації в умовах України. *Інтернаука. Серія: Економічні науки*. 2022. № 1 (57). С. 148-160.

12. Партин Г. О., Митрухіна О. Я. Фінансова стратегія у системі управління фінансами підприємств. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2009. – Вип. 19.6. С. 208-214.

13. Біла О. Г. Фінансові ресурси і фінансові можливості інвестиційно-інноваційного розвитку споживчої кооперації України. *Фінансово-економічний розвиток України в умовах глобалізаційно-інтеграційних процесів: збірник матеріалів III всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції*, 28 лютого 2014 р. Львів: ЛКА. с. 198-201.

REFERENCES

1. Berdar, M. M. (2008), Upravlinnia protsesom formuvannia i vykorystannia finansovykh resursiv pidpryiemstva na osnovi lohistrychnoho pidkhodu. *Aktual'ni problemy ekonomiky*, № 5 (83), s. 133-138.

2. Van'kovych, D. V. (2010), Udoskonalennia mekhanizmu reorhanizatsii upravlinnia finansovymy resursamy pidpryiemstv. *Finansy Ukrainy*, № 9, s. 112-117.

3. Vints, Yu. O. Udoskonalennia upravlinnia finansovymy resursamy pidpryiemstva. *Derzhava ta rehiony*, № 10, s. 55-59.

4. Dzherelejko, S. D. Upravlinnia finansovymy resursamy promyslovykh pidpryiemstv. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/sre/2010_1/156.pdf.

5. Zelisko, I. M. (2014), *Upravlinnia finansovymy resursamy ahrarno-promyslovykh kompanij* : monohrafiia. TsP «KOMPRYNT», K., 420 s.

6. Nesterenko, N. V. and Rebrina, D. M. (2011), Shliakhy vdoskonalennia upravlinnia finansovymy resursamy pidpryiemstva. *Ekonomichnyj visnyk Donbasu : zb. nauk. prats'*, № 3(16), s. 69-72.

7. Mytsak, O. V., Chuj I. R. and Demkovs'ka O. I. (2016), Identyfikatsiia ta metodyka otsiniuvannia finansovoi stijkosti pidpryiemstv dlia zabezpechennia ikh finansovoi rivnovahy. *Visnyk L'vivs'koho torhovel'no-ekonomichnoho universytetu*. Vydavnytstvo L'vivs'koho torhovel'no-ekonomichnoho universytetu, L'viv, Vyp. 51, s. 159-164.

8. Ofitsijnyj sajт Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy, available at: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

9. Korablinova, I. A. and Kul'bats'ka, N. M. (2017), Aktual'ni problemy doslidzhennia IT-ryнку Ukrainy. *Efektivna ekonomika*, № 12, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5997>.

10. Mischenko, V. I. (2022), Perspektyvy rozvytku IT-sektoru ta tsyfrovoy infrastruktury Ukrainy. *Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho universytetu*, Vyp. 43, s. 105-111.

11. Mischenko, V. I. (2022), Svitovyj dosvid derzhavnoi pidtrymky vykorystannia tsyfrovych tekhnolohij ta mozhlyvosti joho adaptatsii v umovakh Ukrainy. *Internauka. Seriya: Ekonomichni nauky*, № 1 (57), s. 148-160.

12. Partyn, H. O. and Mytrukhina, O. Ya. (2009), Finansova stratehiia u systemi upravlinnia finansamy pidpryiemstv. *Naukovyj visnyk NLTU Ukrainy*, Vyp. 19.6, s. 208-214.

13. Bila, O. H. (2014), Finansovi resursy i finansovi mozhlyvosti investytsijno-innovatsijnoho rozvytku spozhyvchoi kooperatsii Ukrainy. *Finansovo-ekonomichnyj rozvytok Ukrainy v umovakh hlobalizatsijno-intehratsijnykh protsesiv: zbirnyk materialiv III vseukrains'koi naukovo-praktychnoi Internet-konferentsii*, 28 liutoho 2014 r. LKA, L'viv, s. 198-201.

Відомості про авторів

БОДНАР Ірина – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри міжнародних економічних відносин Львівського торговельно-економічного університету.

ВАСИЛЬЦІВ Тарас – доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, економічної безпеки, банківської справи та страхового бізнесу Львівського торговельно-економічного університету, директор Державної установи “Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долішнього НАН України”.

ГЕЛЕЙ Степан – доктор історичних наук, професор, проректор Львівського торговельно-економічного університету.

ГОРОДНЯ Тетяна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки Львівського торговельно-економічного університету.

КНЯЗЬ Святослав – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри підприємництва та екологічної експертизи товарів Національного університету “Львівська політехніка”.

КРИВОНОС Володимир – кандидат історичних наук, доцент, штат Нью-Джерсі, м. Кліфтон, США.

КРИВОРУЧКІНА Олена – кандидат географічних наук, доцент, заступник голови Комітету Верховної Ради України з питань екологічної політики та природокористування.

КУЦИК Петро – доктор економічних наук, професор, ректор Львівського торговельно-економічного університету.

МЕДИНСЬКА Тетяна – доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, економічної безпеки, банківської справи та страхового бізнесу Львівського торговельно-економічного університету.

ЛУПАК Руслан – доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки Львівського торговельно-економічного університету.

МИЦАК Ольга – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, кредиту та страхування Львівського торговельно-економічного університету.

- ОЛЕКСИН Ірина** – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри підприємництва, торгівлі та логістики Львівського торговельно-економічного університету.
- ПАВЛЕНЧИК Наталія** – доктор економічних наук, професор, завідувачка кафедри економіки та менеджменту Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського.
- ПЕРЕПЬОЛКІНА Олена** – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки Львівського торговельно-економічного університету.
- ПОЛЯКОВА Юлія** – доктор економічних наук, професор, декан факультету міжнародних економічних відносин та інформаційних технологій Львівського торговельно-економічного університету.
- ПУШАК Ярослав** – доктор економічних наук, професор, професор кафедри соціально-поведінкових, гуманітарних наук та економічної безпеки Львівського державного університету внутрішніх справ.
- СВІНЦОВ Олександр** – доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки та менеджменту Дрогобицького державного педагогічного університету.
- СЕМІВ Сергій** – кандидат економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки Львівського торговельно-економічного університету.
- СКРИНЬКОВСЬКИЙ Руслан** – кандидат економічних наук, професор, професор кафедри економіки підприємств та інформаційних технологій Львівського університету бізнесу та права.
- ЧУЙ Ірина** – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, кредиту та страхування Львівського торговельно-економічного університету.
- ШАЙДА Оксана** – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри міжнародних економічних відносин Львівського торговельно-економічного університету.
- ШЕВЧИК Богдан** – доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки Львівського торговельно-економічного університету.

ЗМІСТ

ІСТОРИКО- ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

- Степан ГЕЛЕЙ, Петро КУЦИК, Сергій СЕМІВ (Львів)**
Діяльність Польського економічного товариства у Львові
в 1921-1939 рр. 5
- Володимир КРИВОНОС** (штат Нью-Джерсі,
м. Кліфтон, США)
Встановлення цін на східні товари і прибуток
львівських купців в торгівлі з Левантом (в середині XVI-
першій половині XVII ст.) 7
- Ірина БОДНАР (Львів)**
Концепція державної інформаційної політики з метою
гарантування національної інформаційної безпеки
України 43
- Руслан ЛУПАК, Тарас ВАСИЛЬЦІВ (Львів)**
Міграційні втрати та державна політика збереження
інтелектуально-кадрового потенціалу молоді (на
прикладі Львівської області) 65
- Тетяна МЕДИНСЬКА (Львів)**
Міжнародна фінансова допомога Україні в умовах
війни: цілі та перспективи 78
- Олена ПЕРЕПЬОЛКІНА (Львів)**
Державний інструментарій забезпечення економічного
зростання в Україні 98
- Юлія ПОЛЯКОВА, Оксана ШАЙДА (Львів)**
Публічна дипломатія як сучасний інструмент
стратегічної комунікації між державами 111
- Богдан ШЕВЧИК (Львів), Олександр СВІНЦОВ (Дрогобич)**
Нооекономіка України: соціокультурний проект
історичного призначення 121

ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВА ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА

- Тетяна ГОРОДНЯ (Львів), Олена КРИВОРУЧКІНА (Київ)**
Оптимізація процесу виконання замовлень на готову
продукцію в умовах нестабільного попиту та війни 149
- 151

Ірина ОЛЕКСИН (Львів) Вибір стратегічних напрямів формування безпеки комерційного підприємництва в умовах воєнного стану в Україні	160
Руслан СКРИНЬКОВСЬКИЙ, Ярослав ПУШАК, Наталія ПАВЛЕНЧИК, Святослав КНЯЗЬ (Львів) Теоретичні та інструментальні основи розвитку підприємництва	174
Ірина ЧУЙ, Ольга МИЦАК (Львів) Прикладні аспекти дослідження фінансів суб'єктів бізнесу IT-сектору	187
Відомості про авторів	201

ПРАЦІ
НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ім. Шевченка
ТОМ LXXVIII

ЕКОНОМІЧНИЙ ЗБІРНИК
ТОМ 5

Засновники:

Наукове товариство ім. Шевченка,
Західний науковий центр Національної академії наук України і МОН України,
Свідоцтво про державну реєстрацію: КВ № 16781-5353 Р від 21.05.2010 р.

Зареєстроване в науково-метричній базі
INDEX COPERNICUS INTERNATIONAL

Літературна редакція – Муравицька Н. О.
Коректор – Семів С. Р.
Оригінал-макет видавництва Львівського
торговельно-економічного університету

Формат 70x100 ¹/₁₆.

Умовн. друк. арк. 21,28. Наклад 100 прим.

Видруковано з оригінал-макету у
Дослідно-видавничому центрі
Наукового товариства ім. Шевченка

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єктів видавничої справи ДК № 884 від 04.04.2002 р.

Праці наукового товариства ім. Шевченка. Том LXXVIII.
Економічний збірник. Том 5 / [ред. кол.: П. Куцик (відповід. ред.),
С. Семів (заст. гол. ред.), В. Е. Ааронсон та ін.]. – Львів: НТШ;
оригінал-макет – видавництво Львівського торговельно-
економічного університету, 2025. – 207 с.